

การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการจัดการป่าชุมชน :
กรณีศึกษาป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

นางสาวจริยา รัมมนต์

การศึกษาค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต
วิชาเอกการจัดการทรัพยากรเกษตร สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พ.ศ. 2562

**Research Synthesis on Guidelines for Community Forest Management :
Case Studies of Community Forests in the Upper Northern of Thailand**

Miss Jariya Rammon

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Agriculture Program in Agricultural Resources Management

School of Agriculture and Agriculture Cooperatives

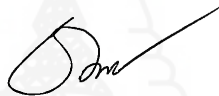
Sukhothai Thammathirat Open University

2019

หัวข้อการศึกษาค้นคว้าอิสระ การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการจัดการป่าชุมชน :
กรณีศึกษาป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย
ชื่อและนามสกุล นางสาวจริยา รัมย์นดี
แขนงวิชา การจัดการการเกษตร
สาขาวิชา เกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ คงสม

การศึกษาค้นคว้าอิสระนี้ได้รับความเห็นชอบให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรระดับปริญญาโท เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2563

คณะกรรมการสอบการศึกษาค้นคว้าอิสระ

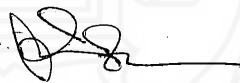
ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ คงสม)

กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ดุสิต เวชกิจ)

(รองศาสตราจารย์ ดร.ดุสิต เวชกิจ)

ประธานกรรมการประจำสาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์

ชื่อการศึกษาค้นคว้าอิสระ การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการจัดการป่าชุมชน :
กรณีศึกษาป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

ผู้ศึกษา นางสาวจริยา รัมมนต์ รหัสนักศึกษา 2619002245

ปริญญา เกษตรศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการทรัพยากรเกษตร)

อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ คงสม ปีการศึกษา 2562

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน 2) สภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน 3) วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน และ 4) สังเคราะห์แนวทางการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากร คือ ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาที่เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย พิมพ์เผยแพร่ระหว่างปี 2545 - 2560 จำนวน 20 เรื่อง และกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 9 เรื่องที่สามารถสืบค้นฉบับสมบูรณ์ได้ เครื่องมือในการเก็บข้อมูลเป็นแบบบันทึกข้อมูลที่จัดทำขึ้นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษา พบว่า 1) ป่าชุมชนใน 9 จังหวัดภาคเหนือตอนบนในปี 2561 มีพื้นที่ทั้งหมด 3,146,446.30 ไร่ และพื้นที่ป่าชุมชนที่ทำการศึกษา จำนวน 37,285 ไร่ สภาพป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณที่มีป่าชนิดอื่นขึ้นปะปน แบ่งเป็นเขตอนุรักษ์และเขตใช้สอยในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการยังชีพ 2) การบริหารและการจัดการป่าชุมชนส่วนใหญ่ดำเนินการโดยคณะกรรมการหมู่บ้านและ/หรือคณะกรรมการป่าชุมชนและ/หรือคณะกรรมการชุมชนอื่นร่วมกับกรมป่าไม้ และ/หรือภาครัฐและภาคเอกชนอื่น ๆ ในลักษณะแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การบริหารจัดการป่าชุมชนประกอบด้วย (1) การวางแผน (2) การจัดองค์การ (3) การนำ และ (4) การควบคุม ซึ่งสอดคล้องกับหลักการจัดการพื้นฐานสำคัญ 4 ด้าน 3) ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชน แบ่งออกเป็น (1) ปัจจัยภายใน ได้แก่ การมีส่วนร่วมของชุมชน การมีผู้นำและคณะกรรมการป่าชุมชนที่เข้มแข็ง การมีกฎ ระเบียบ และข้อบังคับป่าชุมชนที่เป็นรูปธรรม และการใช้กุศโลบายด้านวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าไม้ และ (2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่ายและองค์กรอิสระต่าง ๆ 4) แนวทางการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ (1) การปลูกฝังจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้กับสมาชิกในชุมชน (2) การกระจายอำนาจในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ในรูปแบบของป่าชุมชน (3) การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล (4) การคัดเลือกผู้นำป่าชุมชนที่มีความเข้มแข็ง (5) การให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลป่าชุมชน (6) การมีกฎ ระเบียบ และข้อบังคับป่าชุมชนที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง (7) การใช้วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อมาใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อการจัดการป่าชุมชน (8) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชน ภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่ายและองค์กรอิสระต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ (9) การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน (10) การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารอย่างสม่ำเสมอ

คำสำคัญ การสังเคราะห์งานวิจัย ป่าชุมชน แนวทางการจัดการป่าชุมชน ภาคเหนือตอนบน

Independent Study title: Research Synthesis on Guidelines for Community Forest Management : Case Studies of Community Forests in the Upper Northern of Thailand

Author: Miss Jariya Rammon; ID: 2619002245;

Degree: Master of Agriculture (Agricultural resource management);

Independent Study advisor: Dr. Chaiwat Kongsom, Associate Professor; **Academic year** 2019

Abstract

The independent study objectives were 1) to study basic information about community forest in Upper Northern Thailand, 2) to study community forest management practices in Upper Northern Thailand, 3) to analyze the factors affecting community forest management, and 4) to synthesize community forest management guidelines in Upper Northern Thailand.

The study was a qualitative research. The population was 20 graduate thesis works on community forest management in Upper Northern Thailand with publishing between 2002 and 2017. The sample was 9 thesis that can be searched in full text. Data collection instrument was the record form developed to meet the research objectives. Data were analyzed and synthesized through content analysis.

The results indicated that 1) community forest area in Upper Northern Thailand in 2018 was 3,146,446.30 rai and 37,285 rai in the study areas. Most of them were mixed deciduous forest along with other forest types divided into conservation zone and utilization zone for subsistence-related activities. 2) Most of community forest management was carried out by village committees and / or community forestry committees and / or other community groups together with Royal Forest Department and /or other government organizations or the private sector along with community participatory. Management process included (1) planning, (2) organizing, (3) leading, and (4) controlling, which were consistent with 4 key management principles. 3) factors affected community forest management were divided into (1) internal factors, namely community participation, strong community forest leaders and committees, concrete rules and regulations, and the use of strategies in culture, traditions, rituals and beliefs in forest conservation, and (2) external factors, including support from government and private agencies, network partners and independent organizations. 4) The management guidelines included (1) instilling consciousness of forest resource conservation in the community, (2) decentralization of forest management in the form of community forest, (3) permitting participatory into decision-making, implementation, receiving benefits, and evaluation , (4) selection of strong community forest leaders. (5) encouraging youth participation in community forest management, (6) establishing community forest rules and regulations that can be put into practice, (7) making use of cultures, traditions, rituals and beliefs in forest conservation, (8) building collaborative networks for managing community forests under the support of government agencies, private sector, social networks, and independent organizations systematically, (9) enhancing knowledge and understanding of community forest management, and (10) publicizing information regularly.

Keywords: Research Synthesis, Community forest, Community Forest Management Guidelines, Upper northern region

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาค้นคว้าอิสระฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาเป็นอย่างยิ่งจากรองศาสตราจารย์ ดร. ชัยวัฒน์ คงสม ที่ได้ให้คำแนะนำและติดตามการทำการศึกษาอิสระครั้งนี้ อย่างใกล้ชิดตลอดมา นับตั้งแต่เริ่มต้นศึกษาจนกระทั่งสำเร็จเรียบร้อยสมบูรณ์ ผู้ศึกษารู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านเป็นอย่างยิ่ง

ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณคณาจารย์สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เพื่อนักศึกษาและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการทำการศึกษาค้นคว้าอิสระครั้งนี้ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ให้การสนับสนุน ช่วยเหลือ และให้กำลังใจผู้ศึกษาค้นคว้าตลอดการศึกษาที่ผ่านมา

ในท้ายที่สุดนี้ ผู้ศึกษาหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผลการศึกษาค้นคว้าอิสระฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ไม่มากนักน้อยต่อหน่วยงานของรัฐ ชุมชนท้องถิ่น องค์กรเอกชน ภาคีเครือข่าย และองค์กรอิสระต่าง ๆ ในการนำแนวทางการจัดการป่าชุมชนที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ไปประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าชุมชนในท้องที่ต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

จริยา รัมมนต์

ตุลาคม 2562

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ในการศึกษา	3
ขอบเขตของการศึกษา	3
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	6
แนวคิดเกี่ยวกับการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัย	6
แนวคิดเกี่ยวกับการป่าไม้ชุมชน	17
แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม	43
แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ	60
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	66
บทที่ 3 วิธีดำเนินการศึกษา	75
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	75
เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	77
การเก็บรวบรวมข้อมูล	77
การวิเคราะห์ข้อมูล	77
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	79
ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน	79
ตอนที่ 2 สภาพการบริหารและจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ที่ทำการศึกษา	91
ตอนที่ 3 ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนของพื้นที่ที่ทำการศึกษา	104
ตอนที่ 4 แนวทางการจัดการป่าชุมชนของพื้นที่ที่ทำการศึกษา	114

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 สรุปการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	119
สรุปการศึกษา	119
อภิปรายผล	124
ข้อเสนอแนะ	126
บรรณานุกรม	128
ภาคผนวก	137
ประวัติผู้ศึกษา	154

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 4.1 พื้นที่ป่าไม้และประเภทป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือตอนบน จำแนกเป็นรายจังหวัด	79
ตารางที่ 4.2 พื้นที่ป่าชุมชนในจังหวัดภาคเหนือตอนบน จำแนกเป็นรายจังหวัด	81
ตารางที่ 4.3 ข้อมูลป่าชุมชนทั้ง 9 แห่งในจังหวัดภาคเหนือตอนบนที่ทำการศึกษา	89

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1 แผนที่แสดงที่ตั้งจังหวัดในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย	3
ภาพที่ 2.1 แสดงวงจรการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ Cohen and Uphoff (1980)	51
ภาพที่ 2.2 แสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน (บันได 8 ขั้น)	55

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ป่าชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน แต่ละชุมชนมีวิธีการจัดการ และดูแลแตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่ โดยสอดคล้องกับวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และความต้องการของชุมชนที่ต่างฝ่ายต่างต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยอาศัยกระบวนการจัดการ ทรัพยากรของคนภายในชุมชน เพื่อให้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดถูกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนยังต้องมีหน้าที่ในการดูแล และรักษาป่าชุมชน ต้องปฏิบัติตามระเบียบของป่าชุมชน ข้อบังคับของชุมชนและต้องร่วมกับทางราชการ ในการดูแลป่าชุมชน โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วม และความเป็นธรรมในการกระจายประโยชน์ ทำให้เกิดกระบวนการทำงานของชุมชนเป็นรูปแบบองค์กรชุมชน หรือองค์กรชาวบ้าน เพื่อรวมกลุ่ม ทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานจัดการป่าชุมชนบรรลุ ตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้ ส่งผลให้ชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการ เกิดความรู้สึก เป็นเจ้าของ สามารถพึ่งพาตนเองได้ ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นำไปสู่การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศให้เกิดความสมดุลอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ กรมป่าไม้ หน่วยงานหลักในการจัดการป่าชุมชน ได้ดำเนินการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการ ดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ โดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐให้การสนับสนุนความรู้ทางวิชาการ และเทคนิควิธีการในการดำเนินการให้เป็นไปอย่างถูกต้องตามระเบียบ กฎหมาย ภายใต้กระบวนการ ส่งเสริมประชาสัมพันธ์ การจัดฝึกอบรมตัวแทนหรือผู้นำชุมชน การสำรวจและรวบรวมข้อมูล การจัดทำ ป่าชุมชน โดยชุมชน และการอนุมัติโครงการป่าชุมชนจากกรมป่าไม้ (กรมป่าไม้, 2557, น. 29)

ป่าชุมชนแบ่งตามวัตถุประสงค์ของการจัดการ ชุมชนแต่ละแห่งจำแนกประเภทป่า ไม่เหมือนกัน ข้อกำหนดในการเข้าไปใช้ประโยชน์แตกต่างกัน ชาวบ้านส่วนมากมักไม่เรียกว่าป่าชุมชน แต่เรียกตามลักษณะที่ตั้งของป่า หรือตามการใช้ประโยชน์ ป่าชุมชนเป็นแหล่งกำเนิดของประเพณี วัฒนธรรม จารีตประเพณีและความเชื่อ การจัดการระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพ ยั่งยืน เป็นธรรม และสอดคล้องกับเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ถือเป็นอีกแนวทาง ที่จะช่วยเพิ่มพื้นที่ป่า ทั้งยังส่งผลต่อความหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงความสมดุลทางธรรมชาติ แต่ทำอย่างไรให้คนที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า ไม่ทำลายป่า ไม่เอาเปรียบป่า สามารถพึ่งพิงและอยู่

ร่วมกันกับทรัพยากรที่อยู่ในป่าได้อย่างยั่งยืน เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของป่าไม้กับชุมชนในลักษณะชุมชนต้องพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ ปัจจุบัน (ข้อมูล ณ เมษายน 2563) มีโครงการป่าชุมชนที่ได้รับอนุญาตจากกรมป่าไม้ จำนวน 17,442 หมู่บ้าน รวมเนื้อที่ 7,634,261 – 2 – 41 ไร่ (กรมป่าไม้, 2563)

พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ซึ่งได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 136 ตอนที่ 71ก เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2562 ได้กำหนดพื้นที่ที่จะจัดตั้งเป็นป่าชุมชน ต้องอยู่นอกเขตป่าอนุรักษ์ ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง มีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ การฟื้นฟูพื้นที่ป่าในเขตป่าชุมชน โดยการปลูกทดแทน การเสริมสร้างความร่วมมือทุกภาคส่วนในการจัดการป่าชุมชน การส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณีที่หลากหลายของชุมชน ในการอนุรักษ์ การฟื้นฟู การพัฒนา การควบคุมดูแล และสามารถใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เพื่อยังชีพ สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นสำคัญ และห้ามชุมชนใช้ประโยชน์จากไม้ทรงคุณค่าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ห้ามทำไม้ ห้ามบุคคลใดครอบครอง หรือใช้พื้นที่ป่าชุมชนเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยหรือที่ทำกิน ส่วนการเก็บของป่าสามารถกระทำได้ และให้มีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้ หากมีบุคคล หน่วยงานใด ทั้งรัฐ เอกชน หรือแม้กระทั่งองค์กรระหว่างประเทศ จะเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในป่าของชุมชน ต้องผ่านการยินยอมของชุมชน เพื่อประโยชน์สูงสุดของชุมชน และชุมชนจะต้องได้รับสิทธิประโยชน์ตอบแทนด้วย รวมถึงต้องมีคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนทำหน้าที่ร่วมกับสมาชิกชุมชนในการจัดการป่าชุมชน ตลอดจนมีหน้าที่และอำนาจในการร่วมมือกับพนักงานเจ้าหน้าที่ในการจัดให้มีหลักเขต ป้าย หรือเครื่องหมายอื่นใดแสดงแนวเขตป่าชุมชน จัดการทรัพยากรส่วนกลางของป่าชุมชน ออกข้อบังคับเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ดูแลรักษาป่าชุมชนนอกจากนั้นกฎหมายยังรับรองให้มี “เครือข่ายป่าชุมชน” ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนหรือสมาชิกป่าชุมชนของชุมชนต่าง ๆ โดยมีเป้าหมายร่วมกันเพื่อเรียนรู้ สร้างความเข้าใจและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนร่วมกันอย่างยั่งยืน (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2563)

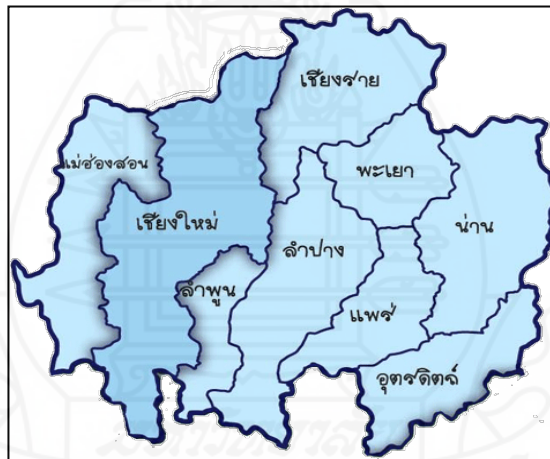
สำหรับการสังเคราะห์งานวิจัย เป็นระเบียบวิธีการศึกษาข้อเท็จจริงเพื่อตอบปัญหาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยการนำข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยหลายเรื่อง que ศึกษาปัญหาเดียวกันมาสรุปให้ได้ คำตอบที่เป็นข้อสรุปการวิจัยที่ต้องการ การสังเคราะห์งานวิจัยครั้งนี้เป็นการสังเคราะห์ด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิเคราะห์เนื้อหา และสรุปผลการวิเคราะห์ด้วยการพรรณนา (Descriptive Research) เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน สภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชน วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนและสังเคราะห์แนวทางการจัดการป่าชุมชนของป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน

2. วัตถุประสงค์ในการศึกษา

- 2.1 เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน
- 2.2 เพื่อศึกษาสภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน
- 2.3 เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน
- 2.4 เพื่อสังเคราะห์แนวทางการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน

3. ขอบเขตของการศึกษา

3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เลือกขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษาเกี่ยวกับป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย จำนวน 9 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดน่าน จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดลำปาง จังหวัดลำพูน และจังหวัดอุตรดิตถ์ ดังปรากฏตามภาพที่ 1.1

ภาพที่ 1.1 แผนที่แสดงที่ตั้งจังหวัดในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

ที่มา: ไทยจีโอดอทบลิ็อกสปีดอทคอม (2563)

3.2 ขอบเขตด้านประชากร ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ ระดับบัณฑิตศึกษาที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย จำนวน 20 เล่ม โดยการศึกษาค้นคว้าผลงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการจัดการป่าชุมชนดังกล่าวที่ได้มีผู้ศึกษาวิจัย ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2545 – 2560 จากแหล่งต่าง ๆ ดังนี้

3.2.1 โครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย ThaiLIS-Thai library Integrated System

3.2.2 ศูนย์ข้อมูลการวิจัย Digital Research Information Center

3.2.3 หอสมุดแห่งชาติ

3.2.4 ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3.2.5 ห้องสมุดกรมป่าไม้

3.3 ขอบเขตด้านเนื้อหา

3.3.1 เนื้อหาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 มีขอบเขตเพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับป่าชุมชนภาคเหนือตอนบน ประกอบด้วย (1) พื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือตอนบน (2) ป่าชุมชนในจังหวัดภาคเหนือตอนบนและในพื้นที่ที่ทำการศึกษา และ (3) ลักษณะทางเศรษฐกิจ และสังคมของกลุ่มตัวอย่างจากผลงานวิจัยป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนที่ทำการศึกษา

3.3.2 เนื้อหาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 มีขอบเขตเพื่อศึกษาสภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน เป็นการรวบรวมข้อมูลการจัดการป่าชุมชนจากวิทยานิพนธ์ จำนวน 9 เรื่อง และสรุปตามหลักการจัดการพื้นฐานสำคัญ 4 ด้าน ประกอบด้วย (1) การวางแผน (Planning) (2) การจัดองค์การ (Organizing) (3) การนำ (Leading) และ (4) การควบคุม (Controlling)

3.3.2 เนื้อหาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 มีขอบเขตเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชน ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก

3.3.3 เนื้อหาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 มีขอบเขตเพื่อสังเคราะห์แนวทางการจัดการป่าชุมชน ในภาคเหนือตอนบน

3.4 ขอบเขตด้านระยะเวลา การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตด้านระยะเวลาการศึกษาวิจัย ในช่วงระหว่างเดือนกันยายน 2562 ถึงเดือนตุลาคม 2563 รวมระยะเวลาประมาณ 14 เดือน

4. นิยามศัพท์เฉพาะ

4.1 การสังเคราะห์ หมายถึง ปรากฏการณ์ใหม่ที่เกิดจากกระบวนการบูรณาการปัจจัยต่าง ๆ ตั้งแต่ 2 ปัจจัยขึ้นไปที่อยู่ในรูปของแนวคิดเข้ามาเป็นองค์ประกอบร่วมกัน เพื่อให้เกิดสิ่งใหม่หรือเกิดปรากฏการณ์ใหม่ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการบูรณาภาพ โดยปัจจัยหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่กระบวนการในการสังเคราะห์บางปัจจัยอาจได้ผ่านการวิเคราะห์ แยกแยะ สืบค้นมาก่อนแล้ว ในขณะที่บางปัจจัยก็อาจยังไม่ได้ผ่านการวิเคราะห์ แยกแยะ หรือสืบค้นมาก่อน ในที่นี้ หมายถึง ปรากฏการณ์ใหม่ที่เกิดจากกระบวนการบูรณาการปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งมีผู้ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนที่ประสบผลสำเร็จมาใช้กำหนดเป็นแนวทางหรือปรากฏการณ์ใหม่เพื่อการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ ในอนาคตประสบผลสำเร็จและเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

4.2 ป่าชุมชน หมายถึง ที่ดินและ/หรือที่ดินป่าไม้ที่ชุมชนได้ดำเนินการหรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ จัดการกิจการงานด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ภายใต้กฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ และแผนงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้นด้วย เพื่อการอนุรักษ์และให้ชุมชนได้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

4.3 การจัดการป่าชุมชน หมายถึง การรวบรวมเอาหลักวิชาการสาขาต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์ทางเทคนิค ทางเศรษฐศาสตร์ป่าไม้ และทางสังคมศาสตร์มาใช้ดำเนินการในป่าชุมชนเพื่อผลในด้านการอนุรักษ์ การป้องกัน การปรับปรุงให้ดีขึ้น และให้ได้ผลผลิตสูงสุดและยั่งยืน

4.4 ป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน หมายถึง ป่าชุมชนที่ดำเนินการเพื่อผลในด้านการอนุรักษ์ การป้องกัน การปรับปรุงให้ดีขึ้น และให้ได้ผลผลิตสูงสุดและยั่งยืน เป็นป่าชุมชนที่ตั้งอยู่ในท้องที่ 9 จังหวัดในภาคเหนือตอนบน ประกอบด้วย จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดน่าน จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดลำปาง จังหวัดลำพูน และจังหวัดอุตรดิตถ์

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

5.1 ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและเรียนรู้บริบทในการจัดการป่าชุมชน รวมถึงแนวทางในการจัดการป่าชุมชนที่มีประสิทธิภาพ

5.2 ทำให้ทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่แห่งอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.3 ผู้ที่สนใจสามารถนำผลการสังเคราะห์งานวิจัยในครั้งนี้ไปเป็นแนวทางในการศึกษาหรือทำการวิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องต่อไป รวมถึงนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการป่าชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาวิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลมาเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ สรุปเหตุผล รวมถึงเป็นแนวทางในการนำไปสู่การจัดการป่าชุมชน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัย
2. แนวคิดเกี่ยวกับการป่าไม้ชุมชน
3. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
4. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัย

1.1 ความหมายและความสำคัญของการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัย

การสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัย สรุปคือ การหาความรู้หรือการตอบคำถามจากผลงานวิจัยด้วยระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์เมื่อพบปัญหา หรือกำหนดปัญหาที่ต้องการหาคำตอบแล้ว รวบรวมทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกัน หัวข้อเรื่องเดียวกัน ปัญหาเดียวกัน นำมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางสถิติ วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพหรือวิธีการวิเคราะห์เชิงปริมาณ และนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้ มาสรุปเพื่อให้ได้คำตอบซึ่งการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัย เป็นการศึกษาทฤษฎีและผลงานวิจัยอย่างละเอียดรอบคอบ เพื่อนำผลสรุปและข้อเท็จจริงของแต่ละทฤษฎีและผลงานวิจัยมาจัดแยกประเภท จัดหมวดหมู่เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่าง เพื่อหาข้อสรุปข้อหักล้างและนำปัญหาที่พบในงานวิจัยมาแก้ไข ปรับปรุง หรือหาแนวทางเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ เพื่อได้ผลงานวิจัยที่ถูกต้องแม่นยำ และเป็นประโยชน์ในการต่อยอดงานวิจัยการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยมีความหมายใกล้เคียงกันหลายคำ นักวิชาการทางการศึกษาได้กล่าวถึงความหมายไว้ ดังนี้

อุทุมพร จามรมาน (2531) กล่าวว่า การสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัย หมายถึง การนำหน่วยย่อย ๆ หรือส่วนต่าง ๆ ของทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เป็นข้อความรู้จากงานวิจัยหลาย ๆ เรื่อง มาประกอบให้เป็นเนื้อเรื่องเดียวกันจนเกิดสิ่งใหม่ขึ้น การสังเคราะห์แยกได้ 3 ประเภท ดังนี้

ประเภทที่ 1 การสังเคราะห์จนได้ผลผลิตโดยอาศัยหน่วยย่อยๆ ของการสื่อความหมาย ได้แก่ การพัฒนาการสื่อความหมาย การพูด การบอกท่าทาง ความรู้สึก ประสบการณ์ให้ผู้อื่นทราบ หรือเข้าใจได้

ประเภทที่ 2 การสังเคราะห์จนได้ผลผลิตจากการวางแผนงาน หรือจากข้อเสนอเพื่อนำไปปฏิบัติ ได้แก่ การพัฒนาแผนการทำงานหรือการพัฒนาแนวคิดของแต่ละคนจนถึงขั้นนำไปปฏิบัติ จนนำผลการประหม่วางแผนแล้วนำไปใช้จนเกิดผลสำเร็จ

ประเภทที่ 3 การสังเคราะห์สิ่งที่เป็นนามธรรมมากขึ้น ได้แก่ ความสามารถจัดความสัมพันธ์ของสิ่งที่เป็นนามธรรม เพื่อจำแนกหรืออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ หรือการเชื่อมโยงแนวความคิดของผู้ทรงคุณวุฒิเข้าด้วยกัน เพื่ออธิบายปัญหาหรือการเชื่อมโยงทฤษฎีจนได้ข้อค้นพบใหม่ทางคณิตศาสตร์

การสังเคราะห์ยังจำแนกได้อีกแบบหนึ่ง คือ การสังเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative Synthesis) และการสังเคราะห์เชิงคุณลักษณะ (Qualitative Synthesis) การสังเคราะห์เชิงปริมาณเป็นการสังเคราะห์สิ่งที่เป็นนามธรรม โดยใช้วิธีการทางสถิติมาวิเคราะห์หาข้อสรุปอย่างเป็นระบบเพื่อประโยชน์ในการเปรียบเทียบ สรุปอ้างอิงส่วนการสังเคราะห์เชิงคุณลักษณะนั้นเป็นการรวบรวมเรื่องต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และบรรยายสรุปออกมา การสังเคราะห์แบบนี้จึงต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ ดำเนินการ ลักษณะการสังเคราะห์งานวิจัยนี้ส่วนใหญ่จะพบในรายงานการวิจัย บทที่ว่าด้วยเอกสารและการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสังเคราะห์งานวิจัย หมายถึง เทคนิควิธีการวิจัยตามระเบียบวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ที่นำผลการวิจัยจากหลาย ๆ งานวิจัยที่ศึกษาในประเด็นปัญหาวิจัยเดียวกันมาศึกษาวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางสถิติ หรือวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพและนำเสนอข้อสรุปอย่างมีระบบ ทำให้ได้คำตอบปัญหาวิจัยที่ต้องการซึ่งมีลักษณะที่กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยการสังเคราะห์งานวิจัยมีข้อตกลงเบื้องต้นที่สำคัญ คือ งานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์แต่ละเรื่องให้ข้อค้นพบแต่ละมุมของปรากฏการณ์ที่นักวิจัยต้องการศึกษาและเมื่อนำผลการวิจัยมาสังเคราะห์รวมกัน ผลการสังเคราะห์ที่ได้รับจะมีความกว้างขวางและลุ่มลึกมากกว่าที่จะได้รับจากงานวิจัยแต่ละเรื่อง (นงลักษณ์ วิรัชชัย, 2542) จุดมุ่งหมายของการสังเคราะห์การวิจัย เพื่อให้ได้ความรู้ในเชิงสรุปผลการวิจัยที่มีอยู่กระจัดกระจายให้มีความชัดเจนและได้ข้อยุติยิ่งขึ้น

ความสำคัญของการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยมีเพิ่มมากขึ้น เป้าหมายเพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่หรือสร้างทฤษฎีใหม่ เพราะปัจจุบันรายงานการวิจัยเพิ่มขึ้นอย่างมากมายหลากหลายและรวดเร็ว งานวิจัยจำนวนมากที่ศึกษาปัญหาเดียวกันโดยใช้รูปแบบวิธีวิจัยคล้ายกัน แต่ใช้กลุ่มตัวอย่างต่างกัน ผลการวิจัยมีทั้งสอดคล้องกันและขัดแย้งกัน ต้องอาศัยการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เหมาะสมหาข้อสรุปของปัญหานั้นอย่างชัดเจน เพื่อให้ผู้วิจัยสืบเนื่องและผู้ต้องการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยไม่เกิดความสับสน จนไม่สามารถหาข้อสรุปได้ ด้วยเหตุนี้เมื่อนักวิจัยหลายท่านที่ให้ความสำคัญกับการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยและพยายามพัฒนาวิธีการสังเคราะห์ทฤษฎี

และผลงานวิจัยเป็นระบบ มีความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้ เกิดผลงานสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่มีคุณค่า เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยสืบเนื่อง และการนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ให้เกิดความยั่งยืนกับสังคมอย่างแท้จริงวิธีการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงปริมาณระยะแรก ได้แก่ วิธีนับคะแนนเสียง (Vote-counting Method) วิธีการประมาณค่าขนาดอิทธิพล (Effect Size Estimation) และวิธีรวมค่าความน่าจะเป็น (Probability Accumulation) การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงปริมาณในระยะแรกให้ความสำคัญกับลำดับของปรากฏการณ์ แต่ไม่ช่วยให้เห็นภาพรวมของงานวิจัยจึงเริ่มมีการสังเคราะห์งานวิจัยกับผลการทดสอบสมมติฐาน จากนั้นการนำระดับนัยสำคัญทางสถิติหรือค่าความน่าจะเป็นมาใช้ในการสังเคราะห์ เพื่อให้ข้อมูลในการสรุปผลมีระบบมากขึ้น โดยบุคคลแรกที่ได้บัญญัติศัพท์คำว่า Meta-Analysis of Research หรือการสังเคราะห์งานวิจัยด้วยการวิเคราะห์อภิมาน และอธิบายว่าเป็นการวิจัยเพื่อสรุปสาระ จากงานวิจัยโดยใช้งานวิจัยเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ จึงเป็นการวิเคราะห์ที่เหนือกว่าและลึกซึ้งกว่าการวิเคราะห์ในงานวิจัยทั่วไป คือ ศาสตราจารย์ Glass ในระยะหลังนักวิจัยได้ข้อค้นพบความสำคัญของงานวิจัย คือ ขนาดอิทธิพล (Effect Size) อันเป็นค่าสถิติที่เป็นดัชนีมาตรฐานซึ่งมีสารสนเทศเกี่ยวกับผลการวิจัยที่สมบูรณ์ จึงได้พัฒนาวิธีการสังเคราะห์งานวิจัยโดยการรวมค่าขนาดอิทธิพลได้ เป็นวิธีการอันเป็นต้นกำเนิดของการวิเคราะห์อภิมาน (Meta analysis) ปัจจุบันงานวิจัยมีความก้าวหน้าไปมาก แต่ในการสังเคราะห์ผลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในรายงานวิจัยที่นักวิจัยส่วนใหญ่ใช้วิธีการสังเคราะห์แบบบรรยายสรุป ดังนั้นงานวิจัยที่ได้ใช้การวิเคราะห์อภิมานในการสังเคราะห์งานวิจัยยังมีน้อย

กัลยานี ภาคอิต (2547, น. 11 - 12) กล่าวไว้ว่า การสังเคราะห์ทฤษฎี หมายถึง การศึกษารวบรวมทฤษฎีในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีอยู่แล้วนำมาอธิบายสรุปให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างทฤษฎีพัฒนาการในทางประวัติศาสตร์ของทฤษฎี หรือลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่างกันของแต่ละทฤษฎี

การสังเคราะห์งานวิจัย หมายถึง การศึกษารวบรวมงานวิจัยที่มีอยู่แล้วนำมาอธิบายสรุปให้เห็นประเด็นสำคัญที่พบจากการวิจัยเหล่านั้น เพื่อให้เห็นภาพรวมของการวิจัยในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือเพื่อให้เห็นแบบแผนของปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นผลมาจากงานวิจัยเหล่านั้น และในการที่จะสังเคราะห์งานวิจัยได้นั้น ต้องผ่านกระบวนการของการวิเคราะห์มาก่อน

ลักษณะของการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัย การสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัย จำเป็นต้องนำหลักการของการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) มาใช้ในการศึกษา โดยต้องให้ความสำคัญกับขอบเขตในเชิงปริมาณ และขอบเขตในเชิงคุณภาพ

ขอบเขตในเชิงปริมาณ หมายถึง จำนวนทฤษฎีหรืองานวิจัยที่รวบรวมและนำมาศึกษานั้น มีจำนวนมากพอหรือไม่ รวมทั้งครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่ได้กำหนดไว้หรือไม่

ขอบเขตในเชิงคุณภาพ หมายถึง ทฤษฎีหรืองานวิจัยที่เลือกมานั้นเป็นที่เชื่อถือ ได้รับการยอมรับ และสามารถใช้เป็นตัวแทนในการศึกษาได้หรือไม่ ดังนั้น ที่มาหรือแหล่งค้นคว้าทฤษฎีหรืองานวิจัยจึงมีความสำคัญ แหล่งค้นคว้าด้านทฤษฎีที่สำคัญ คือ ตำรา หรือเอกสารที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีนั้น ๆ รวมทั้งบุคคลที่เป็นเจ้าของทฤษฎี (ในกรณีที่ยังมีชีวิตอยู่) และอัตชีวประวัติของบุคคลเหล่านั้น ส่วนแหล่งค้นคว้างานวิจัยที่สำคัญ ได้แก่ ห้องสมุดของสถาบันการศึกษาหรือหน่วยงานที่ทำหน้าที่ด้านการวิจัยที่เก็บรวบรวมผลงานวิจัยต่าง ๆ แนวคิดประกอบการตัดสินใจเลือกสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่จะศึกษา มีองค์ประกอบ ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 ต้องรวบรวมทฤษฎีหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ตนสนใจอย่างรอบด้านทั่วถึง เพื่อให้การสังเคราะห์สามารถครอบคลุมประเด็นที่สนใจศึกษาได้อย่างสมบูรณ์

องค์ประกอบที่ 2 ต้องมีความสามารถในการอ่านเชิงวิเคราะห์ สามารถจำแนกแยกแยะสาระสำคัญและประเด็นต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในทฤษฎีและผลงานวิจัยเหล่านั้น เพื่อที่จะสามารถนำมาสังเคราะห์ต่อไปได้

องค์ประกอบที่ 3 สามารถอธิบายสรุปให้เห็นภาพรวม ความสัมพันธ์เชื่อมโยง ลักษณะร่วมหรือลักษณะที่แตกต่าง ตลอดจนแบบแผนอย่างใดอย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในทฤษฎีหรืองานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ได้อย่างชัดเจน

การสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยมีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์และพัฒนาทฤษฎีและผลงานวิจัยในอนาคตบนพื้นฐานทฤษฎีและผลงานวิจัยในอดีต โดยจำแนกความสำคัญของการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยเป็น 7 ด้าน ดังนี้

ด้านที่ 1 การสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยเป็นเครื่องมือในการกำหนดแนวทางการศึกษาวิจัยที่กว้างขวางและลึกซึ้ง เป็นผลสืบเนื่องจากการรวบรวม เรียบเรียงและบูรณาการทฤษฎีและผลงานวิจัยที่มีลักษณะเดียวกันหรือมีทิศทางเดียวกันจากทฤษฎีและผลงานวิจัยจำนวนหนึ่ง เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบความคล้ายคลึงและความแตกต่างบนพื้นฐานตัวแปรของช่วงเวลา สถานที่ และปัจจัยสนับสนุนการวิจัยที่ต่างกักัน ทำให้นักวิจัยสามารถกำหนดแนวทางและขอบเขตการวิจัยให้มีความกว้างขวางและลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น เป็นการป้องกันการดำเนินการวิจัยที่ซ้ำซ้อนกับงานวิจัยที่เคยดำเนินการแล้ว

ด้านที่ 2 เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัย หน่วยงานหรือองค์กรที่มีบทบาทหน้าที่สนับสนุนการวิจัยมีการจัดเวทีหรือเปิดโอกาสให้นักวิจัยหรือผู้มีส่วนได้มีส่วนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยซึ่งเป็นผลจากการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัย เป็นการสนับสนุนโอกาสให้กับนักวิจัยใหม่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ตรง

ด้านที่ 3 ความสำคัญต่อการทวนสอบและการติดตามผลการดำเนินงาน เป็นความสำคัญในลักษณะการทวนสอบองค์ความรู้และประสบการณ์จากผลการวิจัยที่เกิดจากการประยุกต์ทฤษฎีและผลงานวิจัยจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทบทวนวรรณกรรมทำให้การพัฒนางานวิจัยที่ต่อเนื่องจากงานวิจัยที่ได้ดำเนินการไว้แล้ว ป้องกันการซ้ำซ้อนของงาน

ด้านที่ 4 การบูรณาการเพื่อสร้างองค์ความรู้หรือนวัตกรรม ผลลัพธ์ที่ได้จากการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยในลักษณะของแนวคิด ทฤษฎี และสิ่งประดิษฐ์สามารถใช้เป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ใหม่หรือสร้างสิ่งประดิษฐ์ใหม่ในลักษณะนวัตกรรม และแสดงให้เห็นศักยภาพด้านการบูรณาการองค์ความรู้ที่เกิดจากผลงานวิจัย

ด้านที่ 5 ความก้าวหน้าของทฤษฎีและผลงานวิจัย ก่อให้เกิดการประยุกต์ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เหมาะสมในการป้องกันแก้ไขปัญหา ผลงานการวิจัยที่เกิดขึ้นจากการวิจัยเชิงคุณภาพที่เกิดจากการวิจัยภายใต้หัวข้อการวิจัยที่มีความเฉพาะ หรือมีความอ่อนไหวจำเป็นต้องอาศัยการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักการเก็บข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) ประกอบด้วย การทบทวนวรรณกรรม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก ทั้งนี้ การสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยจะใช้เป็นที่ยืนยันความแม่นยำตรงของข้อมูลเชิงคุณภาพ

ด้านที่ 6 การจัดการความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์การวิจัย เป็นความสำคัญในลักษณะการทวนสอบองค์ความรู้และประสบการณ์จากผลการวิจัยที่เกิดจากการประยุกต์ทฤษฎีและผลงานวิจัยจำนวนหนึ่ง ในลักษณะของการจัดการความรู้เพื่อก่อให้เกิดการเชื่อมโยงทฤษฎี องค์ความรู้ และประสบการณ์จากผลงานวิจัย

ด้านที่ 7 ก่อให้เกิดความคุ้มค่าในการลงทุนการวิจัย จากการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัย จำเป็นต้องมีการทวนสอบเพื่อป้องกันความซ้ำซ้อนในการดำเนินการวิจัย ดังนั้น การสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยจึงมีส่วนสำคัญในการใช้เป็นข้อมูลประกอบการสนับสนุนการวิจัย ทำให้การลงทุนด้านการวิจัยมีความละเอียดรอบคอบและเกิดความคุ้มค่าในการลงทุน

สรุปได้ว่า การสังเคราะห์งานวิจัย หมายถึง การศึกษาและรวบรวมทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีอยู่แล้วนำมาอธิบายสรุปให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างทฤษฎี หรือลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่างกันของแต่ละทฤษฎี สามารถนำมาสรุปประเด็นสำคัญที่พบจากการวิจัยเหล่านั้น เพื่อให้เห็นภาพรวมของการวิจัยในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือเพื่อให้เห็นแบบแผนของปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นผลมาจากงานวิจัยเหล่านั้น ภายใต้องค์ประกอบที่สำคัญ คือ (1) การรวบรวมทฤษฎีหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างรอบด้านทั่วถึง การสังเคราะห์ครอบคลุมประเด็นที่สนใจศึกษาได้อย่างสมบูรณ์ (2) สามารถอ่านเชิงวิเคราะห์ และจำแนกแยกแยะสาระสำคัญและประเด็นต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในทฤษฎีและผลงานวิจัยนั้น เพื่อที่จะสามารถนำมาสังเคราะห์

ต่อไปได้ และ (3) สามารถอธิบายสรุปให้เห็นภาพรวม ความสัมพันธ์เชื่อมโยง ลักษณะร่วมหรือที่แตกต่าง และแบบแผนอย่างใดอย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในทฤษฎีหรืองานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ได้อย่างชัดเจน

1.2 ประเภทของการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัย

การสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัย (research synthesis) จำแนกเป็น 2 ประเภท คือ การสังเคราะห์เชิงคุณภาพ (qualitative synthesis) และการสังเคราะห์เชิงปริมาณ (quantitative synthesis) การสังเคราะห์เชิงคุณภาพเป็นการอ่านและวิเคราะห์รายงานการวิจัยในประเด็น หัวข้อเรื่อง และปัญหาที่เกี่ยวข้อง นำมาเขียนสรุปเข้าด้วยกันให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ แนวทางจัดการความรู้ หรือข้อสรุปที่ชัดเจนขึ้น คล้ายกับการเขียนบทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม เป็นการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะพบได้ในรายงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ทั่วไป ส่วนการสังเคราะห์เชิงปริมาณเป็นการวิเคราะห์ผลการวิเคราะห์ (analysis analyses) หรือการวิเคราะห์เชิงผสมผสาน (integrative analysis) หรือการวิจัยงานวิจัย (research of research) การสังเคราะห์งานวิจัยเป็นการนำจำนวน ตัวเลข หรือค่าสถิติมาจัดหมวดหมู่ แล้ววิเคราะห์ในประเด็นหัวข้อเรื่อง และปัญหาที่เกี่ยวข้องและปรากฏอยู่ในงานวิจัยให้ได้ข้อสรุปใหม่ ซึ่งกระบวนการสังเคราะห์เชิงปริมาณ เหมือนระเบียบวิธีวิจัยทางวิทยาศาสตร์อื่น ๆ คือ มีการกำหนดปัญหาการวิจัย และมีการตั้งวัตถุประสงค์

อุทุมพร จามรมาน (2531) และสุวิมล ว่องวานิช (2545) ได้กล่าวถึงประเภทของการสังเคราะห์งานวิจัยไว้สอดคล้องกันว่ามีการสังเคราะห์จำแนกออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) ประเภทที่ 1 การสังเคราะห์เชิงคุณลักษณะ (Qualitative synthesis) คือ การสังเคราะห์เนื้อหาสาระเฉพาะส่วนที่เป็นข้อค้นพบของรายงานการวิจัย โดยใช้วิธีการสังเคราะห์ด้วยวิธีการบรรยาย จะได้บทสรุปรวมข้อค้นพบของรายงานการวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ โดยอาจยังคงสาระของงานวิจัยแต่ละเรื่องไว้ด้วย หรืออาจนำเสนอบทสรุปรวมลักษณะภาพรวมโดยไม่คงสาระของงานวิจัยแต่ละเรื่องก็ได้

2) ประเภทที่ 2 การสังเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative synthesis) คือ การใช้ระเบียบวิธีทางสถิติ เป็นการนำเสนอข้อค้นพบจากงานวิจัยทุกเรื่องในหน่วยมาตรฐานเดียวกัน และบูรณาการ ข้อค้นพบของรายงานการวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ทั้งหมด พร้อมทั้งแสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องระหว่างลักษณะงานวิจัย การสังเคราะห์เชิงปริมาณจึงเป็นการวิเคราะห์ผลการวิเคราะห์ (Analysis of analysis) หรือการวิเคราะห์เชิงผสมผสาน (Integrative analysis) หรือการวิจัยงานวิจัย (Research of research) โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์อภิมาน (Meta-analysis)

ประเภทของการสังเคราะห์งานวิจัย จึงขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของการสังเคราะห์และลักษณะของงานวิจัย โดยถ้าการสังเคราะห์นั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อคงสาระของงานวิจัยแต่ละเรื่อง หรือสรุปภาพรวมของเนื้อหาสาระจะเหมาะกับการสังเคราะห์เชิงคุณลักษณะ แต่ถ้าการสังเคราะห์มีจุดมุ่งหมายในการนำเสนอข้อค้นพบจากงานวิจัยทุกเรื่องในหน่วยมาตรฐานเดียวกัน และบูรณาการข้อค้นพบ

ของรายงานการวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ โดยแสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องระหว่างลักษณะของงานวิจัย จะเหมาะกับการสังเคราะห์เชิงปริมาณ

กัลยานี ภาคอัด (2547, น. 22-24) ได้กล่าวไว้ว่าการสังเคราะห์ทฤษฎี (Theoretical Synthesis) เป็นการประมวลแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์หรือเรื่องที่ต้องการศึกษาที่มีอยู่เดิมอย่างหลากหลาย นำทฤษฎีเหล่านั้นมาสังเคราะห์ให้เห็นภาพรวมใหม่ที่สามารถทำความเข้าใจได้ง่าย หรือนำเสนอแนวคิดที่ขยายจากแนวคิดทฤษฎีเดิมออกไป หรือเป็นแนวคิดที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ใหม่ได้ดีขึ้น

การวิเคราะห์งานวิจัย (Research Analysis) เป็นการจำแนกแยกประเภทของการวิจัย โดยจัดหมวดหมู่งานวิจัยว่ามีผู้ใดทำมาก่อน แล้วทำเรื่องใดบ้าง โดยทั่วไปนิยมวิเคราะห์ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ แหล่งผลิตงานวิจัย ปีที่พิมพ์เผยแพร่ งานวิจัย ประเภทงานวิจัย (วิทยานิพนธ์หรืองานวิจัยอิสระ) กลุ่มสาขาวิชา (วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ ฯลฯ) เนื้อหาการวิจัย (วิธีสอน เครื่องมือวัดผล ฯลฯ) รูปแบบการวิจัย (เชิงทดลอง บรรยาย ฯลฯ) ขนาดกลุ่มตัวอย่าง (30 คน 100 คน มากกว่า 100 คน ฯลฯ) จำนวนกลุ่มตัวอย่าง (1 กลุ่ม 2 กลุ่ม 3 กลุ่ม ฯลฯ) คุณภาพเครื่องมือวิจัย (การหาความเที่ยงตรงของเครื่องมือ ฯลฯ)

การวิเคราะห์ข้อมูลนิยมใช้วิธีการแจกแจงความถี่ ร้อยละ หรือการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) แล้วจึงสรุปผลว่า เรื่องนี้มีใครทำไว้ปีใด จำนวนเท่าไร

การสังเคราะห์งานวิจัย (Research Synthesis) เป็นการบูรณาการรวบรวมงานวิจัยที่ศึกษาปัญหาวิจัย/ประเด็นเดียวกันไว้ด้วยกัน แล้วให้ข้อสรุปหรือข้อความรู้ใหม่เพื่อให้เห็นภาพรวมของงานวิจัยดังกล่าว การสังเคราะห์งานวิจัย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) ประเภทที่ 1 การสังเคราะห์เชิงคุณภาพ (Qualitative Synthesis) เป็นการรวบรวมงานวิจัยต่าง ๆ เข้าด้วยกันและสรุปออกมา ซึ่งต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญโดยตรงในเรื่องนั้น ๆ เป็นผู้ทำการสังเคราะห์ เช่น นักวิจัยต้องการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับการตัดสินใจของผู้บริหาร นักวิจัยจะต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญทางการบริหาร และจะต้องนำเสนอแนวคิด ข้อค้นพบ ซึ่งเป็นประเด็นเจาะลึกเกี่ยวกับการสังเคราะห์งานวิจัยในเรื่องดังกล่าว

2) ประเภทที่ 2 การสังเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative Synthesis) เป็นการใช้สถิติและการวัดผล ซึ่งจะช่วยตรวจสอบความเชื่อถือได้ของผลวิจัยแต่ละเรื่อง แล้วหาค่าดัชนีหรือสูตรวิเคราะห์ผลวิจัย จากนั้นจึงนำผลวิเคราะห์มาทำการสังเคราะห์อีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ได้ความรู้ใหม่จากงานวิจัยทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกัน

การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงปริมาณ จะต้องเป็นงานวิจัยเชิงสหสัมพันธ์และงานวิจัยเชิงทดลองเท่านั้น มีวิธีการคำนวณค่าสถิติต่าง ๆ เช่น การจัดกลุ่ม การแจกแจง การรวมค่านัยสำคัญ การบรรยายการวิเคราะห์เมตา (Meta Analysis)

พรทิพย์ คีสมโชค (2537) ได้กล่าวไว้ว่า การสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยสามารถจำแนกเป็น 3 ประเภท คือ การสังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี หลักการของศาสตร์ การสังเคราะห์ระเบียบวิธีวิจัย และการสังเคราะห์ข้อค้นพบจากผลงานวิจัย โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) ประเภทที่ 1 การสังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี หลักการของศาสตร์ เป็นการประมวลทฤษฎีที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์หรือความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษาทั้งหมดด้วยการอภิปรายความสอดคล้อง ความขัดแย้ง และความสามารถในการทำนายปรากฏการณ์ทางแนวคิด ทฤษฎี หลักการของศาสตร์ รวมทั้งบ่งบอกสระเกี่ยวกับการทดลอง เพื่อตรวจสอบแนวคิด ทฤษฎี หลักการของศาสตร์เหล่านั้นด้วยและในตอนท้ายของการสังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี หลักการของศาสตร์ ต้องสรุปได้ว่าแนวคิด ทฤษฎี หลักการของศาสตร์ใดมีความเหมาะสมที่จะนำมาเป็นกรอบแนวคิด ทฤษฎี หลักการของศาสตร์

วิธีการสังเคราะห์ที่เป็นเนื้อหา นิยมใช้วิธีการบรรยายสรุปเนื้อหาสาระของแนวคิด ทฤษฎี หลักการของศาสตร์ที่มีอยู่ในแต่ละแนวคิด ทฤษฎี หลักการของศาสตร์ ควบคู่กับการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างแนวคิด ทฤษฎี หลักการของศาสตร์ในการอภิปรายปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษา แล้วจึงสรุปว่าจะใช้แนวคิด ทฤษฎี หลักการของศาสตร์ใดเป็นกรอบการอ้างอิงหลัก หรือจะใช้หลายแนวคิด ทฤษฎี หลักการของศาสตร์เพื่อเป็นพื้นฐานการอธิบาย โดยอาจบูรณาการแนวคิด ทฤษฎี หลักการของศาสตร์หลายสาขาเป็นแนวคิด ทฤษฎี หลักการของศาสตร์เดียว เพื่ออธิบายสาเหตุของปรากฏการณ์อย่างสมบูรณ์

การสังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี หลักการของศาสตร์เป็นจุดเริ่มต้นในการวิเคราะห์เพื่อกำหนด โจทย์การวิจัยที่อยู่บนพื้นฐานของงานวิจัยที่ได้ทำซ้ำแล้วซ้ำอีกจน ได้รับการยอมรับให้แนวคิด ทฤษฎี ดังนั้น ผลของการวิจัยสามารถอ้างอิงความคล้ายคลึงหรือความแตกต่างจากแนวคิด ทฤษฎี หลักการของศาสตร์ได้

2) ประเภทที่ 2 การสังเคราะห์ระเบียบวิธีวิจัย จุดมุ่งหมายสำคัญของการสังเคราะห์ระเบียบวิธีวิจัยเพื่อให้ได้แนวทางที่เหมาะสมในการวิจัย การสังเคราะห์ในส่วนนี้จึงเป็นการประมวลสาระที่เกี่ยวข้องกับระเบียบวิธีวิจัย โดยต้องศึกษาเปรียบเทียบวิธีการวิจัยที่นักวิจัยรุ่นก่อน ได้ใช้มาแล้วว่าแตกต่างกันอย่างไร อาจสังเคราะห์วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง การกำหนดแบบการวิจัย การรวบรวมข้อมูล แต่ละวิธีที่ใช้ในการวิจัยมีจุดเด่น จุดด้อยอย่างไร แล้วประมวลสาระส่วนที่เป็นวิธีที่เหมาะสมมาใช้

วิธีการสังเคราะห์ระเบียบวิธีวิจัยอาจเริ่มต้นดำเนินการได้โดยรวบรวมงานวิจัยที่มีสมมติฐานคล้ายคลึงกัน แต่มีความแตกต่างกันในรายละเอียด เช่น พื้นที่ ขนาดประชากร ข้อจำกัด

เฉพาะกรณี เป็นต้น ดังนั้น การสังเคราะห์ระเบียบวิธีวิจัยจะช่วยให้สามารถพิจารณาจุดแข็งและจุดอ่อนของระเบียบวิธีวิจัยแต่ละวิธีเพื่อกำหนดระเบียบวิธีวิจัยที่เหมาะสมต่อไป

3) ประเภทที่ 3 การสังเคราะห์ข้อค้นพบจากผลงานวิจัย เป็นการนำข้อมูลที่ค้นพบที่ได้จากการวิจัยหลายเรื่อง que ศึกษาจากปัญหาวิจัยเรื่องเดียวกัน มาสรุปรวมให้ได้เป็นคำตอบที่เป็นข้อสรุปตอบคำถามวิจัยที่ต้องการ วิธีการสังเคราะห์งานวิจัยทำได้หลายวิธี ตั้งแต่วิธีการสังเคราะห์ผลงานวิจัยด้วยการพรรณนา อันเป็นวิธีดั้งเดิมและการสังเคราะห์ผลงานวิจัยเชิงปริมาณหรือการสังเคราะห์ผลงานวิจัยด้วยวิธีทางสถิติ

ผลลัพธ์ที่ได้จากงานวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยเชิงปริมาณสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในลักษณะการเปรียบเทียบผลการวิจัย เพื่อหาสาเหตุและผลที่ได้จากการวิจัย ทำให้สามารถใช้เป็นพื้นฐานเพื่อการเปรียบเทียบผลการวิจัยในหลากหลายพื้นที่หรืออาจใช้เป็นกรณีศึกษาได้

1.3 ขั้นตอนการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยด้วยวิธีการพรรณนา

การสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยด้วยการพรรณนาได้รับการพัฒนาตามแนวทางการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยเชิงคุณภาพที่เรียกว่า การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน เป็นการตีความและแปลความหมายด้วยการอธิบายเชิงเปรียบเทียบหรือการอธิบายเชิงตีความ มีวัตถุประสงค์สำคัญ 5 ประการ คือ เพื่อทบทวนวรรณกรรมที่มีการตีความได้มากขึ้น เพื่อตรวจสอบเชิงวิพากษ์สาระต่าง ๆ ของเหตุการณ์ สถานการณ์อื่น ๆ เปรียบเทียบกรณีต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ เพื่อหาข้อสรุปข้ามกรณีเพื่อเปรียบเทียบงานวิจัยของตนเองกับงานวิจัยของผู้อื่น และเพื่อการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยเชิงคุณภาพหรือชาติพันธุ์วรรณา

การสังเคราะห์เชิงคุณภาพ หรือการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยด้วยการพรรณนาเป็นการอ่านรายงานการวิจัยแล้วนำมาสรุปเข้าด้วยกัน ดังเช่น การทบทวนเอกสารงานวิจัย (review of literature) ซึ่งการวิเคราะห์ลักษณะนี้ก่อให้เกิดความหลากหลายของผลการวิเคราะห์เชิงคุณลักษณะจะอิงผู้สังเคราะห์เป็นหลัก ผลที่ได้จากการสังเคราะห์ซึ่งมีความหมายแตกต่างออกไป

การสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยด้วยการพรรณนาเป็นวิธีวิทยาการวิจัยที่เน้นความสำคัญของการสร้างประเด็นอุปมา (metaphor) ซึ่งเป็นการสะท้อนภาพของเหตุการณ์จากงานวิจัยในแต่ละเรื่อง โดยหลังจากที่ผู้วิจัยอ่านและค้นหาประเด็นอุปมาจากงานวิจัยทั้งหมดที่จะนำมาสังเคราะห์แล้วผู้วิจัยจะนำประเด็นอุปมาทั้งหมดที่ได้จากงานวิจัยแต่ละเรื่องมาแปลความหมาย (interpretation) เพื่อเทียบเคียงกันระหว่างงานวิจัยด้วยวิธีการแปลความหมาย 3 ลักษณะ ลักษณะที่ 1 คือ การแปลความเทียบกลับไปกลับมา (reciprocal translations) เป็นวิธีการที่ใช้กับการศึกษาที่เป็นการวิเคราะห์ถึงงานวิจัยที่มีผลการวิจัยสอดคล้องกัน จึงเป็นการนำงานวิจัยเรื่องหนึ่งไปแปลความในอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งเป็นเรื่องหาสาระที่เปรียบเทียบกันได้โดยตรงไปตรงมา ลักษณะที่ 2 คือ การแปลความเชิงหักล้าง (refutation

syntheses) เป็นวิธีการที่ใช้กับการศึกษาที่มีข้อสรุปที่ต่างกันเกี่ยวกับข้อโต้แย้งในเรื่องเดียวกัน จึงเป็นการนำงานวิจัยเรื่องหนึ่งไปเปรียบเทียบกับงานวิจัยอีกเรื่องหนึ่ง นั่นคือ เป็นวิธีการที่สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อค้นพบที่มีลักษณะตรงข้ามกันและลักษณะสุดท้าย คือ การแปลความเพื่อเสนอประเด็นการโต้แย้ง (lines-of-argument syntheses) เป็นวิธีการศึกษาที่นำงานวิจัยทุกเรื่องมาโยงเป็นข้อถกแถลงเพื่อนำมาสู่ข้อสรุปใดข้อสรุปหนึ่ง นั่นคือ เป็นการสังเคราะห์เพื่อสรุปอ้างอิงไปถึงภาพรวมทั้งหมด เพราะฉะนั้น จากผลการแปลความหมายทั้งสามลักษณะจะทำให้ได้ผลการสังเคราะห์ที่มีความลึกซึ้งมากกว่าที่จะได้รับจากงานวิจัยแต่ละเรื่อง

อุทุมพร จามรมาน (2531) ได้เสนอการวิเคราะห์เนื้อหาของการสังเคราะห์ทฤษฎีและผลงานวิจัยด้วยวิธีพรรณนาว่า ควรประกอบด้วย

1) เนื้อหาที่จะวิเคราะห์ ซึ่งอาจเป็นเอกสาร สิ่งพิมพ์ รูปภาพ การ์ตูน ละคร เพลง การโฆษณาฟิล์ม ภาพยนตร์ บทคำพูด คำกล่าว หลักฐานทางประวัติศาสตร์ การศาสนา เป็นต้น

2) วัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์เนื้อหา มี 3 ประการใหญ่ ๆ คือ เพื่อสรุปข้อมูลเพื่อหารูปแบบหรือความสัมพันธ์ภายใน และเพื่อหารูปแบบหรือความสัมพันธ์ภายนอก

3) หน่วยในการวิเคราะห์ ผู้วิเคราะห์ต้องมีความกระฉ่างในเรื่องหน่วยที่จะทำการวิเคราะห์ว่าเป็นหน่วยแบบใด โดยปกติหน่วยในการวิเคราะห์เนื้อหามี 3 ประการ คือ หน่วยจากการสุ่มได้มาจากการสังเกต หรือการสัมผัสแต่ละหน่วยนั้น มีลักษณะที่เป็นอิสระต่อกัน เช่น ประโยคแต่ละประโยคถือเป็น 1 หน่วย หน่วยจากการบันทึก เป็นการจัดการกระทำข้อมูลจากการสุ่มย่อยเป็นกลุ่มเป็นพวก และหน่วยจากเนื้อหา เป็นการรวบรวมหน่วยจากการบันทึกมาจัดกลุ่มอีกทีหนึ่ง

4) การสุ่มตัวอย่างและประชากร การวิเคราะห์เอกสาร จะต้องเกี่ยวข้องกับปริมาณของสิ่งที่นำมาวิเคราะห์มากมาย ดังนั้น นักวิเคราะห์จึงต้องรู้จักการสุ่มเอกสารออกมาวิเคราะห์ โดยใช้ความรู้ความสามารถ จำแนกสิ่งที่เกี่ยวข้องที่จะวิเคราะห์ออกมาจากสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้อง และหลังจากได้ปริมาณสิ่งที่จะวิเคราะห์ออกมาแล้ว สุ่มเนื้อหาสาระสิ่งที่จะวิเคราะห์ออกมาเท่าที่เวลาและงบประมาณอำนวยให้

5) วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาสามารถกระทำได้ 2 ขั้นตอน คือ การแปลภาษาเป็นข้อมูลจะทำได้ก็ต่อเมื่อผู้วิเคราะห์จับประเด็นที่ซ่อนอยู่ในเนื้อหาสาระได้อย่างชัดเจนเสียก่อน แล้วแยกเนื้อหาสาระออกเป็นส่วนย่อย ๆ และการแปลข้อมูลออกมาเป็นตัวเลข หลังจากทีวิเคราะห์เนื้อหาออกเป็นส่วนย่อยแล้ว การแปลข้อมูลจากส่วนย่อยเป็นตัวเลขสามารถทำได้ 2 แบบ คือ แปลเป็นจำนวนหรือความถี่กับแปลเป็นคะแนน

การสังเคราะห์งานวิจัย เป็นกระบวนการที่มีความละเอียด ซับซ้อนในการดำเนินการ ผู้วิจัยจึงควรมีการลำดับขั้นตอน และวางแผนในการดำเนินงานเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานมากที่สุด ซึ่งนงลักษณ์ วิรัชชัย (2542) ได้กล่าวถึงขั้นตอนในการสังเคราะห์งานวิจัยโดยทั่ว ๆ ไป ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ

1) ขั้นที่ 1 การกำหนดหัวข้อปัญหา การสังเคราะห์งานวิจัยเริ่มจากการกำหนดปัญหาการวิจัย ซึ่งต้องเป็นปัญหาที่มีการวิจัยอย่างน้อย 2 ราย เนื่องจากปัญหาการวิจัยนั้นต้องมีคุณค่า น่าสนใจ และยังไม่มีความชัดเจน มักจะเป็นปัญหาที่นักวิจัยสนใจและทำการวิจัยจำนวนมาก ปัญหาดังกล่าวจึงเหมาะสมต่อการสังเคราะห์งานวิจัย

2) ขั้นที่ 2 การวิเคราะห์ปัญหา เมื่อกำหนดปัญหาวิจัยแล้ว ผู้วิจัยต้องนิยามปัญหาให้ชัดเจน โดยศึกษาแนวคิด หลักการ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานในการกำหนดแบบแผนและสมมติฐานการวิจัย

3) ขั้นที่ 3 การเสาะค้น คัดเลือกและรวบรวมงานวิจัย ผู้วิจัยต้องค้นคว้าและเสาะหา งานวิจัยทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่กำหนดไว้ โดยศึกษา ตรวจสอบงานวิจัยแต่ละเรื่องโดยละเอียด มีเกณฑ์ในการคัดเลือกงานวิจัยเพื่อคัดเลือกงานวิจัยที่มีคุณภาพ มีความเที่ยงตามเกณฑ์ที่กำหนด ส่วนการรวบรวมผลของการวิจัยนั้นใช้วิธีการจดบันทึก ถ่ายเอกสารหรือกรอกแบบฟอร์มก็ได้

4) ขั้นที่ 4 การวิเคราะห์เพื่อสังเคราะห์ผลการวิจัย เป็นขั้นตอนที่มีการจัดกระทำและวิเคราะห์ข้อมูลที่ประกอบด้วยผลการวิจัย รายละเอียด ลักษณะและวิธีการวิจัยจากงานวิจัยทั้งหมดเพื่อสังเคราะห์หาข้อสรุป จากนั้นจึงแปลความหมายของผลการวิเคราะห์เพื่อตอบปัญหาการวิจัย

5) ขั้นที่ 5 การเสนอรายงานการสังเคราะห์งานวิจัย จะมีหลักการเช่นเดียวกับการเขียน รายงานการวิจัยทั่วไป โดยจะต้องเสนอรายละเอียดวิธีการดำเนินงานทุกขั้นตอน พร้อมทั้งข้อสรุปข้อค้นพบ และข้อเสนอแนะจากการสังเคราะห์งานวิจัยด้วยภาษาที่ถูกต้องและชัดเจน

สำหรับการสังเคราะห์เชิงคุณลักษณะ ผู้วิจัยจะต้องสรุปเป็นประเด็นหลักของผลการวิจัยในแต่ละเรื่อง และบรรยายให้เห็นความสัมพันธ์และความขัดแย้งระหว่างผลการวิจัยเหล่านั้น ทั้งนี้ ผู้วิจัยต้องสรุปด้วยความเที่ยงธรรม ไม่ลำเอียง และไม่ผนวกความคิดเห็นของตนเองในการสังเคราะห์ วิธีการสังเคราะห์เชิงคุณลักษณะของผลการวิจัยนี้เป็นวิธีการที่สามารถใช้กับงานวิจัยเชิงคุณภาพและงานวิจัยเชิงปริมาณได้

Cooper and Lindsay (1997) ได้เสนอขั้นตอนการสังเคราะห์งานวิจัยไว้ 5 ขั้นตอน ดังนี้

1) ขั้นที่ 1 การกำหนดหัวข้อปัญหา สิ่งที่สำคัญ คือ การนิยามปัญหาของแต่ละคน อาทิเช่น มีนักปริทัศน์ 2 คน นิยามคำว่า “การบ้าน” แตกต่างกัน คนแรกให้คำนิยามว่าการบ้าน คือ งานที่นักเรียนฝึกหัดในสิ่งที่พวกเขาเรียนรู้ในชั้นเรียน ในขณะที่อีกคนให้คำนิยาม รวมไปถึงการเข้าไปชมพิพิธภัณฑ์ และการดูรายการโทรทัศน์ด้วย ดังนั้น ผู้ที่นำข้อมูลเกี่ยวกับการบ้านได้หลายประเด็นมากกว่า ก็คือ ผู้ที่ให้คำนิยามไว้กว้างกว่านั่นเอง

2) ขั้นที่ 2 ขั้นการเสาะค้นงานวิจัย การระบุประชากรสำหรับการเสาะค้นงานวิจัยควรครอบคลุมเป้าหมาย 2 ประการ คือ ต้องการข้อค้นพบที่ตอบสนองผลการวิจัยที่ผ่านมาทั้งหมดในปัญหาที่

ศึกษา ส่วนอีกเป้าหมายหนึ่ง คือ ต้องการให้การศึกษารวบรวมมาอ้างอิง ไปยังประชากรที่ศึกษาได้ โดยจะใช้งานวิจัยเป็นแหล่งปฐมภูมิ แต่ก็มิผู้ได้แย้งว่าอาจหาได้จากแหล่งอื่น เช่น เครือข่ายวารสาร (journal network) ฐานข้อมูลอ้างอิง (inference databases) และการติดต่อ ระหว่างบุคคล (personal communication)

3) ขั้นที่ 3 การประเมินข้อมูลหลังจากที่ได้เก็บรวบรวมงานวิจัยมาแล้ว ซึ่งต้องสร้างเกณฑ์ การตัดสินคุณภาพงานวิจัยแต่ละเล่มว่ามีองค์ประกอบที่ไม่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่จะสังเคราะห์หรือไม่ ความแตกต่างในการปริทัศน์จะเกิดจากความแตกต่างระหว่างเกณฑ์ในการประเมินคุณภาพงานวิจัยด้วย บางคนจะเชื่อว่างานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์จะมีคุณภาพและสมบูรณ์ แต่ก็มิบางคนที่ไม่เห็นด้วยในการนำเอาการตีพิมพ์มาประเมินว่างานวิจัยนั้นจะมีคุณภาพจริง ๆ เนื่องจากงานวิจัยที่ไม่ได้รับการตีพิมพ์อาจให้ผลคล้าย ๆ กัน มีนัยสำคัญทางสถิติเหมือนกัน ซึ่งอาจมีคุณภาพมากกว่าก็ได้

4) ขั้นที่ 4 ขั้นการวิเคราะห์และแปลความหมายข้อมูลขั้นนี้ผู้วิจัยจะต้องตัดสินว่าจะใช้การวิเคราะห์แบบอภิธานหรือไม่ แหล่งหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์และแปลความหมาย นั้นคือกฎการสรุปที่ผู้ปริทัศน์งานวิจัยใช้ในการสังเคราะห์

5) ขั้นที่ 5 ขั้นการนำเสนอ ขั้นนี้จะเป็นผลผลิตสำคัญ เป็นแหล่งสะสมความรู้ โดยสิ่งที่ทำให้ความเชื่อถือได้ของรายงานไม่ดีเท่าที่ควร ก็คือ การละเว้นรายละเอียดที่ว่า นักวิจัยจัดระบบการปริทัศน์อย่างไรเพื่อที่สามารถให้ผู้อื่นทำซ้ำในข้อสรุปนั้นได้ และการสังเคราะห์นั้นจะลำสมัย ถ้าไม่พูดถึงตัวแปรและความสัมพันธ์ที่สำคัญในเรื่องนั้น ๆ

จากขั้นตอนการสังเคราะห์ผลงานวิจัย สรุปได้ว่า การสังเคราะห์งานวิจัยด้วยวิธีการพรรณนา เป็นการสังเคราะห์ผลงานวิจัยที่มีความหลากหลาย การศึกษางานวิจัยก็มีความแตกต่างกัน แต่จุดมุ่งหมายเพื่อหาข้อสรุปองค์ความรู้เหมือนกัน ซึ่งจะต้องมีการกำหนดหัวข้อปัญหาและวัตถุประสงค์ที่ต้องการสังเคราะห์ งานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ต้องมีการประเมินคุณภาพของงานวิจัย มีการวิเคราะห์และการแปลข้อมูล ส่วนการนำเสนอข้อมูลต้องนำเสนอข้อมูลอย่างมีระบบ

2. แนวคิดเกี่ยวกับการป่าไม้ชุมชน

2.1 ความหมายและความสำคัญ

2.1.1 การป่าไม้ชุมชน

ปี พ.ศ. 2521 องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติได้ตีพิมพ์หนังสือ Forestry for Local Community Development ได้นิยามคำว่า การป่าไม้ชุมชน ไว้ว่า “สถานการณ์ใดก็ตามที่ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจการป่าไม้”

ในขณะที่ สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2550) ได้นิยามคำว่า การป่าไม้ชุมชน หมายถึง “กิจกรรมของชาวบ้านชนบทในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพื่อวัตถุประสงค์ของชุมชน” โดยเน้นว่า การจัดการป่าชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ ก็ต่อเมื่อชุมชนสามารถควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าได้ (Controlled use) ถึงแม้ในนิยามนี้จะไม่มีคำว่า การใช้ประโยชน์ที่มีการควบคุม แต่จะให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากป่าที่มีการควบคุม (Controlled use)

อนึ่ง ในภาษาอังกฤษ คำว่า “community forestry” กับคำว่า “social forestry” บางครั้งก็ใช้ในความหมายเดียวกัน และใช้แทนกันได้ (Gregerson et al., 1989) แต่บางคนก็บอกว่าแตกต่างกัน โดยที่คำว่า “social forestry” นั้น ใช้กับกิจกรรมที่ค่อนข้างแคบกว่า เช่น ในประเด็นเกี่ยวกับไม้พื้ การทำลายป่า และสวนป่าพื้ของหมู่บ้าน เป็นต้น ความจริงคำว่า “social forestry” นั้น เป็นคำนิยามที่ชัดเจนจนกระทั่งทุกวันนี้ คำนี้เกิดขึ้นในอินเดีย โดยรัฐบาลอินเดียได้ใช้คำนี้ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2519 ซึ่งใช้กับโครงการที่รัฐบาลประสงค์จะให้ราษฎรผู้ใช้พื้และของป่าได้ปลูกป่าเพื่อใช้เอง คำนี้ในช่วงต่อมาได้ใช้กับโครงการที่ให้คนหรือชาวบ้านขายงานกันเอง คำว่า สังคม (social) บางครั้งก็สื่อความหมายไปในทางที่เป็นสวัสดิการ จึงมีการใช้คำ “social forestry” กับรูปแบบของการป่าไม้เชิงอุตสาหกรรม (industrial forestry) ที่มีการกระจายผลประโยชน์ไปสู่ชุมชนท้องถิ่นของประเทศอินเดีย แต่คำว่า “community forestry” มักใช้ในความหมายที่ชุมชนเป็นผู้จัดการป่าเอง

โดยหลักการแล้ว กิจกรรมทางด้านวนศาสตร์ชุมชน หรือการป่าไม้ชุมชนนั้น จะเป็นกิจกรรมที่มีการกระตุ้นและการกระจายอำนาจให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปลูกหรือพื้ฟูป่า หรือดูแลจัดการ และเก็บหาผลประโยชน์จากต้นไม้และของป่าได้ ภายใต้ระบบการจัดการที่ยั่งยืน ซึ่งสามารถทำได้ในหลายลักษณะ ดังต่อไปนี้

- 1) ดำเนินการเรื่องป่าชุมชนดังกล่าวข้างบนนี้เป็นการเฉพาะ หรืออาจรวมกิจการปลูกพื้ชควมเพื่อยังชีพหรือเพื่อขาย เช่น การปลูกกระวานหรือปลูกต้นปอสาในป่าชุมชน
- 2) ดำเนินการเป็นรายบุคคลหรือโดยชุมชน เพื่อประโยชน์ใช้สอยต้นไม้/ป่าไม้ในครัวเรือนหรือเพื่อแปรรูปเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน
- 3) ดำเนินการบนพื้นดินของรัฐ หรือพื้นดินของชุมชน หรือของเอกชน ประชาชนจะเป็นผู้แปรรูปผลผลิต หรือขายผลผลิตจากต้นไม้และป่าไม้โดยตนเองเพื่อยังชีพ หรือเพื่อขาย หรือเพื่อรักษาสังแวดล้อม

หลักการสำคัญของการป่าไม้ชุมชนอีกประการหนึ่ง ก็เป็นโครงการที่ประชาชนทำเอง และเพื่อประโยชน์ของประชาชนทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน วัตถุประสงค์ที่สำคัญก็เพื่อให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ และเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนชนบทที่ยังต้องพึ่งพื้ต้น ไม้และป่าไม้

สรุปได้ว่า การป่าไม้ชุมชน หมายถึง การดำเนินกิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชาวบ้านในชุมชน ภายใต้การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในชุมชน ทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน นำไปสู่การพึงพิงทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนให้สามารถดำรงชีวิตของคนในชุมชนได้อย่างเป็นปกติสุข

2.1.2 ป่าชุมชน

ป่าชุมชน หมายถึง ป่าที่ชุมชนช่วยกันจัดการดูแลรักษา เพื่อลดปัญหาจากการถูกแย่งชิงทรัพยากรและการตัดไม้ทำลายป่า นับว่าเป็นแนวทางในการรักษาพื้นที่ป่าโดยที่ชุมชนต้องปฏิบัติตามระเบียบของคณะกรรมการนโยบายป่าชุมชน ข้อบังคับของคณะกรรมการป่าชุมชนและแผนจัดการป่าชุมชน ต้องร่วมกับทางราชการดูแลป่าชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการ เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ สามารถพึ่งพาตนเองได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นำไปสู่การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศให้เกิดความสมดุลอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังเป็นแนวทางที่จะสามารถสร้างให้ชุมชนมีความผูกพัน พัฒนาภูมิปัญญา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการ มีการคุ้มครองและดูแล ตลอดจนกลไกในการจัดการบริหารป่าชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งการจัดการบริหารป่าชุมชนในเชิงเศรษฐกิจ และการรักษาระบบนิเวศเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อและประเพณีของชุมชน โดยสาระสำคัญของป่าชุมชนต้องประกอบด้วย พื้นที่สำหรับให้ชุมชนจัดการ หรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ร่วมจัดการในกิจกรรมด้านป่าไม้ร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ เพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ป่าชุมชนมีความหมายใกล้เคียงกันหลายคำ นักวิชาการได้กล่าวถึงความหมายไว้พอสังเขป ดังนี้

กรมป่าไม้ (2557, น. 3) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ป่าชุมชน หมายถึง ป่าซึ่งประชาชนกลุ่มประชาชน หรือสถาบันในชุมชนได้ร่วมกันรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชนนั้น และในความหมายเฉพาะ คือ รูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำองค์ประกอบความต้องการของประชาชน และประชาชนผู้รับประโยชน์เข้าร่วมในชุมชนนั้น

สมหญิง สุนทรวงษ์ (2557) ได้กล่าวไว้ว่า ป่าชุมชน (Community Forest) คือ วิธีปฏิบัติและการปรับตัวของการจัดการทรัพยากรภายในชุมชน เพื่อลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคมของคนในชุมชนจากการถูกแย่งชิงทรัพยากร เพื่อการพัฒนาและเป็นแนวทางหนึ่งในการรักษาพื้นที่ป่าและความสมบูรณ์ของนิเวศป่าไม้ เพื่อให้ระบบนิเวศคงความสมดุล เนื่องจากป่าชุมชนเป็นกลไกที่สำคัญที่เป็นช่องทางให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ จัดการ ฟื้นฟูให้ป่ามีความสมบูรณ์เพิ่มขึ้น และมีการใช้ทรัพยากรและผลผลิตจากป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อความมั่นคงแห่งชีวิตในชุมชน ดังนั้นเมื่อคนในชุมชนมีความเป็นอยู่ดีขึ้นจึงไม่ต้องอพยพย้ายถิ่นฐาน และที่สำคัญยิ่ง คือ เพิ่มความสามารถให้กับมนุษยชาติได้เรียนรู้การอยู่อย่างสมดุลกับธรรมชาติ และดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุข

บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ (2554, น. 3- 4) กล่าวไว้ว่า ป่าชุมชนถือได้ว่าเป็นหนึ่งในฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ โดยเฉพาะการเป็นที่มาของทรัพยากรอาหาร (Food Resource) ให้แก่ชุมชนในประเทศ จนในปัจจุบันประเทศไทยเริ่มเห็นความสำคัญของความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) อันเป็นหนึ่งใน การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) และได้บรรจุแนวคิดนี้ในยุทธศาสตร์ การพัฒนาบนความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) และการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม ภายใต้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 – 2554) จากในอดีตที่องค์การอาหารและเกษตร แห่งสหประชาชาติ (FAO) ได้ให้นิยามคำว่า ป่าชุมชนหรือวนศาสตร์ชุมชน (Community Forest หรือ Social Forestry) ไว้ว่า หมายถึง “สภาพการณ์ใด ๆ ก็ตามที่ให้คนท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม ที่เกี่ยวกับป่าไม้” ยังคงถือเป็นนิยามที่กว้าง เนื่องจากเท่าที่ผ่านมามีการมีส่วนร่วมในทรัพยากรป่าไม้ โดยทั่วไปต่างดำเนินไปเพื่อประโยชน์ของป่ามากกว่าประโยชน์ของคน

โกมล แพรททอง (2535) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนดังนี้ ป่าชุมชน คือ รูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุม การดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความ ต้องการของชุมชนการพัฒนาป่าชุมชนได้อยู่บนพื้นฐานของความคิด 4 ประการ คือ

1) แนวความคิดด้านนิเวศวิทยา ซึ่งได้ยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่มีความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสิ่งมีชีวิต คือ คน ต้นไม้ สัตว์ป่า และสิ่งไม่มีชีวิตซึ่งประกอบเป็นระบบนิเวศอยู่ภายใต้การ โยงใยของระบบเชื่อมโยงต่าง ๆ ที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงและอาศัยอยู่ในระบบนิเวศ จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งของระบบนิเวศอย่างใดก็ได้ โดยพฤติกรรมของมนุษย์อันเกิดจากระบบสังคมมนุษย์เป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ การจัดการที่มุ่งหวังให้เกิดสมดุลของระบบนิเวศจึงมุ่งถึงการที่จะให้มนุษย์สามารถอาศัยและพึ่งพิงกับระบบนิเวศโดยไม่มีการทำลาย

2) แนวความคิดของการพัฒนาชนบท กิจกรรมทางด้านป่าไม้เป็นกิจกรรมที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนในชนบทให้สามารถยืนอยู่ได้ เนื่องจากแหล่งป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชนบทได้พึ่งพิงในลักษณะต่าง ๆ เช่น แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ไม้ใช้สอย เป็นศูนย์รวมจากจิตใจอันเกิดจากความเชื่อ และประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ประชาชนผู้อาศัยอยู่ในชนบทได้มีการดำรงชีวิต และมีวิธีการรักษาแหล่งป่าไม้ของประชาชนแตกต่างกันออกไปตามประโยชน์ที่ได้รับจากป่า นับว่าเป็นความรู้และประสบการณ์พื้นบ้านที่ควร ได้รับการสนับสนุนให้เข้มแข็ง เพื่อการพัฒนาชนบท กิจกรรมของป่าไม้จึงเป็นกิจกรรมที่อำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีพของประชาชนในชนบท สมควรที่จะถูกนำมาใช้เป็นส่วนร่วมกับกิจกรรมอื่นในการพัฒนา เพื่อให้ชุมชนชนบทอยู่รอดและพัฒนาตนเองได้

3) แนวความคิดของการกระจายอำนาจ เป็นแนวความคิดในการกระจายอำนาจ ในการดูแลรักษาป่าไม้ จากที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐให้เป็นการร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้โดย ประชาชน เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้สามารถอำนวย ผลประโยชน์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่าไม้ได้โดยตรงมากขึ้น และเน้นการกระจายงานให้หน่วยงาน ในภูมิภาคเพื่อที่จะให้การบริการแก่ประชาชนได้ตรงกับความต้องการมากขึ้น

4) แนวความคิดด้านการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่ออกงายได้ สามารถที่จะได้รับการจัดการให้มีผลประโยชน์อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และเนื่องจากป่าเป็นแหล่งของ ทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยผลต่อมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เช่น ป่าใช้สอย แหล่งชับน้ำ การพักผ่อน หย่อนใจ และเป็นศูนย์รักษาควบคุมอุตสาหกรรมระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ภายใต้การจัดการที่ เหมาะสมป่า สามารถให้ประโยชน์หลาย ๆ อย่างในลักษณะอเนกประสงค์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่ง ป่าไม้จากความหมายและแนวคิดของป่าชุมชนที่ได้ยกตัวอย่างมาข้างต้น

คุณิต เวชกิจ (2535) ให้ความหมายไว้ว่า ป่าชุมชนต้องตอบสนองความต้องการ โดยประชาชนตัดสินใจเองว่าต้องการอะไรจากป่า และต้องการเมื่อไร เป็นป่าที่ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ ฟังฟัง สามารถเก็บหาของป่าได้โดยไม่ทำลายป่า ซึ่งพื้นที่ดำเนินการป่าชุมชน เช่น ป่าปู้ตา ป่าช้า ป่าชันน้ำ พื้นที่โรงเรียน วัด พื้นที่รอบแหล่งน้ำ พื้นที่สองข้างทางสวนสาธารณะ พื้นที่สาธารณะทั่วไปทั้งในเมือง และชนบท รวมถึงพื้นที่เอกชนที่ยินยอมให้นำมาใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการทั้งด้าน ระบบนิเวศ เศรษฐกิจและสังคมของชุมชน โดยการมีบทบาทและการมีส่วนร่วมโดยชุมชน องค์กรชุมชน ท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม

กฤษฎา บุญชัย (2556, น. 30) ให้ความหมายของป่าชุมชนไว้ว่า คือ ป่าที่ชุมชน ท้องถิ่นร่วมกันจัดการทั้งดูแลรักษา ฟื้นฟู และวางแผนการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ทั้งทางระบบนิเวศ เศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากความเป็นชุมชนท้องถิ่นมีหลายรูปแบบ เช่น ชุมชนหมู่บ้าน ชุมชนตำบล ชุมชนตามลักษณะนิเวศ ดังนั้น ขอบเขตของป่าชุมชนจึงสัมพันธ์กับลักษณะความเป็นชุมชนที่แตกต่าง กันไป แต่กระนั้นที่ป่าชุมชนต่าง ๆ มีหลักการร่วมกันคือ เป็นระบบการจัดการทรัพยากรส่วนรวม โดยสมาชิกในชุมชน เพื่อความยั่งยืนและประโยชน์สุขร่วมกันของชุมชน

สำหรับมุมมองทางกฎหมาย ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนไว้แตกต่างกัน และแปรผันตามความเชื่อมโยงระหว่างคนกับป่า โคนที่ทางกฎหมายได้เสนอความหมายของคำว่า “ป่าชุมชน” ตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 มาตรา 4 ไว้ว่า หมายถึง ป่านอกเขตป่าอนุรักษ์ หรือพื้นที่อื่นของรัฐนอกเขตป่าอนุรักษ์ที่ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งเป็นป่าชุมชน โดยชุมชนร่วมกับรัฐ ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจัดการบำรุงรักษา ตลอดจนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนอย่างสมดุลและยั่งยืนตามพระราชบัญญัตินี้

2.2 วิวัฒนาการของป่าชุมชนในประเทศไทย

กรมป่าไม้ (2557, น. 41 - 51) ระบุว่า กรมป่าไม้ดำเนินงานด้านป่าชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2484 และในปี พ.ศ. 2525 ได้มีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2525 อนุมัติให้กรมพัฒนาที่ดินและกรมป่าไม้ดำเนินการ “โครงการปลูกไม้ใช้สอย” เพื่อให้ประชาชนได้เรียนรู้และเข้าใจถึงคุณค่าของการปลูกไม้ใช้สอยประจำหมู่บ้าน และต่อมาในปี พ.ศ. 2530 กรมป่าไม้ได้รับโครงการ ไม้ใช้สอยมาดำเนินการเอง โดยใช้ชื่อ “โครงการพัฒนาป่าชุมชน” และได้ปรับเปลี่ยนชื่อโครงการเรื่อยมา จนถึงปี พ.ศ. 2554 เป็น “กิจกรรมส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน” โดยยังมีแนวคิดและหลักการเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่นของตนเอง ส่งเสริมให้องค์กรชุมชน หรือหน่วยงานในท้องถิ่นได้เข้ามามีบทบาท ส่งเสริมสนับสนุนการสร้างเครือข่ายป่าชุมชน เพื่อเป็นการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการจัดการป่าชุมชน เพื่อความสอดคล้องกับวิถีชีวิตในแต่ละท้องถิ่นที่อาจ แตกต่างกัน และที่สำคัญเพื่อเป็นการดำเนินงานตามแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในเรื่องแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งวิวัฒนาการการดำเนินงานด้านป่าชุมชนของกรมป่าไม้ในอดีต จนถึงปัจจุบัน สามารถแบ่งได้เป็น 4 ระยะ ดังนี้

2.2.1 ระยะก่อนมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ปี พ.ศ. 2484 ส่งเสริมการปลูกต้นไม้ในสถานที่ราชการ โรงเรียน วัด และเนื่องในวันสำคัญต่าง ๆ

ปี พ.ศ. 2495 รัฐบาลได้กำหนดให้วันที่ 24 มิถุนายนของทุกปี เป็นวันปลูกต้นไม้แห่งชาติ และส่งเสริมให้ประชาชนได้รับกล้าไม้เพื่อ ไปปลูกในพื้นที่ต่าง ๆ

2.2.2 ระยะระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 - 4 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 - 7

ระยะนี้แผนพัฒนาฯ มุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก

ปี พ.ศ. 2513 ดำเนินการคัดเลือกป่าใกล้หมู่บ้านเพื่อจัดการให้เกิดประโยชน์กับประชาชนในหมู่บ้าน ที่เรียกว่า ป่าโครงการเพื่อการใช้สอยแบบเอนกประสงค์

ปี พ.ศ. 2519 ดำเนินการจัดหมู่บ้านป่าไม้เพื่อรวบรวมราษฎรที่กระจัดกระจาย ในเขตต้นน้ำลำธารมาอยู่ในพื้นที่ซึ่งเหมาะสมกับการเกษตร ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีสภาพเสื่อมโทรม มีการปลูกป่าเพื่อปรับปรุงสิ่งแวดล้อม และรักษาป่าที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่

ปี พ.ศ. 2520 ดำเนินการตามโครงการปลูกป่าไม้ยืนต้นแบบประชาอาสา โดยปลูกตามโรงเรียน วัด สองข้างทาง ที่สาธารณะประจำหมู่บ้าน ค่ายลูกเสือ สถานที่ราชการ หรือสถานที่ ที่ดูแลรักษาได้

ปี พ.ศ. 2523 ดำเนินการตามโครงการไม้พินและไม้ใช้สอยของชาวเขา เพื่อการพัฒนาแหล่งป่าไม้ให้กับชุมชนชาวเขาในพื้นที่ที่กรมป่าไม้เข้าไปดำเนินการพัฒนาต้นน้ำในภาคเหนือ

ปี พ.ศ. 2525 และปีต่อๆ มาดำเนินการตามโครงการปลูกไม้ใช้สอยสำหรับหมู่บ้าน โดยผสมผสานในโครงการพัฒนาของกรมป่าไม้ เช่น โครงการจัดหมู่บ้านป่าไม้ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำ และยังมีหน่วยงานราชการหลายหน่วยงานที่ดำเนินการ และพัฒนามาควบคู่กับการริเริ่มการจัดตั้งป่าชุมชนของกรมป่าไม้ เช่น กรมพัฒนาที่ดิน สำนักงานการพลังงานแห่งชาติ กรมโยธาธิการ เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย หรือตามวัตถุประสงค์ของส่วนราชการนั้น ๆ ด้วย

2.2.3 ระยะเวลาวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 - 7

ปี พ.ศ. 2530 โครงการพัฒนาป่าชุมชน ดำเนินการในพื้นที่สาธารณะหมู่บ้าน มีการจัดกลุ่มเกษตรกร อบรมกลุ่มเกษตรกรและครูในพื้นที่เป้าหมาย สนับสนุนการเพาะกล้าไม้และส่งเสริมให้ชุมชนปลูกป่าในพื้นที่หมู่บ้าน ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6

ปี พ.ศ. 2531 ดำเนินการจัดระบบการส่งเสริมความร่วมมือด้านป่าไม้ในท้องที่จังหวัดเป้าหมาย 47 จังหวัด โดยความช่วยเหลือของ UNDP/FAO/SIDA เพื่อให้บริการทางด้านชุมชนต่าง ๆ ที่พึ่งพิงพื้นที่ป่าไม้ และยังมีการดำเนินการศึกษาและพัฒนาร่วมมือกับประชาชนในการรักษาพื้นที่ป่าไม้ภายใต้กรอบความช่วยเหลือของมูลนิธิฟอร์ด ร่วมกับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยขอนแก่น พัฒนาพื้นที่ป่าที่มีสภาพเสื่อมโทรม

ในช่วงปี พ.ศ. 2530 - 2537 กรมป่าไม้ได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิฟอร์ด ในการพัฒนาโครงการนำร่องทางวนศาสตร์ชุมชนในประเทศไทย โดยเป็นความร่วมมือระหว่างกรมป่าไม้ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยขอนแก่น ดำเนินงานในพื้นที่โครงการพัฒนาที่สูงสามหมื่น จังหวัดเชียงใหม่ โครงการหมู่บ้านป่าไม้ และโครงการช่วยเหลือราษฎรให้มีสิทธิทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ (ส.ท.ก) จังหวัดขอนแก่น ชัยภูมิ นครราชสีมา และกาฬสินธุ์

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) โครงการพัฒนาป่าชุมชนได้รับการกำหนดให้เป็นกิจกรรมหนึ่งในแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัด ตามแผนพัฒนาจังหวัด ภายใต้ระบบโครงการพัฒนาชนบท (กชช.) ซึ่งมุ่งกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่ภูมิภาค โดยดำเนินการใช้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และป่าพื้นที่อื่น ๆ ยกเว้นเขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พื้นที่ดินนาถาวร ชั้น 1A โดยมีการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ของภาครัฐ และกลุ่มราษฎรเพื่อการดำเนินการป่าชุมชน การศึกษาและวิจัยถึงปฏิบัติการ โดยการประสานงานระหว่างภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่งานด้านนี้มีบทบาทขึ้นเป็นอย่างมาก โดยมีการพัฒนาความรู้ให้แก่ราษฎรในชุมชนรอบ ๆ ป่า การใช้ประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการจัดการป่ามากกว่าใน 2 ระยะแรก ผ่านโครงการของกรมป่าไม้โดยตรงหรือโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศ

2.2.4 ระยะตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 เป็นต้นมา

เป็นระยะที่แผนพัฒนาฯ ได้ปรับเปลี่ยนแนวคิด โดยเน้นคนเป็นศูนย์กลาง

การพัฒนาและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปี พ.ศ. 2540 กรมป่าไม้เริ่มมีการสนับสนุนงานการพัฒนาป่าชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยจัดทำกรอบแผนแม่บทการพัฒนาป่าชุมชน มีวัตถุประสงค์ระยะยาว เพื่อพัฒนาศักยภาพของประชาชนและองค์กรประชาชนให้มีขีดความสามารถ และมีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่าไม้)

ปี พ.ศ. 2543 กำหนดให้ราษฎรในชุมชนที่ประสงค์จัดการป่าชุมชนต้องรวมกันเป็นกลุ่มตามที่กำหนด และร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐจัดทำเอกสาร โครงการป่าชุมชน (ปชช. 1 - 3) เสนอกรมป่าไม้ขอจัดตั้ง ซึ่งแต่ละขั้นตอนจะทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าเป็นระบบมากขึ้น

ปี พ.ศ. 2548 – 2552 การดำเนินงานด้านป่าชุมชนของกรมป่าไม้มุ่งเน้นการเข้ามามีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการป่าไม้อย่างเป็นระบบมากกว่าทุกช่วงที่ผ่านมา กล่าวคือ ไม่เพียงแต่การเตรียมความพร้อมของเจ้าหน้าที่ ราษฎรในชุมชน โดยกรให้ความรู้ผ่านการฝึกอบรมและปลูกต้นไม้ จุดเด่นของการพัฒนางานด้านป่าชุมชนในระยะนี้ คือ จะมุ่งเน้นด้านการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนเพื่อชุมชน (Sustainable Forest Management, SFM) โดยกรมป่าไม้ได้กำหนดให้กลุ่มราษฎรในชุมชนต้องร่วมกันจัดทำโครงการป่าชุมชนเสนอกรมป่าไม้ โดยมีพนักงานเจ้าหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและร่วมดำเนินการ ซึ่งการจัดทำโครงการตั้งแต่ ปชช. 1 – 2 – 3 จะมีความชัดเจนว่า ราษฎรในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน นอกจากนี้ กรมป่าไม้ยังเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการบริหารจัดการป่าควบคู่กับการสร้างรายได้ ด้วยการสนับสนุนงบประมาณให้แก่ราษฎรในชุมชนที่จัดตั้งเป็นกลุ่มป่าชุมชน และได้รับอนุญาตโครงการป่าชุมชนแล้ว เพื่อใช้ในกิจกรรมการบริหารจัดการป่า และกิจกรรมพัฒนาอาชีพด้านป่าไม้ อันสามารถสร้างรายได้เสริมให้แก่ราษฎรในชุมชน ควบคู่กับความยั่งยืนของป่าไม้ รวมถึงการจัดทำหนังสือแสดงโครงการป่าชุมชน เพื่อแสดงแนวขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชน เป็นการป้องกันการบุกรุก แผ้วถางพื้นที่ป่าชุมชนของราษฎรในท้องถิ่น

ปี พ.ศ. 2553 กรมป่าไม้ได้ดำเนินการส่งเสริมเครือข่ายป่าชุมชนกรมป่าไม้ โดยให้มีการรวมกลุ่มเครือข่ายในระดับจังหวัด ทั้งนี้ เนื่องจากการส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชน เป็นงานพัฒนาชนบทที่ให้ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น ประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับนั้น นอกจากเรื่องของปัจจัย 4 ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวันแล้ว ยังมีประโยชน์ทางอ้อมเป็นการเพิ่มพูนพื้นที่ป่าไม้ และเกื้อกูลสภาพแวดล้อมให้เกิดสมดุล ความยั่งยืนของป่าชุมชนในแต่ละท้องถิ่นไม่ได้ขึ้นอยู่กับสภาพความสมบูรณ์ของต้นไม้และองค์ประกอบอื่น ๆ ในป่าเท่านั้น ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและเครือข่ายในการบริหารจัดการและบำรุงรักษา เป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่มีส่วนก่อให้เกิดความยั่งยืนของป่าชุมชนด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ กรมป่าไม้ (2561ก, น. 4) ได้ระบุข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิวัฒนาการของป่าชุมชนในประเทศไทยไว้ ดังนี้

ในปี พ.ศ. 2540 – 2549 กรมป่าไม้มีการพัฒนางานด้านป่าชุมชนให้เป็นรูปแบบที่ชัดเจนมากขึ้น โดยการขึ้นทะเบียนป่าชุมชนเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2542 จำนวน 3 แห่ง คือ ป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง จังหวัดชัยนาท ป่าชุมชนปางขนุน และป่าชุมชนเขาวังเยี่ยม จังหวัดกำแพงเพชร นอกจากการจัดตั้งป่าชุมชนแล้ว กรมป่าไม้ยังมีกิจกรรมการบริหารจัดการพื้นที่ป่าชุมชน โดยการสนับสนุนจากภาครัฐ ซึ่งเป็นการจัดสรรเงินอุดหนุนให้ชุมชนดำเนินการพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนนับตั้งแต่ปีงบประมาณ 2548 เป็นต้นมา

ในปี พ.ศ. 2550 – 2559 กรมป่าไม้ได้พัฒนาแนวทางการดำเนินโครงการป่าชุมชนมาโดยตลอด มีการจัดทำหนังสือคู่มือปฏิบัติงานตามแนวทางการจัดทำโครงการป่าชุมชนของกรมป่าไม้ และคู่มือการปฏิบัติงานกิจกรรมการบริหารพื้นที่ โดยการสนับสนุนจากภาครัฐเผยแพร่ให้แก่เจ้าหน้าที่และประชาชนทั่วไป ทั้งยังขยายอายุโครงการป่าชุมชนจาก 5 ปี เป็น 10 ปี และเพื่อให้การดำเนินงานป่าชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่องและรวดเร็วแล้ว กรมป่าไม้ได้ปรับปรุงแบบฟอร์มการต่ออายุโครงการป่าชุมชน โดยมีการลดขั้นตอนให้รวดเร็วมากขึ้น

ในปี พ.ศ. 2560 - ปัจจุบัน กรมป่าไม้ได้พัฒนาระบบการจัดตั้งป่าชุมชนให้เข้ากับยุค Thailand 4.0 โดยการพัฒนาระบบการจัดตั้งป่าชุมชนแบบออนไลน์ขึ้นอีกช่องทางหนึ่ง เพื่อเพิ่มความเร็วในการจัดตั้งป่าชุมชน และอำนวยความสะดวกให้กับประชาชนในการเข้าถึงบริการของกรมป่าไม้ และกรมป่าไม้ยังมี พ.ร.บ. ป่าชุมชน 2562 เพื่อให้การดำเนินงานด้านป่าชุมชนมีกฎหมายรองรับที่ชัดเจน สร้างความมั่นใจในเรื่องสิทธิของชุมชนที่จะได้รับจากการดำเนินงานร่วมกับภาครัฐ ในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้คงอยู่อย่างยั่งยืน และประชาชนที่ร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้ได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง

2.3 รูปแบบ และลักษณะป่าชุมชน

2.3.1 การแบ่งรูปแบบป่าชุมชนตามวัตถุประสงค์ในการรักษาพื้นที่ป่าไม้

กรมป่าไม้ (2555, น. 12 - 13) ได้ระบุไว้ว่า ป่าชุมชนในประเทศไทยมีความหลากหลายของการจัดการตามสภาพภูมิศาสตร์ วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น สามารถจำแนกรูปแบบของป่าชุมชน ออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

1) รูปแบบที่ 1 ป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ เป็นรูปแบบการดำเนินงานป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ และอื่น ๆ การป้องกันภัยธรรมชาติ ตลอดจนความเชื่อและประเพณีในท้องถิ่นส่วนใหญ่เป็นป่าธรรมชาติ ตลอดจนความเชื่อและประเพณีท้องถิ่น ส่วนใหญ่เป็นป่าธรรมชาติ และในบางพื้นที่พบว่า เป็นป่าปลูก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งชับน้ำสำหรับ

อุปโภค บริโภค และการเกษตรกรรม เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ หรือประกอบพิธีกรรมตาม ประเพณีและความเชื่อ เป็นแหล่งนันทนาการ และในบางครั้งยังมีการใช้ประโยชน์ในลักษณะผล พลอยได้ คือ เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ สมุนไพร ของป่า ไม้พื้น และไม้ใช้สอย ลักษณะของป่า ชุมชนแบบอนุรักษ์ ได้แก่ ป่าซับน้ำป่าปู้ตา ป่าภยทาน ป่าโรงเรียน และป่าในเมือง

2) รูปแบบที่ 2 ป่าชุมชนแบบเศรษฐกิจ เป็นรูปแบบการดำเนินงานป่าชุมชน เพื่อหวังผลตอบแทนทางเศรษฐกิจในรูปแบบของผลผลิตจากต้นไม้และของป่า ส่วนใหญ่เป็นป่าปลูก ในบางครั้งพบว่าเป็นป่าธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งรายได้ของชุมชน เป็นแหล่งใช้สอย ของชุมชน เช่น เก็บหาอาหาร ของป่า สมุนไพร ไม้พื้น และไม้ใช้สอย ลักษณะของป่าชุมชนแบบเศรษฐกิจ ได้แก่ ป่าใช้สอยชุมชน และป่าเศรษฐกิจของชุมชน

3) รูปแบบที่ 3 ป่าชุมชนแบบอนุรักษณ์ เป็นรูปแบบการดำเนินงานป่า ชุมชน เพื่อหวังผลตอบแทนทางด้านการอนุรักษณ์และด้านเศรษฐกิจควบคู่กัน ไป มีทั้งป่าธรรมชาติและ ป่าปลูก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้รับผลประโยชน์จากป่าชุมชนทั้งรูปแบบที่ 1 และรูปแบบที่ 2 รวมกัน

โกมล แพรกทอง (2535) กล่าวไว้ว่า ป่าชุมชนแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1) ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นแบบป่าชุมชนที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้ โดยมีวัตถุประสงค์แตกต่างออกไป ดังนี้

1.1) การอนุรักษณ์ป่าไม้เพื่อประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เช่น การรักษา ป่าดอนปู่ตาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การรักษาป่าช้าในภาคเหนือ ซึ่งเป็นไปตามประเพณีของท้องถิ่น เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ป่าดังกล่าวจะถูกรักษาไว้โดยไม่มีการทำลาย

1.2) การอนุรักษณ์ป่าไม้เป็นแหล่งซับน้ำเป็นการรักษาป่าเพื่อเป็นแหล่งซับน้ำ ให้กับพื้นที่นาหรือพื้นที่ประกอบเกษตรกรรมอื่น ๆ หรือเพื่อป้องกันผลกระทบของดินที่จะชะล้างทราย เข้าสู่พื้นที่นา พื้นที่ป่าซับน้ำของหมู่บ้าน จะพบได้ในชุมชนของชาวเขาที่มีการทำนา เช่น กะเหรี่ยง และในกลุ่มคนไทยในที่ราบ ป่าเพื่อแหล่งซับน้ำจะถูกรักษาไว้อย่างดี นอกจากเป็นแหล่งซับน้ำแล้ว ยังเป็นแหล่งอาหารสมุนไพร และของป่าต่าง ๆ อีกด้วย

1.3) การอนุรักษณ์ป่าไม้เป็นเขตภยทาน เป็นพื้นที่ซึ่งห้ามล่าสัตว์ตัดชีวิต ตามหลักของพุทธศาสนา เป็นที่ยอมรับไม่มีการล่าสัตว์ตัดชีวิตในอาณาเขตพื้นที่ดังกล่าว และไม่มีการตัดไม้ จะรักษาไว้เพื่อความร่มรื่นและเป็นที่พักพิงของสัตว์และมนุษย์ทางด้านจิตใจ เป็นพื้นที่ ซึ่งมีความร่มรื่นใช้ในการพักผ่อนหย่อนใจ จะพบเห็นตามวัดทั่วไปในภูมิภาคของประเทศ

1.4) การอนุรักษ์พื้นที่ที่เป็นที่พักผ่อน โดยเน้นการรักษาสภาพป่าไว้ตามสภาพตามธรรมชาติ ป่าเหล่านี้จะมีจุดสนใจ เช่น ถ้ำ น้ำตก ได้ถูกรักษาไว้เพื่อเป็นของกลางที่ทุกคนในหมู่บ้านได้เข้ามาพักผ่อนหย่อนใจ

1.5) การอนุรักษ์พื้นที่ไว้เป็นแหล่งอาหาร และใช้สอยอื่น ๆ โดยทั่วไปราษฎรจะรักษาป่าใกล้เคียงหมู่บ้านไว้เพื่อการเก็บอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผลไม้ ยาสมุนไพร พื้นที่ป่าถูกรักษาไว้เพื่อการใช้ประโยชน์ดังกล่าว ซึ่งบางครั้งเป็นแหล่งเสริมรายได้เพิ่มให้กับประชาชนในหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง

2) ป่าชุมชนแบบพัฒนา ป่าชุมชนแบบพัฒนาเป็นผลอันเกิดจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชนขึ้นสำหรับหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพาอาศัยได้ เนื่องจากการขาดแคลนแหล่งป่าไม้หรือแหล่งป่าไม้เดิมที่มีสภาพเสื่อมโทรมไม่สามารถที่จะอำนวยประโยชน์ให้ได้ ป่าชุมชนที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่จะมีรูปแบบต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับการใช้ที่ดินและสถาบันที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.1) ป่าชุมชนเพื่อการใช้สอย เป็นป่าที่ได้รับการสร้างขึ้นในบริเวณที่ดินประเภทต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เช่น ที่สาธารณะ ที่สองข้างทาง ที่อ่างเก็บน้ำ เพื่อการประโยชน์จากป่าไม้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น ฟืน ถ่าน และเพื่อการซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างที่ไม่ใหญ่โต

2.2) ป่าโรงเรียน เป็นการปลูกป่าขึ้นในบริเวณโรงเรียนเพื่อการศึกษาทางด้านการเกษตรจากโรงเรียน และการใช้ประโยชน์จากรายได้ การจำหน่ายผลประโยชน์จากต้นไม้สำหรับเป็นอาหารกลางวัน สำหรับเด็กที่ยากจนในโรงเรียน

2.3) การพัฒนาวัดป่า เป็นการปลูกป่าไม้ขึ้นบริเวณวัดหรือสำนักสงฆ์ เพื่อให้เกิดความร่มรื่นเหมาะกับการสงบทางด้านจิตใจ และใช้ประโยชน์จากไม้ในกิจกรรมของวัด ซึ่งเป็นแหล่งรวมใจของประชาชนในท้องถิ่นในพิธีเทศกาลทำบุญต่าง ๆ

2.4) การกั้นพื้นที่ดินไว้เป็นป่าจำนวน 20% ของพื้นที่จัดสรรที่ดิน เพื่อเป็นแหล่งใช้สอยของหมู่บ้านที่ได้รับจากการจัดที่ดิน ตามมติของคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ เมื่อวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2499 เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอยของชุมชน

2.5) การจัดป่าของชาติให้เป็นป่าชุมชน ตามมติที่ประชุมคณะกรรมการพัฒนาที่ดิน ครั้งที่ 4/2530 เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2530 ให้กั้นพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ไม่เกิน 500 ไร่ และไม่ติดกับเขตป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สำหรับเป็นป่าชุมชนโดยให้องค์กรของหมู่บ้าน ตำบล เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบลเป็นผู้ดูแล

2.3.2 การแบ่งรูปแบบป่าชุมชนตามวัตถุประสงค์ในการใช้ประโยชน์ของชุมชน

บัวเรศ ประไชโย, ไพรัช เคนวิเศษ และวนิช สุรแสง (2538) ได้แบ่งป่าชุมชนไว้ 4 ประเภท คือ

1) ประเภทที่ 1 ป่าช้า เป็นพื้นที่ที่ประชาชนใช้ประโยชน์จากป่าไม้ร่วมกันในการเผาศพ ต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ในป่าช้ามีขนาดเล็กพอเหมาะกับการเผาศพ ประชาชนทั่วไปจะไม่นำไม้ในป่าช้าไปทำฟืนหุงต้มหรือใช้ก่อสร้างหมู่บ้าน ป่าช้ามักตั้งอยู่บนที่ดอนในภาคอีสาน และมักอยู่ในป่าเต็งรัง

2) ประเภทที่ 2 ป่าคอนปู่ตา เป็นป่าสำหรับตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ของหมู่บ้าน โดยมีพื้นฐานความเชื่อที่ว่าผีบรรพบุรุษอาศัยอยู่ในป่าแห่งนี้ และทำหน้าที่คุ้มครองลูกหลานในหมู่บ้าน ลักษณะป่าจะเป็นป่าธรรมชาติแบบดั้งเดิม ต้นไม้ในป่าคอนปู่ตาจะไม่มีผู้นำไปใช้ประโยชน์ส่วนตัว เว้นแต่จะนำไปก่อสร้างและซ่อมแซมวัด

3) ประเภทที่ 3 ป่าวัด เป็นป่าที่เกิดขึ้นในวัดหรือสำนักของพระสงฆ์สายธรรมยุติกนิกาย วัดอุประสงค์ เพื่อแสวงหาความวิเวก เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ขนาดป่าวัดจะใหญ่หรือเล็กขึ้นอยู่กับความสำคัญของพระภิกษุที่มีชื่อเสียงในวัดนั้น ๆ ส่วนต้นไม้ในวัดจะมีขนาดใหญ่หรือเล็กขึ้นอยู่กับอายุการตั้งวัด

4) ประเภทที่ 4 ป่าสาธารณะของชุมชน ส่วนมากเป็นป่าติดหมู่บ้าน ประชาชนเคยไปเก็บหาฟืน เก็บเห็ด เก็บผักหวาน หรือเลี้ยงสัตว์ สภาพป่าเคยมีความหนาแน่น

กรมป่าไม้ (2540, น. 11) ได้แบ่งป่าชุมชนตามลักษณะการใช้ประโยชน์ไว้ ดังนี้

1) ลักษณะที่ 1 ป่าเจ้าปู่ เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดจากการอนุรักษ์พื้นที่ป่าธรรมชาติส่วนหนึ่งของชาวบ้าน โดยใช้ความเชื่อและประเพณีเป็นวัตถุประสงค์หลักในการจัดการและใช้ประโยชน์ พบเห็นได้ทั่วไปตามหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพราะเมื่อมีการตั้งหมู่บ้านจะต้องมีการตั้งศาลเจ้าปู่ขึ้นเป็นหลักบ้านในบริเวณที่มีต้นไม้ใหญ่และหนาทึบ แล้วเชิญผีเจ้าปู่มาประจำศาลเพื่อปกป้องรักษาหมู่บ้านให้มีความอยู่เย็นเป็นสุข และทำมาหากินได้ผลดี นอกจากนี้จะมีการทำพิธีตั้งเจ้าหรือเจ้ากวน เพื่อเป็นการดูแลรักษาศาลเจ้าปู่และติดต่อกับเจ้าปู่ ป่าเจ้าปู่ถือเป็นบริเวณที่ศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านทุกคนจะช่วยกันดูแลรักษามิให้ผู้ใดบุกรุกที่ดิน ตัดต้นไม้และล่าสัตว์ แต่สามารถเก็บหาอาหารได้ เช่น เห็ด ไข่มุข ไข่มุข เป็นต้น ทั้งนี้ กลุ่มชาวบ้านที่จัดตั้งขึ้นในหมู่บ้านได้แก่กลุ่มผู้อาวุโสจะเป็นแกนนำในการดูแลรักษาและตั้งกฎเกณฑ์และพิจารณาลงโทษแก่ผู้ละเมิด แต่ในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปและเกิดปัญหาความขัดแย้งบ่อยครั้งจนกลายเป็นความเคียดแค้นแล้ว

2) ลักษณะที่ 2 ป่าช้า เป็นป่าชุมชนที่เกิดขึ้นจากการรักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติบริเวณใกล้เคียงหมู่บ้านใช้เป็นสถานที่เผาหรือฝังศพ โดยใช้ประเพณีและความเชื่อเป็นวัตถุประสงค์หลักในการจัดการในบางชุมชน

3) ลักษณะที่ 3 ป่าชะบน้ำ เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการอนุรักษ์พื้นที่ป่าธรรมชาติ ของชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดการและใช้ประโยชน์เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของ

หมู่บ้าน สำหรับใช้ในการอุปโภค บริโภค การเกษตรกรรม แหล่งไม้ฟืน แหล่งสมุนไพร และแหล่งนันทนาการ ป่าซับน้ำส่วนใหญ่มีสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้ขนาดใหญ่ ลักษณะพื้นที่ที่มีความชุ่มชื้นมากผิวดินมีน้ำซึมออกมาอยู่ตลอดเวลา บางแห่งมีลักษณะเป็นตาน้ำไหลหรือรูน้ำไหล ชาวบ้านทุกคนจะช่วยกันดูแลรักษามิให้ผู้ใดเข้าไปตัดไม้

4) ลักษณะที่ 4 ป่าห้วยนา เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการรักษาพื้นที่ป่าหรือป่าตามห้วยนาเล็ก ๆ รอบบริเวณหมู่บ้านเหนือพื้นที่นาชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันการพังทลายของดินหรือกรวด ทรายลงไปในพื้นที่นาในบางชุมชน

5) ลักษณะที่ 5 วัดป่าเป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการรักษาป่าธรรมชาติหรือปลูกป่าขึ้นในบริเวณวัดของพระภิกษุ โดยใช้ความเชื่อและประเพณีเป็นวัตถุประสงค์หลักในการจัดการเพื่อเป็นสถานที่สำหรับพระภิกษุสาขอรัญวาสีใช้ปฏิบัติธรรม และใช้ประโยชน์จากไม้ในกิจการของวัด

6) ลักษณะที่ 6 ป่าอภัยทาน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการรักษาป่าธรรมชาติของชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเป็นพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนา

7) ลักษณะที่ 7 ป่าโรงเรียน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการรักษาป่าธรรมชาติใกล้โรงเรียน หรือปลูกป่าในโรงเรียนของครูนักเรียนและชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งนันทนาการ แหล่งอาหารธรรมชาติของนักเรียน แหล่งการศึกษาด้านการเกษตร และใช้ประโยชน์จากการขายต้นไม้ เพื่อเป็นรายได้สำหรับอาหารกลางวันแก่เด็กที่ยากจนในโรงเรียน

8) ลักษณะที่ 8 ป่าใช้สอยชุมชน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการรักษาป่าธรรมชาติ หรือปลูกป่าของชาวบ้าน โดยป่าธรรมชาติชาวบ้านจะช่วยกันอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งไม้ฟืน แหล่งอาหารธรรมชาติ แหล่งสมุนไพร ตลอดจนเพื่อการยังชีพและเป็นที่ยึดสัตว์สำหรับป่าที่ชาวบ้านปลูกเพื่อการใช้สอยในชุมชนนั้น เนื่องจากสภาพการขาดแคลนไม้ จึงได้ร่วมมือกันปลูกป่าขึ้นมาในพื้นที่สาธารณประโยชน์ หรือที่ซึ่งชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอยและแหล่งไม้ฟืนสำหรับใช้ในครัวเรือน

9) ลักษณะที่ 9 ป่าเศรษฐกิจชุมชน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดจากความพยายามของชาวบ้านในการปลูกป่า หรืออนุรักษ์ป่าธรรมชาติเพื่อเป็นแหล่งรายได้ของชุมชน โดยมีองค์กรประชาชน ซึ่งอาจเป็นคณะกรรมการสภาองค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน หรือองค์กรประชาชนอื่น ๆ เป็นผู้จัดการดูแลควบคุมผลประโยชน์ที่ได้จากป่า ตลอดจนเงินรายได้ที่ได้จากการขายผลผลิต

10) ลักษณะที่ 10 ป่าในเมือง เป็นป่าชุมชนที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เจริญแล้ว เป็นพื้นที่ป่าขนาดเล็กไว้เพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจสร้างความร่มรื่นของเขตเมือง เป็นสถานที่ออกกำลังกายกลางแจ้ง โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการในลักษณะต่าง ๆ เช่น การจัดสวนสาธารณะกลางเมือง การปลูกต้นไม้สองข้างทางในเขตเมือง เป็นต้น โดยสรุป การแบ่งประเภทของป่าชุมชนจะขึ้นอยู่กับการใช้

ประโยชน์ของชุมชนเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะมีการจัดการแบบใด ต้องเน้นให้เกิดผลตอบแทนกับคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการใช้ประโยชน์จากป่าโดยตรง เช่น อาหารป่า สมุนไพร ของป่า และประโยชน์จากการมีส่วนร่วมในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเอง รวมไปถึงประโยชน์จากความเชื่อด้านประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ และแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น

2.4 การใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน

มงคล ด้านธานินทร์, บัญชา แก้วส่อง, วีระ ภาคอุทัย, ประสิทธิ์ คุณรัตน์ และสุวิทย์ ธีรศาสตร์ (2536, น. 200) กล่าวว่า iver ชุมชนมีการเลือกใช้พื้นที่ป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ ดังต่อไปนี้

- 1) เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เช่น ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร หรือป่าพัฒนาแหล่งต้นน้ำ
- 2) เพื่อเป็นสถานประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมและความเชื่อ เช่น วัดป่า เขต อภัยทาน ป่าช้า คอนปู่ตา เป็นต้น
- 3) เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับการทำมาหากิน เช่น ทำเลเลี้ยงสัตว์ พื้นที่เก็บเห็ด เป็นต้น
- 4) เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับไม้ใช้สอยของชุมชน เช่น ป่าใช้สอย เป็นต้น

2.5 การจัดการป่าชุมชน

2.5.1 ความหมายของการจัดการป่าชุมชน

ปกรณ จริงสูงเนิน (2540) กล่าวว่า การจัดการป่าชุมชน หมายถึง การรวบรวมเอาหลักวิชาการสาขาต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์ ทางเทคนิค ทางเศรษฐศาสตร์ป่าไม้ และทางสังคมศาสตร์ มาใช้ดำเนินการในป่าชุมชน เพื่อผลในด้านอนุรักษ์ การป้องกัน การปรับปรุงให้ดีขึ้น และให้ได้ ผลผลิตสูงสุดและยั่งยืน การจัดการป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ทางตรงและทางอ้อม ทั้งนี้ ประโยชน์ทางตรง ได้แก่ ไม้ ซึ่งนำมาใช้ประโยชน์ในการปลูกสร้างบ้านเรือนและทำเครื่องเรือน ส่วนประโยชน์ทางอ้อม เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ช่วยป้องกันอุทกภัย ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ป้องกันการพังทลายของดินช่วยทำให้ดินดี ช่วยป้องกันลมพายุ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจเป็นภูมิประเทศสวยงาม เพื่อที่จะให้ป่าชุมชนอำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมได้อย่างหลากหลายและยั่งยืน จึงต้องจัดการป่าชุมชนให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยนำเอาแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเชิงอนุรักษ์ (Principle of Natural Resource Conservation Management) เพื่อให้เป็นประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน ได้แก่ การสงวน (Preservation) คือ การเก็บไว้ปล่อยให้เป็นไปเองการอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง ใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดด้วยการรักษาผลที่ได้้อย่างยั่งยืน (the wisely use of the natural resources with a sustainable yield) หรือ การเข้าไปจัดการใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด การจัดการอย่างเข้มข้น (Active Management) คือ การเข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลง โดยวิธีการใดวิธีหนึ่งหรือผสมผสานทั้ง 3 วิธี ดังนี้ 1) เพิ่มจำนวน 2) ลดจำนวนหรือเอาออกเพื่อให้ส่วนที่เหลือเพิ่มพูนในอัตราสูงสุด และ 3) ควบคุมให้คงที่ไว้เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ นโยบายของการจัดการ (Management Policy) เกี่ยวกับป่าชุมชนคือมุ่งเน้นการอนุรักษ์และการเสริมสร้าง

สภาพป่า หรือฟื้นฟูสภาพป่าให้ดีขึ้น เพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน กิจกรรมที่ต้องดำเนินการ (Activities) สํารวจข้อมูลพื้นฐาน เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และสิทธิที่ดิน จำนวนประชากรสภาพสังคม ปัญหาที่ก่อผลกระทบแนวทาง แก้ไข ฯลฯ จำแนกพื้นที่แต่ละกิจกรรม คือพื้นที่ใช้ประโยชน์และพื้นที่อนุรักษ์ให้ชัดเจน มีแผนที่ประกอบเด่นชัด 1) จัดทำแผนพัฒนา ทั้งพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ชุมชน พื้นที่ใช้ประโยชน์ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ 2) กำหนดคณะทํานในโครงการต่าง ๆ ตามแผนพัฒนาฯ 3) จัดหางบประมาณและใช้จ่ายตามลำดับความสำคัญ 4) ติดตามการปฏิบัติงานของคณะทํานงานต่าง ๆ โดยการจัดสัมมนาแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในรูปแบบเวทีชาวบ้าน

2.5.2 แนวทางการจัดการป่าชุมชน

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2535, น. 579 - 580) ระบุไว้ว่า การจัดการป่าชุมชนเป็นการนำความรู้ทางด้านวิชาการป่าไม้และด้านอื่น ๆ เข้าไปดำเนินการต่อป่าชุมชน เพื่อสนองความต้องการของชุมชนตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ซึ่งมี 2 รูปแบบ คือ การจัดการผลผลิต และการจัดการผลประโยชน์ ตามรายละเอียดต่อไปนี้

1) การจัดการผลผลิตป่าชุมชน เป็นการจัดการเพื่อเพิ่ม ปรับปรุง รักษา ผลผลิตป่าให้มีความยั่งยืน ซึ่งมีหลายประการ แต่ที่มีความสำคัญสามารถจำแนกได้ 4 ประการ คือ การเพาะชำกล้าไม้ การปลูกป่า การบำรุงรักษา และการป้องกันรักษาป่า

1.1) การเพาะชำกล้า การจัดเตรียมกล้าไม้นับได้ว่า เป็นหัวใจของการปลูกป่าชุมชนหรือบำรุงรักษาป่าในรูปแบบเศรษฐกิจและรูปแบบเอนกประสงค์ ในการจัดเตรียมกล้าไม้ องค์กรประชาชนที่รับผิดชอบ จำเป็นจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับเทคนิควิธีการและขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อจัดเตรียมกล้าไม้สามารถดำเนินการไปด้วยดีตามลำดับขั้นตอน คือ การคัดเลือกชนิดพันธุ์ไม้เป็นไปตามความต้องการของชุมชน และความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น วิธีทำแหล่งเพาะชำกล้าไม้ประจำหมู่บ้าน การจัดหาและเตรียมเมล็ดพันธุ์ไม้ และการเพาะเมล็ด ฯลฯ

1.2) การปลูกป่า เป็นกิจกรรมที่ปลูกป่าขึ้นใหม่หมดในพื้นที่ว่างเปล่าหรือปลูกป่าเสริมในป่าธรรมชาติประกอบด้วยหลายขั้นตอนตามหลักวิชาการป่าไม้ เช่น การเตรียมพื้นที่ได้แก่ การถางพื้นที่ การปักหลักหมายระยะปลูก ขุดหลุม และการปลูก

1.3) การบำรุงรักษาป่า เป็นกิจกรรมที่ทำหลังจากการปลูกป่าเสร็จแล้ว เพื่อให้ต้นไม้ที่ปลูกไว้เจริญเติบโตได้ดี สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ตามความต้องการของชุมชน การดำเนินงานให้มีการบำรุงรักษาอย่างเพียงพอ จึงจะสามารถสนองผลให้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้ การบำรุงรักษาป่าชุมชนที่สำคัญ เช่น การปลูกซ่อมต้นไม้ที่ตาย การกำจัดวัชพืชการป้องกันไฟป่า การป้องกันสัตว์เหยียบย่ำต้นไม้ การป้องกันโรคและแมลง การตัดกิ่งไม้และการตัดต้นไม้เพื่อขยายระยะ

1.4) การป้องกันรักษาป่า เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการในป่าชุมชนแบบอนุรักษ์โดยชุมชนรักษาป่าธรรมชาติให้คงสภาพ กิจกรรมรักษาป่า ได้แก่

ก กำหนดขอบเขตของป่าที่ทำการรักษา
 ข ตรวจสอบตราจัดเวรยามดูแลป่าอย่างสม่ำเสมอ ทั้งกลางวันและกลางคืน มิให้มีการลักลอบตัดไม้บุกรุกพื้นที่เพื่อเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว

ค กำหนดมาตรการให้การควบคุมดูแลรักษาป่า

2) การจัดการผลประโยชน์ป่าชุมชน คือ การจัดการแบ่งปันปันส่วนการใช้ประโยชน์ของป่าชุมชนให้ตรงกับความต้องการที่หลากหลายของชุมชน ประโยชน์ที่ชุมชนในท้องถิ่นต้องการจากป่าจะเป็นจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการปลูกป่า และรักษาป่าไว้เป็นของชุมชน ซึ่งจะเป็นการใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่โดยทั่วไปจะเป็นการใช้ประโยชน์ที่สนองตอบต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต อย่างไรก็ตามสามารถสรุปการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของประชาชนในท้องถิ่นได้ 2 รูปแบบ ดังนี้

2.1) การใช้ประโยชน์ของผลิตผลไม้และของป่าชุมชนในท้องถิ่นได้รับประโยชน์จากป่าในรูปแบบนี้ คือ

ก เป็นแหล่งไม้เชื้อเพลิง โดยปกติประชาชนในชนบทจะใช้ไม้พื้นเป็นเชื้อเพลิงสำหรับหุงหาอาหารประจำวันและให้ความอบอุ่นในฤดูหนาว โดยเก็บเศษไม้ปลายไม้ที่แห้ง ๆ หรือไม้ที่ยืนต้นตายในป่าธรรมชาติที่รักษาไว้ หรือตัดไม้จากป่าชุมชนที่ปลูกขึ้นมาใหม่สำหรับเป็นแหล่งไม้ใกล้บ้าน

ข เป็นแหล่งไม้สำหรับทำที่อยู่อาศัยและเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ประชาชนในชนบทส่วนใหญ่ใช้ไม้ในการก่อสร้างที่อยู่อาศัย ซ่อมแซมบ้านเรือน และทำเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรและอื่น ๆ เช่น ค้อนเครื่องมือ เครื่องจักรสานต่าง ๆ บางท้องถิ่นมีการเก็บใบพลวงมาทำหลังคา

ค เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ ประชาชนในชนบทจะดำรงชีพโดยอาศัยอาหารที่ได้จากป่าในหลายรูปแบบ ซึ่งได้จากส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้ ได้แก่ ยอด ดอกใบ ฯลฯ และในรูปแบบของป่าบางชนิด เช่น เห็ด น้ำผึ้ง นอกจากจะเป็นแหล่งอาหารสำหรับมนุษย์แล้วยังเป็นแหล่งอาหารของสัตว์อีกด้วย

ง เป็นแหล่งยารักษาโรค ประชาชนในชนบทได้อาศัยต้นไม้หรือของป่าบางชนิดที่รู้จักกันแพร่หลาย ได้แก่ สมุนไพรต่าง ๆ ในการรักษาโรคเบื้องต้นจนถึงมือแพทย์สมัยใหม่

จ เป็นแหล่งรายได้เสริม ประชาชนในชนบทนอกจากจะอาศัยป่าเป็นแหล่งอาหารในการดำรงชีพแล้ว ยังสามารถเก็บรวบรวมอาหารจากป่าและของป่าไปขายเพื่อ

เป็นรายได้เสริมให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง หรืออาจจะช่วยปลูกป่าใหม่ในพื้นที่ที่ไม่มีเงิน ไขเกี่ยวกับระเบียบและกฎหมายเมื่อถึงคราวตัดไปขายเป็นรายได้

2.2) การใช้ประโยชน์จากการบริการชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์จากป่าในรูปแบบนี้ คือ

ก เป็นแหล่งซับน้ำ ป่าไม้เป็นแหล่งธรรมชาติที่ดูดซับน้ำไว้ให้มีน้ำไหลลมาเสมอ และสามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ให้แก่ประชาชนในชนบทได้อุปโภค บริโภค และการใช้ในการเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพหลักของประชาชนในชนบท

ข เป็นการรักษาสภาพแวดล้อม เช่น การปลูกป่าไม้เป็นแนวกันลม พืชให้ร่มเงา การรักษาป่าบริเวณใกล้พื้นที่ทำนา เพื่อควบคุมการพังทลายของดินสู่ไร่นา การปลูกต้นไม้ข้างถนน รอบอ่างเก็บน้ำ รอบหมู่บ้าน การรักษาป่าเพื่อเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และเป็นที่อยู่ของสัตว์จำพวกนก กระรอก เป็นต้น

ค เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรือความเชื่อในท้องถิ่น เช่น ป่าช้า ป่าปู่ตา วัดป่า เป็นต้น

บัวเรศ ประไซโย, ไพรัช เคนวิเศษ และวนิช สุรแสง (2538) ได้แบ่งการจัดการป่าชุมชนไว้ 2 รูปแบบ คือ

1) รูปแบบที่ 1 การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิม โดยลักษณะระบบความเชื่อ มีพื้นฐานจากความเชื่อในเรื่องที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือหลักปฏิบัติทางศาสนา ซึ่งมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ความเชื่อดังกล่าวช่วยให้มนุษย์ได้ประโยชน์จากธรรมชาติได้อย่างเหมาะสมและพอดี แต่ปัจจุบันแนวโน้มเรื่องความเชื่อลดความสำคัญลง ดังนั้น จึงต้องสร้างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มาเสริมความเชื่อ ตัวอย่างป่าชุมชนที่มีลักษณะการจัดการโดยอาศัยความเชื่อ ได้แก่ ป่าปู่ตา ป่าแพะ ป่าของวัด เป็นต้น

2) รูปแบบที่ 2 การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมชุมชน เป็นกลไกอันสำคัญในการวางแผนการดำเนินงาน และการรักษาป่าชุมชน เป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนมีทั้งเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาการจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ เกิดจากชาวบ้านร่วมกันวางกฎ ระเบียบร่วมกัน เพื่อรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกันจากป่าชุมชน จุดประสงค์ของการจัดการป่าชุมชนเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ระยะยาวและเกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน สำหรับการจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมเพื่อการพัฒนา มักดำเนินงานในรูปคณะกรรมการป่าชุมชนหรือองค์กรชุมชน กิจกรรมดำเนินการปลูกสวนป่า วัตถุประสงค์เพื่อการสร้างแหล่งไม้พื้นของชุมชน ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญในการจัดการป่าชุมชนประเภทนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานดั้งเดิม ก็เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันนั่นเอง

กรมป่าไม้ (2540) ระบุว่า การจัดการป่าชุมชนได้กำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ของป่าแตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยา และสังคม สำหรับชุมชนที่จะเป็นผู้จัดการป่านั้นอาจจำแนกตามความจำเป็นที่จะต้องพึงพิงป่าได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1) ประเภทที่ 1 ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ไกลจากแหล่งป่าไม้ มีความขาดแคลนไม้ใช้สอยในลักษณะต่าง ๆ เช่น ไม้เพื่อการก่อสร้าง ไม้เพื่อพลังงาน มีการแข่งขันที่ดินเพื่อกิจการต่าง ๆ แหล่งป่าไม้จะมีขึ้นได้จึงเป็นแหล่งป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งมีการคุ้มครองและควบคุมโดยหลายหน่วยงาน

2) ประเภทที่ 2 ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีการประกอบกรเกษตรกรรม ซึ่งอาจจะมีที่ดินไม่เพียงพอ มีความต้องการที่ดินเพิ่มและในขณะเดียวกันได้อาศัยแหล่งป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่พึ่งพิงทางด้านไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งชบน้ำ

3) ประเภทที่ 3 ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีชีวิตพึ่งพิงกับพื้นที่ป่าไม้ ต้องการให้ป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งชบน้ำต่าง ๆ นอกจากนั้นได้มีการจำแนกรูปแบบป่าชุมชนตามวัตถุประสงค์ในการรักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้เป็น 2 รูปแบบ คือ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิมกับป่าชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาใหม่

3.1) ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นป่าชุมชนที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติไว้โดยมีรูปแบบดั้งเดิมต่อไปนี้

3.1.1) ป่าคอนปู่ตาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ป่าที่ประชาชนได้ดูแลรักษามีการตั้งศาลปู่ตาเป็นที่อยู่ของวิญญาณบรรพบุรุษ แต่ละปีชาวบ้านจะจัดพิธีเช่นไหว้ตามวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น

3.1.2) ป่าช้าในภาคเหนือ คือ ป่าในเขตหมู่บ้านหรือวัดที่ใช้เป็นสถานที่เผาหรือฝังศพ

3.1.3) ป่าห้วยนา คือ ป่าที่ชุมชนดูแลรักษาไว้เพื่อป้องกันการพังทลายของหน้าดินหรือกรวดทรายไหลลงไปพื้นที่นาจะอยู่ติดกับพื้นที่นา หรือจะเป็นป่าพกรอให้คืนสภาพความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่นาเล็ก ๆ รอบบริเวณหมู่บ้านหรือพื้นที่นา

3.1.4) ป่าชบน้ำ คือ เป็นป่าที่ชาวบ้านดูแลรักษาไว้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำสำหรับอุปโภค บริโภคและใช้ในการเกษตรของชุมชน แล้วไหลลงในแม่น้ำให้ชาวเมืองมีน้ำใช้ตลอดปี

3.1.5) ป่าธรรมชาติในวัด เป็นป่าที่ได้เก็บรักษาป่าธรรมชาติไว้เพื่อความร่มรื่น และใช้ปฏิบัติธรรม

3.1.6) ป่าอภัยทาน เป็นป่าที่เก็บรักษาไว้เพื่อการห้ามล่าสัตว์ทุกประเภท ส่วนใหญ่ป่าอภัยทานจะอยู่ในความดูแลของวัดหรือมีการกำหนดเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า

3.1.7) ป่าอนุรักษ์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นป่าที่เน้นรักษาสภาพป่าไว้ตามสภาพธรรมชาติ ป่าเหล่านี้จะมีจุดสนใจ เช่น ถ้ำ น้ำตก ได้ถูกรักษาไว้เพื่อเป็นสาธารณสมบัติให้ทุกคนใช้พักผ่อนหย่อนใจ

3.1.8) ป่าอนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งอาหารและใช้สอยอื่น ๆ โดยทั่วไปประชาชนจะรักษาป่าใกล้เคียงหมู่บ้านไว้เพื่อการเก็บอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผลไม้ ยาสมุนไพร พื้นที่ป่าได้ถูกรักษาไว้ใช้ประโยชน์ดังกล่าว ซึ่งบางครั้งเป็นแหล่งเสริมรายได้ให้กับประชาชนในหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง

3.1.9) ป่าชุมชนที่มีลักษณะพิเศษอื่น ๆ เช่น ป่าพรุ (ภาคใต้) ป่าชายเลน (ชายทะเล) ป่าบุง ป่าทาม (ภาคอีสาน) เป็นแหล่งอาหารและประกอบอาชีพ เช่น หาปลา ประมงควัวเรื้อน และเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ

3.2) ป่าชุมชนพัฒนา ป่าชุมชนแบบพัฒนาเป็นผลอันเกิดขึ้นมาจากการส่งเสริม ให้สร้างป่าชุมชนขึ้นใหม่สำหรับหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพาอาศัยได้ เนื่องจากขาดแคลนแหล่งป่าไม้ หรือแหล่งป่าไม้เดิมที่มีอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ไม่สามารถที่จะอำนวยประโยชน์ให้ได้ ป่าชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาใหม่จะมีรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

3.2.1) ป่าปลูกรอบอ่างเก็บน้ำ คือ ป่าชุมชนแบบพัฒนาที่ปลูกในที่สาธารณะ บริเวณรอบอ่างเก็บน้ำ เพื่อป้องกันการพังทลายของดินและใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ

3.2.2) ป่าปลูกสองข้างทาง เป็นการปลูกต้นไม้ขึ้นบริเวณ 2 ข้างทาง เพื่อเป็นแนวถนน แนวกันลม เกิดร่มเงา ทั้งยังรักษาสภาพแวดล้อม

3.2.3) ป่าปลูกเป็นแปลงหรือเป็นหย่อม เนื่องจากสภาพขาดแคลนไม้ใช้สอย ในชุมชนและเพื่อรักษาระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมให้กับหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงได้ร่วมมือปลูกต้นไม้ขึ้นมาเพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในลักษณะต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

3.2.4) ป่าปลูกในโรงเรียน เป็นป่าที่ปลูกใหม่ในบริเวณโรงเรียน เพื่อให้ความร่มรื่น เป็นแหล่งศึกษาพันธุ์ไม้และใช้ประโยชน์ของโรงเรียน

3.2.5) ป่าปลูกในวัด เป็นป่าที่ปลูกต้นไม้ขึ้นในบริเวณวัดเพื่อให้เกิดความร่มรื่น เหมาะกับปฏิบัติธรรม

โกมล แพรกทอง (2540, น. 5 - 6) ได้กล่าวไว้ว่า วิธีการจัดการป่าชุมชนสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ด้าน ดังนี้

1) ด้านการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าเหล่านั้นไว้ เช่น เป็นแหล่งป่าไม้เพื่อการประกอบพิธีการต่าง ๆ ซึ่งแปรผันไปตามสภาพสังคมในแต่ละภูมิภาคการใช้แหล่งป่าไม้ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของ

หมู่บ้าน การใช้แหล่งป่าไม้เป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร จะเป็นจุดร่วมที่ประชาชนจะรวมตัวกัน ในการรักษาป่านั้น ๆ ไว้เพื่อการใช้สอยร่วมกัน หรือเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

2) ด้านการกำหนดกฎเกณฑ์ระเบียบและข้อบังคับ เพื่อควบคุมกันเอง ระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน การจัดการป่าชุมชนจะมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นที่ยอมรับ ของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับไหมหรือการลงโทษตามกติกาที่ได้ตกลงกันไว้

3) ด้านองค์กรประชาชน เพื่อดำเนินการจัดการป่าให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ของป่า นั้น จะต้องมืองค์กรของประชาชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็ง ของผู้นำขององค์กรที่จะดูแลป่าดังกล่าวให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน องค์กรที่ปรากฏมักจะเป็น องค์กรประชาชนที่มีอยู่เดิม เช่น องค์กรเหมืองฝายในภาคเหนือ และได้ปรับลักษณะเป็น คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม) ที่ได้จัดตั้งขึ้นมาใหม่รวมถึงสภาตำบลในบางพื้นที่

4) ด้านการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชน ในหมู่บ้านจะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุน อุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าโดยให้ประโยชน์ได้ยั่งยืน ซึ่งรวมถึงการ ให้การคุ้มครองการดำเนินการให้สามารถนำกฎหมายที่มีอยู่เข้ามาคุ้มครองรักษาสภาพป่าไม้ไว้ เช่น การประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า สวนรุกขชาติ วนอุทยาน นอกจากนั้นยังได้รับการสนับสนุนจาก องค์กรเอกชนในการให้ความรู้ และความเข้มแข็งในการดำเนินงานขององค์กรชาวบ้านให้สามารถ ดำเนินการจัดการป่าชุมชนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ และเป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ เพื่อการ จัดการป่าดังกล่าว

2.6 ปัจจัยความสำเร็จในการดำเนินงานป่าชุมชน

กรมป่าไม้ (2540, น. 35 - 37) ระบุว่า ในการดำเนินงานป่าชุมชนนั้น เนื่องจากการจัดการป่าที่นำความต้องการพึ่งพาป่าของประชาชนในชนบทมาเป็นวัตถุประสงค์หลัก และ ให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้ควบคุมดำเนินการ โดยมีองค์กรประชาชนเป็นแกนนำ มีการตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นใช้บังคับ มีการลงโทษเมื่อมีการฝ่าฝืน ในกรณีที่ไม่สามารถควบคุมได้ก็ขอรับการ สนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น หน่วยงานของรัฐ การดำเนินงานป่าชุมชนให้สำเร็จ ไปด้วยดีนั้น นอกจากมืองค์กรประชาชนที่เข้มแข็งคอยดำเนินการแล้วยังมียุทธวิธีที่สำคัญ ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึง 3 ประการ ได้แก่ ต้องเป็นความคิดริเริ่มของชุมชน ต้องเป็นความร่วมมือของประชาชนในการดำเนินการ และต้องได้รับการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน ดังนั้น ปัจจัยสำเร็จในการดำเนินงานป่าชุมชน คือ

2.6.1 เป็นความคิดริเริ่มของชุมชน งานป่าชุมชนจะต้องเกิดจากความคิดริเริ่มของ ชุมชน เพราะประชาชนในชนบทเป็นทรัพยากรสำคัญในการพัฒนาป่าไม้ระดับท้องถิ่นของตนเอง โดยปกติแล้วประชาชนในชนบทมีความพร้อมที่จะรับรู้ข่าวสารและมีความคิดริเริ่มด้วยตนเอง และ

กลุ่มสมาชิกของชุมชนด้วยกัน โดยมีต้องรอให้บุคคลหรือองค์กรภายนอกเข้ามาจัดตั้งองค์กร ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากการจัดตั้งกลุ่มเหมืองฝายทำการอนุรักษ์ป่า มีการกำหนดขอบเขตป่าที่จะรักษา กำหนดกฎเกณฑ์ บทลงโทษ เป็นการจัดการระหว่างสมาชิกของชุมชนด้วยตนเอง ความคิดริเริ่มที่มาจากภายนอกมักจะไม่ค่อยตรงกับความต้องการและปัญหาของชุมชน และมักจะไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากประชาชนด้วย อย่างไรก็ตาม ในบางท้องถิ่น ชุมชนยังมีความลังเลและมีความเต็มใจที่จะออกความคิดริเริ่ม จึงจำเป็นที่จะต้องเข้าไปทำความคิดและกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความเคลื่อนไหว โดยวิธีการรวมกลุ่ม และให้การศึกษแก่ชุมชนอันเป็นแนวทางในการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความคิดริเริ่ม ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานต่อไป

2.6.2 เป็นความร่วมมือของประชาชนในชุมชน งานป่าชุมชนนอกจากเป็นความคิดริเริ่มของชุมชนแล้ว ประชาชนจะต้องให้ความร่วมมือด้วย โดยเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ซึ่งมี 5 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1) การมีส่วนร่วมในการระบุปัญหาและความต้องการให้มีป่าชุมชนของท้องถิ่น เป็นขั้นตอนแรกซึ่งนับว่ามีความสำคัญที่สุด ประชาชนจะต้องตระหนักถึงปัญหาและความต้องการที่แท้จริง จึงจะทำให้เข้าใจและมองเห็นความสำคัญของกิจกรรมและให้ความร่วมมือในขั้นต่อไป

2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนิน ในขั้นนี้ประชาชนต้องร่วมมือกันวางแผนการดำเนินงาน โดยใช้ข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนแรกมากำหนดวัตถุประสงค์กิจกรรมที่จะทำการวางแผน การระดมทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น แรงงาน วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการดำเนินงาน เป็นการนำแผนงานที่วางไว้มาปฏิบัติในขั้นนี้ประชาชนจะได้เรียนรู้การทำงานเป็นกลุ่ม เรียนรู้การดำเนินงานอย่างใกล้ชิด รวมทั้งเป็นการสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของในผลงานที่จะเกิดขึ้นด้วย

4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและควบคุม ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการติดตามและควบคุมการดำเนินงานในขั้นตอนต่าง ๆ ตามแผนงานที่วางไว้ เช่น การเพาะชำกล้าไม้ การปลูกป่า เพื่อทราบถึงความก้าวหน้าของผลงาน ตลอดจนปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงาน อันจะได้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างทันที่

5) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลงาน ในขั้นตอนนี้ประชาชนจะได้ทราบว่าการดำเนินงานที่ทำนั้นได้รับผลสำเร็จอย่างไร สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่

2.6.3 ได้รับการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน ในการดำเนินงานป่าชุมชนนั้น ถึงแม้ประชาชนจะมีความกระตือรือร้นถึงขนาดเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังดังกล่าวแล้ว การสนับสนุนจากภายนอกชุมชนทั้งจากหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน ตามความจำเป็นหรือตามที่ได้รับคำร้องขอ

จากประชาชนอีกทางหนึ่ง จะช่วยให้การดำเนินงานป่าชุมชนบรรลุผลสำเร็จได้ดีขึ้นการสนับสนุนแก่องค์กรประชาชนเพื่อให้เป็นแกนนำในการดำเนินงานต่อไป การสนับสนุนจากภายนอกชุมชนที่สำคัญ มีดังนี้

1) การสนับสนุนด้านความรู้ (การสนับสนุนด้านความรู้ทั้ง 2 ด้าน สามารถทำได้หลายประการ เช่น การฝึกอบรม การดูงาน การประชุมเชิงปฏิบัติการ ฯลฯ)

1.1) ความรู้ในด้านการบริหารองค์กร ทั้งนี้ เพื่อให้สมาชิกองค์กรประชาชนทุกคนรู้และเข้าใจในวิธีการทำงานขององค์กรซึ่งมีระเบียบแบบแผนมีขั้นตอนต่างๆ มีการแบ่งภาระหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินงานต่าง ๆ รวมทั้งมีการควบคุมตนเองภายในองค์กร ในอันจะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานจัดการรายได้และแบ่งสรรผลประโยชน์ในระหว่างสมาชิกขององค์กรได้

1.2) ความรู้ในด้านวิชาการและเทคโนโลยีทางการป่าไม้ ในการดำเนินงานป่าชุมชนนั้น ถึงแม้ว่าประชาชนในชนบทจะมีความใกล้ชิดและผูกพันอยู่กับป่ามีพื้นฐานภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการป่า แต่ก็ควรให้องค์กรประชาชนในชนบทได้มีความรู้ด้านป่าไม้แผนใหม่ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้มีการจัดการป่าชุมชนที่ได้ผลผลิตจากป่าอย่างถาวรยิ่งขึ้นต่อไป หรือในกรณีที่มีการปลูกป่าขึ้นใหม่ เทคนิคทางด้านป่าไม้บางอย่างเป็นสิ่งสำคัญที่องค์กรประชาชนจำเป็นต้องเรียนรู้

2) การสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น ในการดำเนินงานป่าชุมชนนี้ จำเป็นต้องใช้วัสดุอุปกรณ์บางประการ เช่น การปลูกป่าชุมชนขึ้นใหม่ ซึ่งในกระบวนการปลูกป่าของบางกิจกรรมในระยะแรกต้องใช้วัสดุ ได้แก่ บัวรดน้ำ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง สำหรับการเพาะชำกล้าไม้ หรือในบางกรณีรักษาป่า ซึ่งต้องมีการป้องกันไฟป่า หน่วยงานภายนอกสามารถสนับสนุนเครื่องมือดับเพลิง ให้ยืมรถแทรกเตอร์ไถพื้นที่หรือทำแนวกันไฟ เป็นต้น

3) การสนับสนุนการจัดตั้งกองทุนพัฒนาหมู่บ้านด้านป่าไม้ การให้การสนับสนุนจัดตั้งกองทุนพัฒนาหมู่บ้านด้านป่าไม้นี้เหมาะสำหรับการปลูกป่าชุมชนแบบหวังผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ในระยะแรกอาจสนับสนุนงบประมาณในการจัดตั้งจำนวนหนึ่ง เมื่อองค์กรประชาชนมีรายได้จากการขายผลผลิตไม้จากป่าชุมชนก็นำรายได้ดังกล่าวเข้ากองทุนพัฒนาหมู่บ้านโดยส่วนหนึ่งเพื่อเป็นเงินทุนหมุนเวียนใช้จ่ายเกี่ยวกับการบำรุงรักษาป่าและกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อรักษาและขยายพื้นที่ป่าชุมชนให้เพิ่มขึ้นและคงอยู่ตลอดไป และอีกส่วนหนึ่งเพื่อใช้ในกิจกรรมของหมู่บ้านหรือสภาตำบลต่อไป ดังตัวอย่างสวนป่าชุมชนโคกผีบ้าน จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

2.7 ความสำคัญของป่าชุมชนต่อการอนุรักษ์และการพัฒนาชนบท

เสน่ห์ จามริก, ยศ สันตสมบัติ, บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, เจริญ คัมภีรภาพ และไพสิฐ พาณิชย์กุล (2536, น. 145 - 146) กล่าวว่า iva เมื่อมองในภาพรวม ป่าชุมชนส่งผลสำคัญต่อการอนุรักษ์และการพัฒนาชนบทอย่างน้อยใน 3 ลักษณะ คือ

2.7.1 การฟื้นฟูและส่งเสริมสำนักความเป็นชุมชน และ “สิทธิชุมชน” ในการจัดการทรัพยากรของตนเอง ซึ่งหมายถึง การมีส่วนร่วมของราษฎรในท้องถิ่นในการดูแลจัดการและควบคุมทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง การเปิดโลกทัศน์เพื่อทำความเข้าใจกับปัญหาท้องถิ่น เรียนรู้เล็งสรรและปรับเทคโนโลยีที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เพื่อเพิ่มศักยภาพในการพึ่งตนเองให้มากที่สุด รวมทั้งการสร้างอำนาจต่อรองกับพลังภายนอก เพื่อเรียกร้องสิทธิในการครอบครองที่ดินทำกินและที่ป่า การยอมรับความเป็นนิติบุคคลขององค์กรชาวบ้าน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เป้าหมายหลักตรงจุดนี้ คือ การพัฒนาคนและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการทำความเข้าใจและจัดการกับปัญหาของตนเองเป็นสำคัญ

2.7.2 การใช้ประโยชน์ของชาวบ้านจากป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านของการสร้างความสมดุลระหว่างระบบการผลิตในภาคเกษตรกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เพื่อ 1) เพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิต (Productivity) 2) สร้างความคงที่ (Stability) ทั้งในด้านของการผลิตและการดำรงชีวิตร่วมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติอย่างได้สมดุล 3) เพื่อความยั่งยืน (Sustainability) สำหรับการผลิตและการดำรงชีวิตในระยะยาว 4) เพื่อสร้างงานภายในชุมชน และนำไปสู่การกระจายรายได้และการแก้ปัญหาความยากจนในชนบทรวมทั้งการใช้ประโยชน์ใช้สอยของราษฎรในชีวิตประจำวัน เช่น เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร ฝืนสำหรับหุงต้ม อาหาร สัตว์ และ ฯลฯ

2.7.3 การฟื้นฟูและส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และการรักษาความสมดุลเพื่อสร้างความยั่งยืนของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

2.8 กฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานป่าชุมชน

2.8.1 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา (2563) ระบุข้อมูลรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ไว้ว่า ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร ทรงตราไว้ ณ วันที่ 6 เมษายน พุทธศักราช 2560 เป็นปีที่ 2 ในรัชกาลปัจจุบัน โดยมีหมวดและมาตราในส่วนที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมถึงการดำเนินงานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังต่อไปนี้

หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย มาตรา 43(1) บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ ฟื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ (2) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

หมวด 4 หน้าที่ของปวงชนชาวไทย มาตรา 50(8) บุคคลมีหน้าที่ร่วมมือและสนับสนุนการอนุรักษ์และคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรม

หมวด 5 หน้าที่ของรัฐ มาตรา 57(2) รัฐต้องอนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา ฟื้นฟู บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมดำเนินการ และได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามที่กฎหมายบัญญัติ

หมวด 5 หน้าที่ของรัฐ มาตรา 58 การดำเนินการใดของรัฐหรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ใดดำเนินการ ถ้าการนั้นอาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดของประชาชน หรือชุมชน หรือสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง รัฐต้องดำเนินการให้มีการศึกษาความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องก่อน เพื่อนำมาประกอบการพิจารณาดำเนินการหรืออนุญาตตามที่กฎหมายบัญญัติ

บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อนการดำเนินการหรืออนุญาตตามวรรคหนึ่ง

ในการดำเนินการหรืออนุญาตตามวรรคหนึ่ง รัฐต้องระมัดระวังให้เกิดผลกระทบต่อประชาชน ชุมชน สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพน้อยที่สุด และต้องดำเนินการให้มีการเยียวยาความเดือดร้อนหรือเสียหายให้แก่ประชาชนหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรม และโดยไม่ชักช้า

2.8.2 พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562

พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 สรุปได้ คือ ชุมชนท้องถิ่นใดที่อยู่เขตเดียวกับพื้นที่ป่าซึ่งอยู่นอกเขตป่าอนุรักษ์ และมีความสามารถดูแลรักษาป่านั้นได้ หากประสงค์จะนำพื้นที่ป่านั้นมาจัดตั้งเป็นป่าชุมชน ให้ชุมชนจำนวนตั้งแต่ห้าสิบคนขึ้นไปร่วมกันตั้งตัวแทนเป็นหนังสือเพื่อยื่นคำขอจัดตั้งป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนมีหน้าที่จัดให้มีป้าย หรือเครื่องหมายหลักเขต ออกข้อบังคับเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน หลักเกณฑ์การรับบุคคลเป็นสมาชิกป่าชุมชน ดูแลให้สมาชิกป่าชุมชนปฏิบัติหน้าที่ที่กำหนด มีมติรับบุคคลเป็นสมาชิกป่าชุมชน หรือมีมติด้วยคะแนนเสียงจำนวนไม่น้อยกว่าสามในสี่ให้สมาชิกป่าชุมชนพ้นจากการเป็นสมาชิกป่าชุมชนดำเนินการตามความเห็นสมควร เพื่อป้องกันหรือบรรเทาความเสียหายแก่ป่าชุมชน สั่งให้ผู้หนึ่งผู้ใดที่ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามข้อบังคับออกจากป่าชุมชน หรือให้กระทำการหรืองดเว้นกระทำการใด ๆ ในเขตป่าชุมชน และการจัดการทรัพย์สินส่วนกลางของป่าชุมชน ต้องไม่ขัดหรือแย้งกับระเบียบของคณะกรรมการนโยบายมีหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชน บำรุงและฟื้นฟูป่าชุมชน ส่งเสริมการศึกษาเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร

ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชน เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ป่าชุมชน คู่มือรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของป่าชุมชน รวมทั้งจัดทำบัญชีทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของป่าชุมชนตาม หลักเกณฑ์กำหนด และรายงานให้คณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัดทราบทุกปี ช่วยเหลือพนักงาน เจ้าหน้าที่ในกรณีที่มีการจับกุมปราบปรามผู้กระทำความผิด ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้ หรือตามที่คณะกรรมการนโยบายหรือคณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัดกำหนด

2.8.3 พระราชบัญญัติอื่น ๆ และกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้อง

กรมป่าไม้ (2561ข, น. 17 - 24) ได้ระบุพระราชบัญญัติอื่น ๆ และกฎกระทรวง ที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน ดังต่อไปนี้

1) พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ.2534 แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 มาตรา 32 บัญญัติว่า “กรม มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับราชการของกระทรวงตามที่กำหนดในกฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการของ กรม หรือตามกฎหมายว่าด้วยอำนาจหน้าที่ของกรม นั้น ในกรมมีอธิบดีคนหนึ่งเป็นผู้บังคับบัญชา ข้าราชการ และรับผิดชอบในการปฏิบัติราชการของกรมให้เกิดผลสัมฤทธิ์และเป็นไปตามเป้าหมาย แนวทาง และแผนการปฏิบัติราชการของกระทรวง ฯลฯ”

2) กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2551 กำหนดภารกิจและอำนาจหน้าที่ของกรมป่าไม้ โดยในข้อ 2(3) กำหนด อำนาจหน้าที่ “ส่งเสริมการปลูกป่า การจัดการป่าชุมชน และการปลูกสร้างสวนป่าเชิงเศรษฐกิจ ฯลฯ”

3) พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 หมวด 1 การทำไม้และเก็บของป่า ส่วนที่ 1 การทำไม้หวงห้าม มาตรา 17 ได้บัญญัติไว้ว่า บทบัญญัติในส่วนนี้มีให้ใช้บังคับในกรณี ดังต่อไปนี้ (1) พนักงานเจ้าหน้าที่จัดกระทำไปเพื่อประโยชน์ในการบำรุงป่า การค้นคว้าหรือการทดลอง ในทางวิชาการ (2) ผู้เก็บหาเศษไม้ปลายไม้ตายแห้งที่ล้มขอนนอนไพร อันมีลักษณะเป็นไม้พิน ซึ่งมิใช่ไม้สักหรือไม้หวงห้ามประเภท ข. ไปสำหรับใช้สอยในบ้านเรือนแห่งตนหรือประกอบกิจของตน ส่วนที่ 5 ของป่าหวงห้าม มาตรา 32 ได้บัญญัติไว้ว่า “บทบัญญัติในส่วนนี้มีให้ใช้บังคับ ในกรณีที่ พนักงานเจ้าหน้าที่จัดกระทำไปเพื่อประโยชน์ในการบำรุงป่า การค้นคว้า หรือการทดลองในทางวิชาการ”

4) พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ (พ.ศ. 2507) หมวด 2 การควบคุมและ รักษาป่าสงวนแห่งชาติ มาตรา 19 ได้บัญญัติไว้ว่า เพื่อประโยชน์ในการควบคุม ดูแล รักษาหรือบำรุง ป่าสงวนแห่งชาติ อธิบดีมีอำนาจสั่งเป็นหนังสือให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้ (การใช้อำนาจของอธิบดีกรมป่าไม้ ตามมาตรา 19 ดังกล่าว เป็นบทยกเว้นความผิดตามมาตรา 14 แห่งพระราชบัญญัติฉบับเดียวกัน) มาตรา 14 ได้บัญญัติ ไว้ว่า ในเขตป่าสงวนแห่งชาติห้ามมิให้บุคคลใดยึดถือครอบครองทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในที่ดิน

ก่อสร้างแผ้วถาง เผาป่า ทำไม้ เก็บหาของป่า หรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าสงวนแห่งชาติ เว้นแต่ (1) ทำไม้หรือเก็บหาของป่าตามมาตรา 15 เข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยตามมาตรา 16 มาตรา 16 ทวิ หรือมาตรา 16 ตริ กระทำการตามมาตรา 17 ใช้ประโยชน์ตามมาตรา 18 หรือกระทำการตามมาตรา 19 หรือมาตรา 20(2) ทำไม้หวงห้ามหรือเก็บหาของป่าหวงห้ามตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้

5) กฎกระทรวงฉบับที่ 1,106 (พ.ศ.2528) ออกตามความในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ว่าด้วยการทำไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ข้อ 3 การทำไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติเพื่อใช้สอยในครัวเรือนของคนในกรณีดังต่อไปนี้ ให้ได้รับการยกเว้นไม่ต้องขอรับใบอนุญาต 1) การเก็บหาเศษไม้ปลายไม้ตายแห้งที่ล้มขนอนนอนไพรอันมีลักษณะเป็น ไม้พิน 2) การตัดไม้ไผ่ทุกชนิด 3) การเก็บหาหวายและเถาวัลย์ 4) การทำไม้ตามที่อธิบดีประกาศกำหนด และประกอบด้วยระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการอนุญาตทำไม้ภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2529 ข้อ 20 การทำไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อใช้สอยในครัวเรือนของคนที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องขออนุญาตตามที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวงนี้ ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดประกาศอนุญาตไว้เป็นคราว ๆ ภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติแห่งหนึ่งแห่งใดโดยเฉพาะ

6) กฎกระทรวงฉบับที่ 1,107 (พ.ศ.2528) ออกตามความในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ว่าด้วยการเก็บหาของป่าในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ข้อ 2 การเก็บหาของป่าในเขตป่าสงวนแห่งชาติเพื่อใช้สอยหรือบริโภคในครัวเรือนของคนในกรณีดังต่อไปนี้ ให้ได้รับยกเว้นไม่ต้องขอรับใบอนุญาตตามข้อ 1 (1) การเก็บหาหญ้าคา อ้อ พง แคม ปรีอ กก กระจุต ใบพลวง (2) การเก็บหาผลไม้ หน่อไม้ เห็ด หรือพืชชนิดอื่น ๆ (3) การเก็บหาผัก กลอย มัน สมุนไพร รากไม้ (4) การเก็บชันไม้ (5) การเก็บหาผลหรือฝักสะตอ หรือผลหรือฝักเหียงหรือผลเนียง โดยไม่ทำอันตรายหรือกระทำใด ๆ อันเป็นอันตรายแก่ต้นสะตอหรือต้นเหียงหรือต้นเนียง (6) การเก็บหาของป่าอื่นตามที่อธิบดีประกาศกำหนด และประกอบด้วยระเบียบกรมป่าไม้ ว่าด้วยการอนุญาตเก็บหาของป่าภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2529 ข้อ 17 การเก็บหาของป่าภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อใช้สอยหรือบริโภคในครัวเรือนของคน ที่ได้รับยกเว้นไม่ต้องขออนุญาตตามที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวงนี้ ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดประกาศอนุญาตไว้เป็นคราว ๆ ภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติแห่งหนึ่งแห่งใดโดยเฉพาะ

7) พระราชบัญญัติสภาพตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 แก้ไขเพิ่มเติม ถึงฉบับที่ 6 พ.ศ. 2552 ส่วนที่ 3 อำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล มาตรา 66 องค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจหน้าที่ในการพัฒนาตำบล ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม มาตรา 67 ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย องค์การบริหารส่วนตำบล มีหน้าที่ต้องทำในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ดังต่อไปนี้ (1) จัดให้มีและบำรุงรักษาทางน้ำและทางบก (2) รักษาความสะอาดของถนน

ทางน้ำ ทางดิน และที่สาธารณะ รวมทั้งกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล (3) ป้องกันโรคและระงับโรคติดต่อ (4) ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย (5) ส่งเสริมการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม (6) ส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ (7) คุ้มครอง ดูแล และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (8) บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น (9) ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ทางราชการมอบหมายโดยจัดสรรงบประมาณ หรือบุคลากรให้ตามความจำเป็นและสมควร มาตรา 68 ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย องค์การบริหารส่วนตำบลอาจจัดทำกิจการในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ดังต่อไปนี้ (1) ให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค และการเกษตร (2) ให้มีและบำรุงการไฟฟ้าหรือแสงสว่างโดยวิธีอื่น (3) ให้มีและบำรุงรักษาทางระบายน้ำ (4) ให้มีและบำรุงสถานที่ประชุม การกีฬา การพักผ่อนหย่อนใจและสวนสาธารณะ (5) ให้มีและส่งเสริมกลุ่มเกษตรกรและกิจการสหกรณ์ (6) ส่งเสริมให้มีอุตสาหกรรมในครอบครัว (7) บำรุงและส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎร (8) การคุ้มครองดูแลและรักษาทรัพย์สินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน (9) หาผลประโยชน์จากทรัพย์สินขององค์การบริหารส่วนตำบล (10) ให้มีตลาด ท่าเทียบเรือ และท่าข้าม (11) กิจการเกี่ยวกับการพาณิชย์ (12) การท่องเที่ยว (13) การผังเมือง มาตรา 69 อำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลตามมาตรา 66 มาตรา 67 และมาตรา 68 นั้น ไม่เป็นการตัดอำนาจหน้าที่ของกระทรวง ทบวง กรม หรือองค์การหรือหน่วยงานของรัฐในอันที่จะดำเนินกิจการใด ๆ เพื่อประโยชน์ของประชาชนในตำบล แต่ต้องแจ้งให้ องค์การบริหารส่วนตำบลทราบล่วงหน้าตามสมควร ในกรณีนี้ หากองค์การบริหารส่วนตำบลมีความเห็นเกี่ยวกับการดำเนินกิจการดังกล่าว ให้กระทรวง ทบวง กรม หรือองค์การ หรือหน่วยงานของรัฐนำความเห็นขององค์การบริหารส่วนตำบลไปประกอบการพิจารณาดำเนินกิจการนั้นด้วย

3. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2526, น. 11) ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วม เป็นการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านตามที่หน่วยงานของรัฐหรือเอกชนจัดขึ้น และชาวบ้านเป็นผู้เสนอโดยมีการเข้าร่วมในหลายระดับ เช่น การเข้าร่วมในการฟังเฉย ๆ ฟังและออกความคิดเห็น ตลอดจนร่วมในการวางแผน และมีผู้เข้าร่วมตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และชาวบ้านทั่วไป

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2534, น. 67) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณา ร่วมตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบมาถึงตัวประชาชนเอง การที่สามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทเพื่อแก้ไขปัญหา

สุทิน บุญญาธิการ ดวงพร บุญครบ และรักกิจ ศรีสรินทร์ (2540, น. 5) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า หมายถึง กระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนหรือกลุ่มของประชาชนกับหน่วยงานของรัฐ ด้วยเป้าหมายที่จะเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นหรือมีบทบาทมาร่วมรับผิดชอบต่อการดำเนินการของรัฐ

ทวิวงศ์ ศรีบุรี (2541, น. 86) ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้หน่วยงานของภาครัฐบาล ภาคเอกชน องค์กรเอกชน กลุ่มประชาชนหรือประชาชนได้มีโอกาสร่วมรับฟังและร่วมแสดงความคิดเห็นในรูปแบบต่าง ๆ ต่อการเตรียมการของโครงการหรือกิจการที่จะเกิดขึ้น

รัชเฉลิม สุทธิพงษ์ประชา (2559) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหนึ่งในมิติสำคัญของแนวคิดการบริหารภาครัฐยุคใหม่ (NPM: New Public Management) ซึ่งหมายถึง กระบวนการที่ประชาชนและผู้มีส่วนได้เสีย เข้ามาร่วมคิด ร่วมขับเคลื่อนนโยบายหรือโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยทรัพยากร งบประมาณ และบุคลากรขององค์กรภาครัฐ

Erwin (1976, p. 138) ได้ให้ความหมายการพัฒนาแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิดร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน ให้ความสำคัญสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปัญหาาร่วมกัน การใช้ทรัพยากรที่เหมาะสม และสนับสนุนผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

Cohen and Uphoff (1977, pp. 7 - 9) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แต่ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการตัดสินใจเพียงอย่างเดียว ต้องใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับการปฏิบัติด้วย เช่น ในองค์กรการกำหนดกิจกรรมพัฒนาการตัดสินใจยังมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องผลประโยชน์ การประเมินผลในกิจกรรมการพัฒนาด้วย จะเห็นได้ว่าการตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องโดยตรงกับการปฏิบัติ ผลประโยชน์ และการประเมินผลด้วยเช่นกัน โดยที่ผลประโยชน์เป็นผลมาจากการปฏิบัติ และผลประโยชน์นั้นนำมากำหนดให้มีการประเมินผล ซึ่งต่างก็ได้รับผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจทั้งสิ้นนั่นเอง นอกจากนี้ก็จะมีผลสะท้อนกลับจากการประเมินผลและการปฏิบัติงานกลับไปสู่การตัดสินใจเลือกปัญหาอีกครั้ง

3.2 ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน

สัมฤทธิ์ กางเพ็ง (2544, น. 11) ได้กล่าวไว้ว่า ความสำคัญของการมีส่วนร่วม มีดังนี้

1) การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดการระดมความคิด และอภิปรายร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้อง ทำให้เกิดความคิดเห็นที่หลากหลาย ทำให้การปฏิบัติมีความเป็นไปได้มากกว่าการคิดเพียงคนเดียว

2) การมีส่วนร่วมมีผลในทางจิตวิทยา คือ ทำให้เกิดการต่อต้านน้อยลง ขณะเดียวกันก็จะเกิดการยอมรับมากขึ้น นอกจากนี้ ยังเป็นวิธีการที่ผู้บริหารสามารถใช้ทดสอบว่าสิ่งที่ตนเองรู้ตรงกับสิ่งที่ผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาหรือไม่

3) เปิดโอกาสให้มีการสื่อสารที่ดีกว่า สามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน ตลอดจนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

4) เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงาน หรือผู้เกี่ยวข้องมีโอกาสได้ใช้ความสามารถและทักษะในการทำงานร่วมกัน เกิดความมีน้ำใจ (Team Spirit) และความจงรักภักดีต่อหน่วยงานมากขึ้น

5) การมีส่วนร่วมทำให้ผลการปฏิบัติงานดีขึ้น การตัดสินใจมีคุณภาพมากขึ้นและเสริมให้การปรับปรุงงานมีความเป็นไปได้สูง ตลอดจนผู้ร่วมงานมีความพึงพอใจในการปฏิบัติงานมากขึ้นด้วย

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547, น. 20 - 21) กล่าวไว้ว่าความจำเป็นในการมีส่วนร่วม มีดังนี้

1) ทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่จำกัด ทุกคนมีความห่วงใยจึงต้องเข้ามามีส่วนร่วม

2) เพื่อให้ชุมชนและกลุ่มต่าง ๆ สนับสนุนต่อผลการตัดสินใจนั้น ๆ หรือในบางกรณีที่หน่วยงานของรัฐไม่อยู่ในสถานที่บังคับใช้การตัดสินใจนั้น ๆ ได้หรือต้องได้รับความสนใจ สนับสนุนจากคนส่วนใหญ่ของชุมชนจึงจะสามารถดำเนินการได้ มิฉะนั้นกลุ่มที่คัดค้านอาจทำให้โครงการล้มเลิกไปได้จึงต้องให้ชุมชนสนับสนุนโครงการให้มาก

3) เมื่อต้องตัดสินใจอย่างไรแล้วจะเกิดผลกระทบที่สำคัญต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เช่น จะสร้างอ่างเก็บน้ำแล้วต้องอพยพบุคคลจำนวนมากออกจากสถานที่ก่อสร้าง

4) เพื่อหาทางเลือกที่ดีกว่าทั้งนี้ฝ่ายรัฐบาลอาจไม่มีข้อมูลที่ดีหรือแนวคิดที่เหมาะสมที่สุดเสมอไป หรือจะลอกแบบจากกิจกรรมที่สำเร็จโดยใช้ชุดความรู้เดียว หรือแผนงานที่พิเศษเพียงแผนเดียวเพื่อไปใช้ในที่อื่นที่ต่างสภาพแวดล้อมให้สำเร็จได้ง่าย ๆ จึงต้องให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบหรือผู้ที่ใช้ประโยชน์จากโครงการมาร่วมให้ความคิดเห็นด้วย

5) เป็นหลักการบริหารบนพื้นฐานความสุจริตและยุติธรรมภายใต้ระบบประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมจากประชาชนเสมือนการให้ตรวจสอบการทำงานของหน่วยงาน นอกจากนี้การที่ชนกลุ่มต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาพร้อมวางแผน หมายถึง การได้ให้ความเป็นธรรมที่จะให้พวกเขาได้รับประโยชน์จากการพัฒนาอย่างทั่วถึงยิ่งขึ้น

6) ประชาชนอาจจะเป็นต้นเหตุของความล้มเหลวของโครงการได้ ถ้าไม่มีส่วนร่วม เช่น การรณรงค์ลดปริมาณขยะ การให้งดสูบบุหรี่ การเลิกดื่มสุรา การรักษาสุขภาพอนามัย การประหยัดพลังงาน เป็นต้น

7) ประชาชนอยู่ใกล้ชิดเหตุการณ์รับทราบและเผชิญปัญหานั้น ๆ เอง เช่น การรณรงค์ลดปัญหาอาชญากรรมและยาเสพติด การใช้สิ่งสาธารณะประโยชน์ การทุจริตการเลือกตั้ง การคอร์รัปชัน เป็นต้น

8) จำเป็นต้องมีตัวแทนประชาชนหลายฝ่ายร่วมดูแลผลประโยชน์ของตน เพราะที่ผ่านมามีผลประโยชน์จากการพัฒนาตักถึงเฉพาะคนบางกลุ่ม

อรรถ กัทผล (2550, น. 40) ได้สรุปถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์หลายประการ ไว้ดังนี้

1) เพิ่มคุณภาพการตัดสินใจ ทำให้การตัดสินใจรอบคอบขึ้น เพราะมีโอกาสรับฟังข้อมูลและความคิดเห็นที่หลากหลาย

2) การลดค่าใช้จ่าย ลดการสูญเสียวเวลาและลดความขัดแย้งระหว่างการนำไปปฏิบัติ การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจส่งผลให้ช่วงเวลากการตัดสินใจใช้เวลานานขึ้น แต่เมื่อประชาชนมีความเข้าใจได้ข้อมูลเพียงพอยอมรับการตัดสินใจ จะส่งผลให้การบริหารโครงการรวดเร็วขึ้น รวมทั้งประหยัดทรัพยากรมากขึ้น

3) การสร้างฉันทามติ เปิดให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคมีส่วนร่วม ย่อมทำให้เกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจของรัฐและนำมาสู่ความไว้วางใจสาธารณะ

4) ช่วยทำให้การวางแผนงานและโครงการไปปฏิบัติง่ายขึ้น สร้างให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความกระตือรือร้นในการช่วยให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

5) ลดการเผชิญหน้าและความขัดแย้งที่รุนแรงได้

6) เจ้าหน้าที่ของรัฐมีความใกล้ชิดกับประชาชน และไวต่อความรู้สึกห่วงกังวลของประชาชน และเกิดความตระหนักในการตอบสนองต่อความกังวลของประชาชน

7) การพัฒนาเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณะ ถือว่าเป็นการให้การศึกษาต่อประชาชนและชุมชน เพื่อเรียนรู้กระบวนการตัดสินใจและเป็นเวทีฝึกผู้นำชุมชน

8) ช่วยทำให้ประชาชนสนใจประเด็นสาธารณะมากขึ้น เป็นการเพิ่มทุนทางสังคมและช่วยเสริมสร้างให้ประชาชนเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น ซึ่งสอดคล้องกับการปกครองตามหลักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

Creighton (2005, p. 7) กล่าวว่าไว้ว่า การนำรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนมาใช้ในการดำเนินโครงการทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนสามารถช่วยสร้างประโยชน์ได้ ดังนี้

1) เพิ่มคุณภาพของการตัดสินใจ กระบวนการปรึกษาหารือกับสาธารณะช่วยให้เกิดความกระจ่างในวัตถุประสงค์และความต้องการของโครงการหรือนโยบายนั้น ๆ ได้เสมอ สาธารณชนสามารถที่จะผลักดันให้เกิดการทบทวนข้อสันนิษฐานที่ปิดบังอยู่ ซึ่งอาจจะปิดบังไม่ให้มองเห็นทางออก

ที่มีประสิทธิภาพที่สุด บ่อยครั้งที่กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดการพิจารณาถึงทางเลือกใหม่แทนวิธีการที่เคยใช้กันมาในอดีต สาธารณชนมักจะมีข้อมูลที่สำคัญซึ่งทำให้เกิดความแตกต่างในการที่จะนำไปสู่การตัดสินใจ ก่อให้เกิดความแตกต่างระหว่างโครงการที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ

2) การลดค่าใช้จ่ายและสูญเสียเวลา กระบวนการหรือโครงการการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเต็มรูปแบบมักจะสิ้นเปลืองและเสียเวลา แต่ในทางปฏิบัติแล้วการมีส่วนร่วมของประชาชนมาตั้งแต่ต้น สามารถที่จะลดความล่าช้าและลดค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งของประชาชนได้ การตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง อาจจะคว่ำสิ้นเปลืองและเสียเวลากว่าที่จะตัดสินใจได้ แต่ว่าเมื่อตัดสินใจแล้วและนำไปสู่การปฏิบัติอาจเป็นวิธีการที่ประหยัดกว่าด้วยซ้ำไป การตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำไปอย่างรวดเร็ว และดูเหมือนว่าจะไม่สิ้นเปลืองอาจจะเสียค่าใช้จ่ายมากกว่า ถ้าการตัดสินใจนั้นไม่ได้ทำให้เกิดข้อตกลงระหว่างกลุ่มแต่กลับนำไปสู่ความขัดแย้งของประชาชนอย่างต่อเนื่องมากขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถเกิดผลในการยอมรับอย่างสูงต่อการตัดสินใจโดยกลุ่มซึ่งมีส่วนได้เสียในการตัดสินใจนั้น ๆ ในกรณีนี้จะช่วยลดความขัดแย้งระหว่างการนำไปปฏิบัติ ทำให้เกิดการประหยัดค่าใช้จ่าย ซึ่งโดยทั่วไปอาจจะแพงกว่าค่าใช้จ่ายในการทำโครงการการมีส่วนร่วม

3) การสร้างฉันทามติ โครงการการมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถที่จะสร้างข้อตกลงที่มั่นคง ยืนยาวและการยอมรับระหว่างกลุ่มซึ่งก่อนหน้านี้อาจมีความเห็นขัดแย้งกันคนละทาง การมีส่วนร่วมนี้ยังก่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างคู่กรณี ลดความขัดแย้งทางการเมืองและสร้างให้เกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจของรัฐ

4) การเพิ่มความง่ายต่อการนำไปปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทำให้มีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของการตัดสินใจ และครั้งหนึ่งเมื่อได้ร่วมตัดสินใจแล้วก็ย่อมต้องการที่จะเห็นสิ่งนั้นนำไปปฏิบัติ ไม่เพียงแต่จะมีความสนับสนุนทางการเมืองต่อการนำไปปฏิบัติ แต่กลุ่มและปัจเจกชนอาจรู้สึกกระตือรือร้นในการช่วยทำให้เกิดผลในการปฏิบัติ

5) การหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าใน “กรณีร้ายแรงที่สุด” เมื่อความขัดแย้งได้นำไปสู่ความขมขื่นและการเป็นปฏิปักษ์จะทำให้ยากในการแก้ประหาประเด็นนั้น กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดโอกาสที่คู่กรณีจะแสดงความต้องการของกลุ่มเขา และความห่วงกังวลที่ปราศจากความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์ การมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่ต้นสามารถลดการเผชิญหน้าที่รุนแรงที่อาจจะเป็นไปได้ อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่อาจจะลดหรือกำจัดความขัดแย้งในทุก ๆ กรณีได้

6) การดำรงไว้ซึ่งความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม ต้องใช้กระบวนการตัดสินใจที่โปร่งใสและน่าเชื่อถือต่อสาธารณชนและให้สาธารณชนมีส่วนร่วม โครงการการมีส่วนร่วมของประชาชนยังก่อให้เกิดความเข้าใจถึงเหตุผลที่นำไปสู่การตัดสินใจนั้น ๆ

7) การคาดคะเนความหวังกังวลของประชาชนและค่านิยมของสาธารณชน ผู้ที่ดำเนินงานด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนจะค่อย ๆ เพิ่มความรู้สึกที่ไวต่อความหวังกังวลของสาธารณชน ว่าสาธารณชนมองการทำงานที่เกิดของของเจ้าหน้าที่อย่างไร เพื่อที่เจ้าหน้าที่ที่จะเกิดความตระหนักถึงการตอบสนองของสาธารณชนที่เป็นไปได้ต่อกระบวนการและการตัดสินใจต่าง ๆ

8) การพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชน ประโยชน์ที่สำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การให้การศึกษาต่อสาธารณชนที่คิดว่า ผู้มีส่วนร่วมไม่เพียงแต่จะเรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหา แต่ยังสามารถเรียนรู้ด้วยการตัดสินใจของเจ้าหน้าที่ควรเป็นอย่างไร และทำไมต้องตัดสินใจอย่างนั้น

3.3 เงื่อนไขการมีส่วนร่วมของประชาชน

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2542, น. 186) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขการมีส่วนร่วมว่า อย่างน้อยต้องประกอบด้วย 3 ประการ คือ

- 1) ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม (Freedom to Participation)
- 2) ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม (Ability to Participation)
- 3) ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม (Willingness to Participation)

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมจะสำเร็จได้ยังต้องขึ้นกับเงื่อนไข ดังนี้

- 1) ต้องมีเวลาที่จะมีส่วนร่วม
- 2) ต้องไม่เสียเงินทองหรือค่าใช้จ่ายเกินกว่าผลตอบแทนที่จะได้รับ
- 3) ต้องมีความสนใจสัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมนั้น
- 4) ต้องไม่รู้สึกกระทบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่
- 5) ต้องสามารถสื่อสารรู้เรื่องทั้งสองฝ่าย

3.4 ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน

อกิน รพีพัฒน์ (2527, น. 150 - 151) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาไว้ว่าควรจะมี 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของชุมชนบท ขั้นตอนนี้เป็นส่วนแรกที่สำคัญที่สุดเพราะถ้าหากไม่เข้าใจปัญหาและค้นหาสาเหตุของปัญหาด้วยตัวเองแล้วกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นก็ไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบทจะขาดความเข้าใจและมองไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมนั้น

2) ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เป็นขั้นตอนที่ขาดไม่ได้เพราะหากต้องการแต่ผลงานการพัฒนาวัตถุให้เสร็จสิ้นโดยจับไว้ก็จะวางแผนดำเนินการด้วยตัวเองผลที่ตามมาคือ ชาวบ้านไม่สามารถวางแผนได้ด้วยตนเองและไม่สามารถพัฒนาต่อไปได้

3) ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงานทำให้มีส่วนร่วมในการ ปฏิบัติงานด้วยตนเองอย่างใกล้ชิดเมื่อเห็นประโยชน์ก็สามารถดำเนินกิจกรรมด้วยตนเองไปได้

4) ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลงาน เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่มีความสำคัญเพราะถ้าหากขาดการติดตามประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมของชาวชนบท แต่ดำเนินการโดยบุคคลภายนอก ชาวชนบทย่อมจะไม่ได้ประเมินด้วยตนเองว่างานที่ดำเนินไปนั้น ได้รับผลดี ได้รับประโยชน์อย่างไร หรือไม่ การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวในโอกาสต่อไป จึงอาจประสบความสำเร็จ เพราะชาวชนบทไม่ได้ประเมินด้วยตนเองให้รู้แจ้งว่าดีหรือไม่ อย่างไร

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527, หน้า 67) กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ให้บรรลุวัตถุประสงค์ของนโยบายพัฒนา คือ

1) การทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงตลอดถึงความต้องการของชุมชน

2) ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองต่อความต้องการของชุมชน

3) ร่วมวางแผนนโยบายหรือวางแผนหรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ปัญหาเพื่อสนองความต้องการของชุมชน

4) ร่วมตัดสินใจใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

5) ร่วมจัดหรือปรับปรุงการบริหารงานการพัฒนาให้มีประสิทธิผล

6) ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน

7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม ให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้

8) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ทำได้โดยเอกชนและรัฐบาลให้ได้ประโยชน์ได้ตลอดปี

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2542, น. 10) ได้สรุปการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา

2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ

3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน

4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

จุฑารัตน์ ชมพันธุ์ (2555, น. 127 - 128) ได้กล่าวถึงแนวทางการสร้างกระบวนการหรือขั้นตอนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนมี 3 ขั้นตอน ดังนี้

1) ขั้นที่ 1 การวิเคราะห์การตัดสินใจ ขั้นตอนนี้สำคัญโดยเฉพาะการตัดสินใจว่าใครจะเป็นที่จะอยู่ในทีมวางแผน เพราะแต่ละขั้นตอนของการวางแผนอาจมีผู้มีส่วนได้เสียเพิ่มเข้ามาในแต่ละระยะที่แตกต่างกัน ซึ่งหากไม่ครบถ้วนก็จะเกิดปัญหาได้ ขั้นตอนนี้ประกอบด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบสภาพแวดล้อมของกระบวนการตัดสินใจใด ๆ ที่กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นจะถูกจัดทำขึ้น ขั้นตอนนี้จะกำหนดองค์ประกอบสำคัญของการมีส่วนร่วมทั้งหมด ได้แก่ ขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการมีส่วนร่วม ปัจจัยต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นและความโปร่งใสของกระบวนการ และตารางเวลาสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ของกระบวนการมีส่วนร่วม รวมถึงการวิเคราะห์ว่าการมีส่วนร่วมมีความสำคัญต่อกระบวนการตัดสินใจนี้หรือไม่หรือมีความจำเป็นด้วยเหตุผลอื่น เงื่อนไขในการตัดสินใจที่จะดำเนินการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ 1) การตัดสินใจนั้นมีผลกระทบต่อสาธารณะชนในวงกว้าง 2) การตัดสินใจนั้นส่งผลกระทบต่อในวงกว้างและรุนแรง 3) การตัดสินใจนั้นส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์บางคนหรือกลุ่มคนที่มีอยู่เดิม เช่น การวางผังเมือง 4) การตัดสินใจนั้นมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นที่มีความขัดแย้งอยู่ก่อนแล้ว 5) ความจำเป็นเพื่อให้มีการสนับสนุนต่อผลการตัดสินใจ

2) ขั้นที่ 2 การวางแผนกระบวนการ ขั้นตอนนี้เกี่ยวข้องกับการกำหนดกิจกรรมและเทคนิค การมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิเคราะห์ค้นหาเทคนิคการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมที่สุดในการประยุกต์ใช้ในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมการมีส่วนร่วมกับขั้นตอนการตัดสินใจ กำหนดผู้มีส่วนได้เสีย หรือผู้ได้รับผลกระทบจากการตัดสินใจนั้น ๆ และสถานที่ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ

3) ขั้นที่ 3 การปฏิบัติตามแผน ขั้นตอนสุดท้ายนี้เป็นการนำแผนการที่กำหนดไว้ทั้งหมดกิจกรรมการมีส่วนร่วมต่าง ๆ ไปปฏิบัติจริง และทำการประเมินผลของกิจกรรมมีส่วนร่วม ตลอดจนการนำข้อมูลที่ได้จากกิจกรรมตามกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นไปใช้ประโยชน์อย่างแท้จริง

Fomaroff (1980, p. 104) กล่าวว่าไว้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน มีขั้นตอน ดังนี้

1) การวางแผน รวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธี ทรัพยากรที่ต้องใช้ ตลอดจนการติดตามประเมินผล

2) การดำเนินงาน

3) การใช้บริการจากโครงการ

4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

Cohen and Uphoff (1980, pp. 213-235) ได้แบ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย

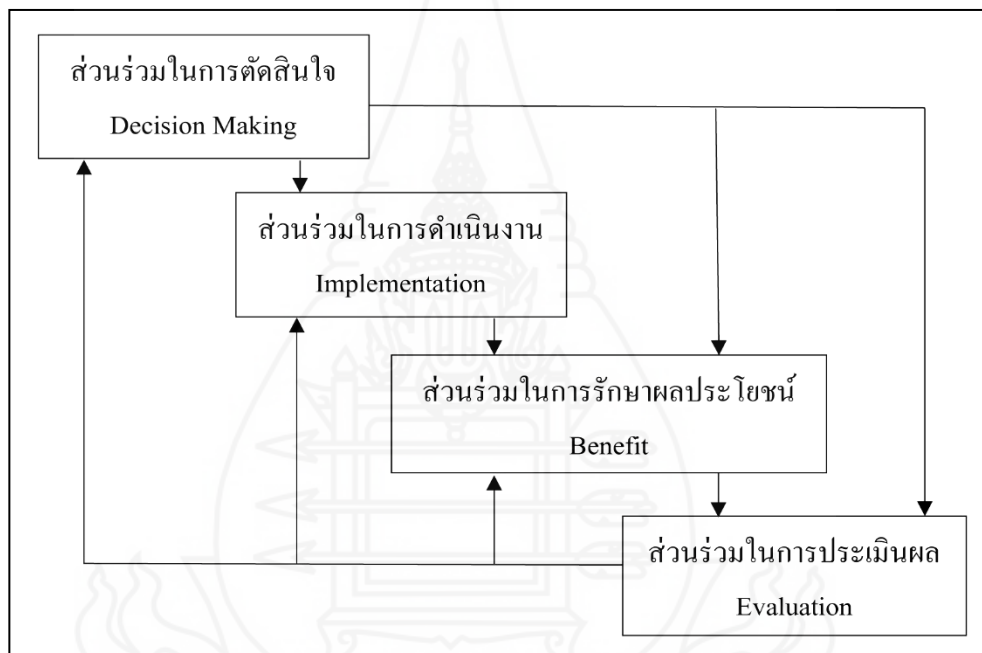
1) ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การริเริ่ม การตัดสินใจ และการตัดสินใจปฏิบัติการ

2) ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุน ด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานความร่วมมือ

3) ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้าน วัสดุ ผลประโยชน์ทางสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล

4) ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

ถวิลวดี บุรีกุล (2551, น. 8) กล่าวไว้ว่า เพื่อช่วยให้เข้าใจระดับขั้นตอนของการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ Cohen and Uphoff (1980) ได้ง่ายมากยิ่งขึ้น จึงได้นำเสนอวงจรของการมีส่วนร่วม ดังภาพประกอบที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 แสดงวงจรการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ Cohen and Uphoff (1980)

ที่มา: ถวิลวดี บุรีกุล (2551, น. 8)

3.5 รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน

อकिन รพีพัฒน์ (2531, น. 78 - 79) ได้แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมออกเป็น 5 ระดับ ดังนี้

1) ระดับที่ 1 ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา ร่วมกับผู้ปฏิบัติงานในสนาม (Organizer)

2) ระดับที่ 2 ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์หาสาเหตุแห่งปัญหาและแนวทางต่าง ๆ ที่อาจนำไปใช้ในการแก้ปัญหา

3) ระดับที่ 3 ประชาชนมีส่วนร่วมในการพิจารณาแนวทาง วิธีการที่จะใช้ในการแก้ปัญหาและวางแผนเพื่อแก้ปัญหาร่วมกันกับผู้ปฏิบัติงานสนาม

4) ระดับที่ 4 ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผนเพื่อแก้ปัญหา

5) ระดับที่ 5 ประชาชนมีส่วนร่วมการติดตามผลการปฏิบัติงานร่วมกับผู้ปฏิบัติงานในสนาม

ชินรัตน์ สมสืบ (2539, น. 21 - 22) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1) ประเภทที่ 1 การมีส่วนร่วมในแนวระดับ (Horizontal Forms of Participation) เป็นการมีส่วนร่วมแบบดั้งเดิมที่กำหนดโดยการเข้าร่วมเป็นสมาชิกพรรคการเมือง หรือพฤติกรรมทางการเมือง เช่น การเลือกตั้ง การรณรงค์หาเสียง กิจกรรมผลประโยชน์ การแนะนำชักชวน การมีส่วนร่วมแบบนี้ประชาชนจะเข้ามีส่วนร่วมในความพยายามที่จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจนโยบายต่าง ๆ

2) ประเภทที่ 2 การมีส่วนร่วมในแนวตั้ง (Vertical Forms of Participation) การมีส่วนร่วมในแนวตั้งนี้เป็นการที่ประชาชนมีความสัมพันธ์ในเรื่องต่าง ๆ กับผู้นำ หรือเจ้าหน้าที่เพื่อที่จะได้รับผลประโยชน์จากกันและกัน (Mutually Beneficial) เช่น โครงการของนาย-บ่าว และกลไกทางการเมืองต่าง ๆ

3) ประเภทที่ 3 การมีส่วนร่วมในการบริหาร (Participation in Administration Process) เป็นการมีส่วนร่วมทั้งในแบบแนวนอนและแบบแนวตั้ง ซึ่งอาจจะเป็นแบบของกิจกรรมที่กลุ่มผลประโยชน์กำหนดการตัดสินใจในการบริหาร หรือการแลกเปลี่ยนระหว่างนาย-บ่าวอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่มีการเข้าร่วมมากกว่า 2 แบบข้างต้น เช่น การตัดสินใจยอมรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ การวางแผนทำกิจกรรมมุงหลังคาบ้านร่วมกัน การวางแผนตลาด และการเข้าร่วมฝึกอบรม เป็นต้น

พัตน์ บุญยรัตพันธ์ (2541, น. 145) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนจะต้องมีขึ้นโดยตลอด ตั้งแต่ขั้นของการร่วมวางแผนโครงการ การเสียสละกำลังแรงงาน วัสดุ กำลังเงินหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ๆ

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543, น. 101 - 102) กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการกิจการสาธารณะของภาครัฐ แบ่งออกเป็น 5 รูปแบบ ดังนี้

1) รูปแบบที่ 1 การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ประชาชนในพื้นที่โครงการและผู้จะได้รับผลกระทบจะต้องได้รับแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ และผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้ การได้รับข่าวสารดังกล่าวต้องได้รับก่อนการตัดสินใจดำเนินโครงการ

2) รูปแบบที่ 2 การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วม ในลักษณะของการปรึกษาหารือระหว่างผู้ดำเนินโครงการกับประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยตรง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการให้ประชาชนได้ทราบ และรับข้อเสนอแนะ เพื่อประกอบการตัดสินใจ

3) รูปแบบที่ 3 การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วม ที่ผู้ดำเนินโครงการกับประชาชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จะได้ทำความเข้าใจร่วมกันด้วยเหตุผล ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนในรูปแบบนี้สามารถทำได้ใน 2 ลักษณะ คือ (1) การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) ซึ่งจัดประชุมในชุมชนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการ โดยผู้ดำเนินการจะส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุม และ (2) การประชุมรับฟังความคิดเห็นทางวิชาการ (Public Hearing) การประชุมลักษณะนี้จำเป็นสำหรับโครงการขนาดใหญ่ที่มีเรื่องของเทคนิค และวิชาการที่เกี่ยวข้อง และต้องเปิดกว้างสำหรับสาธารณะ

4) รูปแบบที่ 4 การร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ ถือเป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในทางปฏิบัติจริง การดำเนินโครงการซึ่งมักดำเนินการในรูปของคณะกรรมการจะต้องมีตัวแทนของประชาชนร่วมเป็นคณะกรรมการด้วย

5) รูปแบบที่ 5 การใช้กลไกทางกฎหมาย รูปแบบนี้ แม้จะไม่ใช่รูปแบบการมีส่วนร่วม ของประชาชนโดยตรง แต่เป็นลักษณะของการเรียกร้องสิทธิหรือการใช้สิทธิของประชาชนเมื่อเห็นว่าเกิดความไม่โปร่งใสหรือความไม่เป็นธรรมเกิดขึ้นในการดำเนินโครงการ

Cary (1976, p. 144) กล่าวว่า วัตถุประสงค์ของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม หมายถึง การเป็นผู้สัมผัสภัย ผู้ชักชวน ผู้ใช้แรงงาน รวมทั้งเป็นผู้ค้นหาความช่วยเหลือสนับสนุนในผลของการกระทำ นอกจากนี้ ยังสามารถแบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วมตามบทบาทและหน้าที่ของผู้เข้าร่วมได้ คือ การเป็นสมาชิก เป็นผู้เข้าร่วมประชุม เป็นผู้บริจาค เป็นกรรมการ และเป็นประธาน

3.6 ระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชน

เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ (2543, น. 11 - 12) ได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมไว้หลายระดับ ตามบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1) แบบการจัดการคนให้เข้าร่วม ผู้เข้าร่วม คัดเลือกจากตัวแทนของประชาชน ไม่ได้เลือกตั้งและไม่มีอำนาจอะไร

2) แบบตอบสนองหรือค่อยเป็นค่อยไป ผู้เชี่ยวชาญจากส่วนกลางบอกว่าจะต้องทำอะไรไม่มีการสะท้อนความเห็นจากประชาชน

3) แบบขอคำปรึกษาหารือ องค์กรภายนอกเป็นผู้ระบุปัญหาและกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลและควบคุมการวิเคราะห์ข้อมูล โดยไม่ได้รับฟังความคิดเห็นของประชาชน

4) แบบร่วมตามหน้าที่หรือภารกิจที่กำหนด ให้ใช้วิธีการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายโครงการ ประชาชนอาจมีส่วนร่วมโดยรวมกลุ่ม เพื่อช่วยศึกษาวิเคราะห์ปัญหาตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้แล้ว ประชาชนอาจเข้าร่วมอย่างแข็งขัน ร่วมตัดสินใจ แต่คำตอบสุดท้ายมักกำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว โดยหน่วยงานภายนอก

5) แบบแข็งขัน ร่วมในการวิเคราะห์และพัฒนาแผนปฏิบัติการและศักยภาพของกลุ่มองค์กรท้องถิ่น โดยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ใช้วิธีการที่หลากหลายจากหลายสาขา

6) แบบสมัครใจทำเอง ประชาชนเป็นผู้คิดริเริ่มอย่างอิสระ ประชาชนอาจติดต่อประสาน หน่วยงานภายนอกมาช่วยแนะนำ โดยยังสามารถควบคุมการจัดการและใช้ทรัพยากรได้

ทั้ง 6 ระดับมีตั้งแต่ระดับต้น (ระดับ 1) ที่เข้าไปเตรียมการหรือจัดการอย่างเข้มเพื่อ กระตุ้นให้คนเข้ามามีส่วนร่วมจนถึงระดับ 6 คือ แบบสมัครใจ ประชาชนรับรู้ ตระหนักและเคลื่อนไหว ผลักดันให้ร่วมงานกันเองโดยปราศจากการจัดตั้งใด ๆ

สูนีย์ มัลลิกะมาลย์ (2545, น. 57) กล่าวว่า ีว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน แบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำ หมายถึง หน่วยงานรัฐเป็นฝ่ายริเริ่มคิด ตัดสินใจให้มีโครงการหรือกิจกรรมขึ้นมา และเห็นว่าสมควรจะให้ประชาชนมีส่วนร่วมดำเนินการด้วย จึง ได้แจ้งและมอบหมายให้ประชาชนเข้าดำเนินการ การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับนี้จึงมีลักษณะเป็น การสั่งการจากรัฐสู่ประชาชน (Top-Down Approach) ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่ไม่ได้เกิดจากความต้องการ โดยแท้ของประชาชน ประชาชนอาจไม่เห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วม ดังนั้น จึง ไม่เกิดความประสงค์จะเข้าดำเนินการใด ๆ ด้วย และบางครั้งจำเป็นต้องเข้าไปมีส่วนร่วม เนื่องจากเป็นการ สั่งการหรือการมอบหมายของเจ้าหน้าที่ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ฉะนั้น เมื่อมี โครงการหรือกิจกรรมนั้น ได้ ดำเนินการไปได้ระยะหนึ่งก็จะมีอันยกเลิกไป การมีส่วนร่วมของประชาชนระดับนี้จึงเป็นการปฏิบัติตาม นโยบายของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง จึงอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามนโยบายที่เปลี่ยนแปลงตามเจ้าหน้าที่ รัฐที่เข้ามาดูแลประชาชน

2) การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับสูง หมายถึง ประชาชนเป็นฝ่ายคิดริเริ่มตัดสินใจ และดำเนินโครงการหรือกิจการนั้น ๆ (Bottom-Up Approach) หลักการนี้จะเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ มีประสิทธิภาพสูงสุด แต่มักมีปัญหาเช่นกัน คือ การดำเนินการนั้นในบางครั้งจำเป็นต้องได้รับความ ช่วยเหลือสนับสนุนจากรัฐ ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วอาจไม่เป็นเช่นนั้น เพราะโครงการหรือกิจการนั้นอาจไม่ได้รับ ความเห็นชอบหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องอาจไม่เห็นด้วย เพราะถือว่าเป็นเรื่องของประชาชน ฉะนั้น ประชาชนก็ควรทำกันเอง โครงการหรือกิจการที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐล้วนย่อมไม่สัมฤทธิ์ผลเช่นกัน

Amstein (1969, pp. 216 - 224) ได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมออกเป็นบันได 8 ขั้น ดังนี้

บันไดขั้นที่ 1 ขั้นถูกจัดกระทำขั้นที่ 2 คือ ขั้นบำบัดรักษานั้น เรียกว่าการมีส่วนร่วมเทียม หรือไม่มีส่วนร่วม เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าไม่ถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงในการตัดสินใจ อำนาจการตัดสินใจเป็นของผู้มีอำนาจหน้าที่เท่านั้น

บันไดขั้นที่ 3 – 5 เป็นขั้นที่ผู้มีอำนาจยอมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนบ้าง ยอมรับให้แสดงความคิดเห็นได้บ้าง ได้เสนอแนะการตัดสินใจได้บ้าง แต่ยังคงไว้ซึ่งสิทธิในการตัดสินใจของผู้มีอำนาจต่อไป

บันไดขั้นที่ 6 – 8 เป็นการเพิ่มระดับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากขึ้น สามารถเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นได้โดยผ่านตัวแทน และบันไดขั้นที่ 8 เป็นขั้นที่ควบคุมโดยประชาชนเป็นการใช้อำนาจตัดสินใจของประชาชนโดยตรง

ทั้งนี้ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน (บันได 8 ขั้น) ของ Arnstein (1969) ปรากฏตามภาพประกอบที่ 2.2

ที่มา: ดัดแปลงจาก Arnstein (1969)

อย่างไรก็ตาม การแบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนดังกล่าว สามารถแบ่งระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนvvdเป็น 3 ระดับใหญ่ ๆ ดังนี้

- 1) ระดับที่ 1 ระดับการมีส่วนร่วมเทียม (Pseudo Participation)
- 2) ระดับที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมบางส่วน (Partial Participation)
- 3) ระดับที่ 3 ระดับการมีส่วนร่วมที่แท้จริง (Genuine Participation)

3.7 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527, น. 183) กล่าวว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่

- 1) ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การบำเพ็ญประโยชน์
- 2) ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ หรือมีเกียรติ ตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย ทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่กระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรง ผู้น้อยก็ต้องช่วยแรง
- 3) อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ เช่น บังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส

ประพนธ์ ปิยะรัตน์ (2534) กล่าวว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม มีดังต่อไปนี้

- 1) รัฐยอมรับและกำหนดนโยบายและออกกฎหมายให้เกิดการมีส่วนร่วม และมีบทบาทสำคัญในกิจกรรมการพัฒนาทั้งหมด
- 2) สร้างองค์กรในระดับชุมชนที่มีประสิทธิภาพ
- 3) สร้างความสมดุลเกิดขึ้นระหว่างการตัดสินใจของส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นที่จะนำไปสู่การปฏิบัติของประชาชน เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และสนองต่อความต้องการของชุมชน
- 4) อบรมผู้นำชุมชนและบุคลากรของรัฐให้มีทักษะในการมีส่วนร่วม และมีหุ้นส่วนในการพัฒนา ตลอดจนการบริหารจัดการองค์กรต่าง ๆ ที่ชุมชนได้จัดตั้งขึ้น
- 5) สนับสนุนชุมชนในกิจกรรมที่จะเพิ่มรายได้ ตลอดจนด้านวัสดุ อุปกรณ์ การเงินและเทคโนโลยีที่เหมาะสม ซึ่งจะทำให้กิจกรรมของการพัฒนานั้นยั่งยืนอยู่ได้
- 6) ความรู้วิชาการและเทคโนโลยี ตลอดจนข้อมูลข่าวสาร จะต้องจัดให้มีการสนองต่อความต้องการ และนำไปสู่การจูงใจให้ประชาชนมีส่วนร่วม
- 7) การมีส่วนร่วมและการมีหุ้นส่วนถือเป็นสิ่งสำคัญต่อกระบวนการแก้ปัญหาหรือการพัฒนา เสริมสร้างการมีส่วนร่วมในทุกระดับ รวมทั้งทุกองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม และการมีหุ้นส่วนต้องอยู่ในแผนการพัฒนาร่วมที่มุ่งไปสู่ความยั่งยืนของคุณภาพชีวิตประชาชน

ทวีศิลป์ กุลนภาดล (2553, น. 19-20) กล่าวว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม มีดังนี้

- 1) ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ ปัจจัยทางการสื่อสาร คือ การติดต่อสื่อสารทั้งการสื่อสารมวลชนและสื่อสารบุคคล
- 2) ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติ ตำแหน่ง และอำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า
- 3) การปฏิบัติตนให้คล้อยตามความเชื่อพื้นฐาน มาตรฐานคุณค่า เป้าหมาย ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา ความคาดหมาย การมองแต่ตนเอง การบีบบังคับ นิสัยและประเพณี โอกาส ความสามารถ และการได้รับการสนับสนุนของบุคคลและกลุ่มบุคคล
- 4) ปัจจัยของสิ่งจูงใจ ปัจจัยโครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วม และปัจจัยด้านอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม

3.8 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

ไพรัช เตะระรินทร์ (2527, น. 16 - 20) กล่าวว่า ปัญหาและข้อจำกัดในการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังนี้

- 1) นโยบายการมีส่วนร่วมของประชาชนส่วนใหญ่ต้องขึ้นอยู่กับระบบราชการ
- 2) ประชาชนคุ้นเคยกับการรับคำสั่ง การยอมรับความถูกต้องของข้าราชการ และการยอมรับคอยต่อความช่วยเหลือแทนการช่วยเหลือตนเอง การคิดเองและหลีกเลี่ยงการโต้แย้งกับข้าราชการ
- 3) กิจกรรมหรือโครงการที่ได้เข้าร่วม ส่วนใหญ่ให้ร่วมเฉพาะการเสนอโครงการ และตอนลงมือปฏิบัติการไม่มีการร่วมแบบครบวงจร
- 4) องค์กรอาสาสมัครและมูลนิธิ ตลอดจนชมรมต่าง ๆ มีมากมาย แต่ส่วนใหญ่ยังขาดความรู้เฉพาะ ขาดทุน ขาดเป้าหมายและหลักการที่แน่นอน และขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญขาดแกนกลางของรัฐบาล และองค์กรเหล่านี้ประสานติดต่ออย่างเป็นทางการในทุกระดับ
- 5) องค์กรประชาชนส่วนใหญ่มักจะคอยดูแลผลประโยชน์ และขยายผลประโยชน์ให้กับกรรมการร่วมกับสมาชิกในสังกัดมากกว่าถึงมือประชาชน

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2534, น. 69 - 70) กล่าวว่า ข้อจำกัดในการจัดตั้งและการพัฒนาองค์กรประชาชน ไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร มีสาเหตุเนื่องมาจาก

- 1) ผู้นำท้องถิ่นของประชาชนนั้นถูกกำหนดบทบาทและสร้างขึ้นโดยกระบวนการทางราชการ จึงทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นคนของทางราชการมากกว่าเป็นของประชาชนผลงานที่เกิดขึ้นจึงเป็นของทางราชการมากกว่าเป็นของประชาชน ผู้นำท้องถิ่นจึงไม่สามารถดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างแท้จริง เพราะประชาชนเห็นว่าผู้นำท้องถิ่นไม่ได้เป็นผู้นำของเขาอย่างแท้จริง

2) ผู้นำท้องถิ่นมีขีดความสามารถในการบริหาร การจัดการค่อนข้างจำกัด และมีกฎกรอบจำกัดและการชี้แนะต่าง ๆ จากทางราชการ ผู้นำท้องถิ่นจึงมีสภาพเหมือนหุ่นยนต์จึงขาดความศรัทธาทั้งจากประชาชนและข้าราชการ

3) ผู้นำท้องถิ่นมักแสวงหาอิทธิพลใส่ตนหรือพรรคพวกของตน ซึ่งแทนที่จะพิทักษ์ประโยชน์ของประชาชน กลับกลายเป็นผู้กดขี่และอาจกลายเป็นเครื่องมือของผู้มีอิทธิพล

4) โครงสร้างและระบบทางสังคมมีผลต่อทัศนคติ ค่านิยมของประชาชนคนไทยต่อการยอมรับสภาพผู้นำ โดยผู้นำท้องถิ่น และข้าราชการ ขณะเดียวกันค่านิยมแบบอิตินิยม คือ ไม่ชอบยุ่งกับเรื่องคนอื่นมีผลกระทบต่อการจัดตั้งและพัฒนาประชาชน

3.9 วิธีการส่งเสริมและประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน

ชิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร (2532) กล่าวว่าไว้ว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนมีหลักการ ดังนี้

1) หลักการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างราชการกับประชาชน โดยยึดถือความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อหน่วยงานหรือต่อบุคคล

2) หลักการขจัดความขัดแย้ง ความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์และความคิดจะมีอิทธิพลต่อการดำเนินงานพัฒนาเป็นอย่างมาก เพราะจะทำให้งานหยุดชะงักและล้มเหลว

3) หลักการสร้างอุดมการณ์และค่านิยมด้านความซื่อสัตย์ ความอดทน ความร่วมมือ ความซื่อสัตย์ และการพึ่งตนเอง เพราะอุดมการณ์เป็นเรื่องที่จะจูงใจประชาชนให้ร่วมสนับสนุนนโยบายและเป้าหมายการดำเนินงาน รวมถึงอาจก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน

4) การให้การศึกษาอบรมอย่างต่อเนื่องเป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ความคิดของตนเอง ช่วยให้ประชาชนมั่นใจในตนเองมากขึ้น การให้การศึกษาอบรมโดยให้ประชาชนมีโอกาสทดลองคิด ปฏิบัติจะช่วยให้ประชาชนสามารถคุ้มครองตนเองได้ รู้จักวิเคราะห์เห็นคุณค่าของงาน และนำไปสู่การเข้าร่วมในการพัฒนา

5) หลักการทำงานเป็นทีม สามารถนำมาใช้ในการแสวงหาความร่วมมือในการพัฒนาได้

6) หลักการสร้างพลังชุมชน การรวมกลุ่มกันทำงานจะทำให้เกิดพลังในการทำงาน และทำให้งานเกิดประสิทธิภาพ

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547) กล่าวว่าไว้ว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมมีประโยชน์ ดังนี้

1) ทำให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วมกันทำกิจกรรมทำให้แต่ละฝ่ายได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน นำไปสู่การยอมรับความแตกต่างในรูปร่าง นิสัย ค่านิยมต่าง ๆ อันเป็นรากฐานสำคัญของประชาธิปไตย

- 2) ทำให้งานที่ยากบางอย่างสำเร็จขึ้นมาได้ งานหลายอย่างหากทำผู้เดียวหรือทำน้อยคนอาจไม่สำเร็จ ต้องให้ผู้มาร่วมงานมากคนจึงจะสำเร็จ
 - 3) ทำให้บุคคลคิดช่วยตนเอง เพราะถ้ารัฐเป็นฝ่ายทำให้ก็จะรอความช่วยเหลือหากมาร่วมกันพิจารณาอาจทำบางสิ่งบางอย่างได้เอง เพราะจะร่วมดูแลรักษาสิ่งนั้นมากขึ้น
 - 4) ทำให้ความช่วยเหลือนั้นตรงกับความต้องการ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในชั้นการระบุประเด็นปัญหาและความต้องการ จึงไม่เกิดปัญหาที่สร้างไว้เพื่อใช้แล้วไม่ใช่ให้เกิดประโยชน์ซึ่งทำแล้วไม่มีผู้ใช้ก็เสียประโยชน์ไป
 - 5) ทำให้ประหยัดทรัพยากรลงได้ เพราะการช่วยตรงกับความต้องการที่จะทำ และยังมีแรงงานจากการมีส่วนร่วมมาช่วยได้
 - 6) ทำให้รู้สึกเป็นเจ้าของ การมาร่วมคิดร่วมทำ ทำให้รู้สึกความเป็นเจ้าของ และมีความภาคภูมิใจในสิ่งที่ตนทำขึ้นมา สิ่งที่ได้ร่วมกันทำขึ้นมาจึงอยู่คงทน
 - 7) เพิ่มทางเลือกที่ดีเพื่อการตัดสินใจ การได้รับรู้ในโครงการอย่างละเอียด ทำให้ช่วยกันหาทางเลือกหลายทางที่สมบูรณ์และเหมาะสมที่สุด ทำให้เกิดผลเสียหายน้อยลง หรือเกิดผลดีมากกว่าการไม่ให้เข้ามามีส่วนร่วม
 - 8) เกิดการสร้างฉันทามติหรือการเห็นพ้องต้องกันขึ้นมาได้
 - 9) ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ชุมชนมีส่วนร่วมกันตัดสินใจ ร่วมดูแลและปกครองพิทักษ์ผลประโยชน์ของชุมชนหรือสังคมนั่นเอง โดยการมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมเสมอ ๆ
 - 10) ทำให้บุคคลที่ยอมรับยากยอมรับโครงการนั้นได้
 - 11) ทำให้การดำเนินงานของชุมชนนั้น ๆ ไปรุ่งโรจน์
- จินตนา สุจิตานนท์ (2549) กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมีประโยชน์ในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของชุมชน โดยให้สมาชิกในชุมชนเข้ามาร่วมวางแผน ปฏิบัติ และประเมินงานเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน และการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดประโยชน์ ดังนี้
- 1) ช่วยให้ประชาชนยอมรับโครงการมากขึ้น เนื่องจากเป็นโครงการที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของประชาชน
 - 2) ประชาชนมีความรู้สึกผูกพัน และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการมากขึ้น
 - 3) การดำเนินงานของโครงการได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากขึ้น
 - 4) โครงการให้ประโยชน์แก่ประชาชน และมีการระดมทรัพยากรเพื่อการพัฒนามากขึ้น
 - 5) ช่วยพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนมากขึ้น

4. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ

4.1 ความหมายของการจัดการ

Bateman and Snell (2009, pp. 19) กล่าวว่า การจัดการคือ กระบวนการทำงานกับผู้คน และทรัพยากร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร ผู้บริหารหรือผู้จัดการที่ดีจะต้องทำทั้ง 2 อย่างคือ บริหารคน และทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล ในโลกธุรกิจทุกวันนี้ผู้บริหารที่ยิ่งใหญ่จะไม่เพียงแต่ปรับเปลี่ยนตามเงื่อนไข แต่ยังคงประยุกต์ใช้อย่างจริงจัง คือ เครื่องคิด มั่นคง และมีวินัยตามพื้นฐานหน้าที่หลักของการจัดการ ซึ่งประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การนำ (Leading) และการควบคุม (Controlling)

Kenieki and Williams (2006, pp. 12) ให้ความหมายว่า การจัดการ คือ การติดตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผล โดยองค์การหรือบุคลากรที่ร่วมงานกันเพื่อบรรลุเป้าหมายเฉพาะนั้น ผู้จัดการที่ดีต้องมีอิทธิพลต่อความสำเร็จขององค์การนอกเหนือไปจากความสำเร็จของตนเอง

เนตร์ พัฒนา ยาวีราช (2550, หน้า 2) กล่าวว่า การจัดการ หมายถึง กระบวนการที่ผู้บริหารปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายขององค์การ โดยอาศัยบุคลากรและทรัพยากรทางการบริหาร ประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ คือ

- 1) เป็นกระบวนการของการดำเนินงานที่ต่อเนื่องและสัมพันธ์กัน
- 2) เน้นที่การบรรลุเป้าหมายขององค์การ
- 3) การทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย โดยผสมผสานบุคลากรและทรัพยากร

รังสรรค์ ประเสริฐศรี (2549, หน้า 13) ให้ความหมายว่า การจัดการ หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำทรัพยากรการบริหารมาใช้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ ประกอบด้วยการวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การนำ (Leading) และการควบคุม (Controlling)

จากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่า การจัดการ หมายถึง กระบวนการทำงานในการบริหารจัดการที่เกี่ยวข้องกับบุคลากรและทรัพยากรในองค์การ เพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายขององค์การ และแนวคิดดังกล่าวข้างต้นยังคงใช้ในการบริหารองค์การในปัจจุบัน ทั้งนี้ขึ้นกับองค์การว่าจะเลือกใช้การจัดการรูปแบบใด ซึ่งมีปัจจัยหลายด้าน ทั้งสิ่งแวดล้อมภายนอกองค์การ และปัจจัยภายในองค์การ

4.2 แนวคิดของการจัดการ

Bateman and Snell, 2009 pp. 47) ได้สรุปแนวการจัดการพื้นฐาน 4 ด้าน คือ P-O-L-C ดังนี้

1) การวางแผน (Planning) คือ การถ่ายทอดแผนงานและกลยุทธ์ จากการตัดสินใจของระดับบริหารในการกำหนดเป้าหมาย และวางแผนการดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ และถ่ายทอดแผนและเป้าหมายนี้ทั่วทั้งองค์การตั้งแต่วระดับผู้บริหารสูงสุด ระดับกลาง ระดับฝ่าย แผนจนถึงระดับปฏิบัติการ

2) การจัดองค์การ (Organizing) คือ การจัดองค์การให้มีชีวิต (Dynamic Organization) ไม่หยุดนิ่ง โดยการจัดโครงสร้างองค์การ จากการกำหนดการประชุมและการประสานงานที่เกี่ยวข้อง กับทรัพยากรบุคคล (Human) การเงิน (Financial) โครงสร้างทางกายภาพ (Physical) และข้อมูลด้านอื่น ๆ ที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายขององค์การได้ การจัดองค์การนี้รวมถึง การดึงดูดบุคลากรให้มาทำงาน จัดสรรงานมอบหมายงานให้กับบุคลากรหรือทีมงาน รวมถึงจัดสรรทรัพยากรให้กับทีมงานหรือบุคลากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

3) การนำ (Leading) คือ ความสามารถของผู้บริหารในการกระตุ้น หรือส่งเสริมให้พนักงานหรือลูกน้องให้มีประสิทธิภาพการทำงานที่อยู่ในระดับสูง ทั้งนี้รวมถึงการสร้างแรงจูงใจ การสื่อสารกับพนักงานในแบบรายบุคคลและรายกลุ่ม เพื่อช่วยเหลือให้คำแนะนำและสร้างแรงบันดาลใจให้พนักงานสามารถทำงานได้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้

4) การควบคุม (Controlling) คือหน้าที่ของผู้บริหารในการกำกับดูแลและควบคุมแผนงานว่าได้ตามผลลัพธ์ที่วางแผนไว้หรือไม่ และอาจปรับเปลี่ยนแผนได้เมื่อประเมินแล้วว่าผลงานไม่เป็นไปตามเป้าหมาย ทั้งนี้ผู้บริหารต้องแน่ใจแล้วว่าทรัพยากรขององค์การได้ถูกนำมาใช้ตามแผนงานแล้ว การควบคุมนี้นับเป็นกระบวนการสำคัญ หากขาดกระบวนการนี้แผนงานจะไม่ถูกประเมินผล และองค์การไม่รู้ว่าผลงานได้ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านคุณภาพและความปลอดภัย

รังสรรค์ ประเสริฐศรี (2549, หน้า 13-14) กล่าวว่า การจัดการเป็นหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องทำ 4 ประการ คือ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การนำ (Leading) และการควบคุม (Controlling) ซึ่งทั้ง 4 ด้าน ต่างมีความสัมพันธ์กัน คือ เมื่อมีการวางแผนว่าจะทำอะไร ก็ต้องมีการกำหนดหรือจัดสรรว่าใครจะทำอะไร โดยมีการสั่งการและชักนำให้พนักงานปฏิบัติตามแผน และขั้นสุดท้ายคือ การควบคุมให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้ ซึ่งทั้ง 4 ขั้นตอนจะเกี่ยวข้องกับทรัพยากรต่าง ๆ ได้แก่ ทรัพยากรมนุษย์ (Human Resources) ทรัพยากรทางกายภาพ (Physical Resources) ทรัพยากรข้อมูล (Information Resources) ทรัพยากรทางการเงิน (Financial Resources)

ผู้บริหารจะประสบความสำเร็จโดยประยุกต์ใช้ หน้าที่การบริหารทั้ง 4 ประการ มีดังนี้

1) การวางแผน (Planning) เป็นการกำหนดเป้าหมายในการปฏิบัติงานขององค์กรในอนาคต ตัดสินใจในงาน และประโยชน์จากทรัพยากรให้เป็นไปตามที่ต้องการเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ ในส่วนของการปฏิบัติตามกลยุทธ์ การวางแผนจะเกี่ยวข้องกับการกำหนดเป้าหมาย และการประสมประสาน ตลอดจนการประสานงานกิจกรรมต่าง ๆ ในทุกระดับขององค์กร เพื่อให้แน่ใจว่า ผู้บริหารในแต่ละระดับและในแต่ละหน้าที่เข้าใจทิศทาง และตารางเวลา เพราะว่า ผู้บริหารในระดับสูงขึ้นจะกำหนดแนวทางสำหรับแผน ซึ่งจะปฏิบัติตามกลยุทธ์ในระดับต่ำกว่า และต้องประสานงานการปฏิบัติการในระดับต่าง ๆ ยิ่งไปกว่านั้นผู้บริหารจะต้องสำรวจแผนการปฏิบัติเพื่อให้แน่ใจว่าจะสอดคล้องกับกลยุทธ์ทั้งหมดขององค์กร ตลอดจนการจัดสรรทรัพยากร และแก้ปัญหาความซ้ำซ้อน หรือข้อขัดแย้งในระหว่างระดับต่าง ๆ หรือในหน้าที่ต่าง ๆ

2) การจัดองค์กร (Organizing) เป็นการหาว่าจะทำงานอะไรบ้าง ใครเป็นผู้ทำ วิธีการที่จะรวมกลุ่มงาน ผู้ที่จะรายงานและรายงานถึงใคร รวมทั้งที่ไหนที่จะทำการตัดสินใจได้ เป็นการออกแบบและดำเนินการระบบ เพื่อจัดเตรียม โครงสร้างและความสม่ำเสมอขององค์กรในการปฏิบัติตามกลยุทธ์ ผู้บริหารจะต้องกำหนดให้ชัดเจนว่าจะทำอะไร แล้วจึงจัดสรรทรัพยากร และความรับผิดชอบสำหรับแต่ละงานให้แต่ละบุคคลหรือกลุ่มภายในองค์กร

3) การนำ (Leading) เป็นหน้าที่งานอย่างหนึ่งในการจัดการ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การใช้อิทธิพลต่ออารมณ์ของผู้ปฏิบัติตามให้ไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กร ในหลายกรณี การปฏิบัติการที่ประสบความสำเร็จขึ้นกับทักษะของผู้บริหารซึ่งบริหารกลยุทธ์ ตลอดจนหน้าที่ในการนำประกอบด้วยการติดต่อสื่อสารเพื่อให้พนักงานเข้าใจถึงกลยุทธ์และกระตุ้นให้ปฏิบัติงานเพื่อสนับสนุนกระบวนการปฏิบัติการ

4) การควบคุม (Controlling) เป็นขั้นตอนการวัดความก้าวหน้าในการปฏิบัติงาน โดยเปรียบเทียบกับแผนที่วางไว้ และใช้วิธีการแก้ไขเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นว่าการปฏิบัติงานสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ การใช้เทคนิคการควบคุมจะช่วยให้ผู้บริหารเข้าใจว่า กลยุทธ์มีการปฏิบัติอย่างถูกต้องและมีการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นหรือไม่ การควบคุมมีขั้นตอนสำคัญ ดังนี้ การกำหนดมาตรฐานการทำงาน การวัดผลการทำงานปัจจุบันแล้วเทียบกับมาตรฐาน การปฏิบัติการแก้ไขสิ่งที่เบี่ยงเบนจากมาตรฐานที่กำหนดไว้ และการปฏิบัติการแก้ไขมาตรฐานเท่าที่จำเป็น

กฤษวรรธน์ โล้วชรินทร์ (2553) กล่าวว่าหน้าที่หลักในการจัดการ (POLC) ไว้ดังนี้

- 1) การวางแผน (Planning) การกำหนดเป้าหมายและวิธีการปฏิบัติให้บรรลุผลสำเร็จ
- 2) การจัดโครงสร้าง (Organizing) การเตรียมงาน คน และทรัพยากรอื่น ๆ

เพื่อให้งานสำเร็จ

3) การนำ (Leading) การจูงใจ การสั่งการ และการมีอิทธิพลเพื่อโน้มน้าวผู้อื่นให้ทำงานอย่างไรให้บรรลุเป้าหมาย

4) การควบคุม (Controlling) การควบคุมประสิทธิภาพในการทำงาน โดยเปรียบเทียบกับเป้าหมาย และการปฏิบัติงานให้ถูกต้องตามความจำเป็น

เนตร์พัฒนา ยาวีราช (2553, หน้า3) กล่าวว่า ในปัจจุบันนักวิชาการด้านการจัดการได้สรุปขั้นตอนของการจัดการเหลือเพียง 4 ประการ สำหรับกระบวนการบริหารจัดการได้แก่ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การนำ (Leading) และการควบคุม (Controlling) หรือเรียกว่า POLC มีรายละเอียดดังนี้

1) การวางแผน การดำเนินงานของทั้งองค์การภาครัฐและเอกชนในปัจจุบันได้นำหลักการจัดการมาปฏิบัติใช้ในการดำเนินงานอย่างเห็นได้ชัด โดยหลักการแรกจะทุกองค์การนำมาใช้เพื่อความก้าวหน้าในอนาคตขององค์การ คือ การวางแผน กล่าวได้ว่าการวางแผนเป็นหน้าที่สำคัญและเป็นหน้าที่แรกในการจัดการ ทั้งนี้ เนื่องจากผลที่จะได้รับจากการทำงานที่ประสบผลสำเร็จหรือไม่ อย่างไรขึ้นอยู่กับความชัดเจน และรายละเอียดที่รัดกุมของแผนงานในเรื่องนั้น ๆ โดยเฉพาะการวางแผนอย่างเป็นระบบ มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดทิศทางขององค์การได้เป็นอย่างดี

2) การจัดองค์การ เป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากการวางแผน ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความพยายามขององค์การที่ต้องการมุ่งสู่ความเป็นเลิศด้านการบริหารงาน โดยมุ่งเน้นด้านการจัดกระบวนการภายในขององค์การ ทั้งโครงสร้างองค์การ การกระจายอำนาจ และการจัดสรรทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

3) การนำ การนำหรือการสั่งการ เป็นการใช้อิทธิพลเพื่อจูงใจพนักงานให้ปฏิบัติงานและนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่ระบุไว้ หรือสั่งการหรือการอำนวยความสะดวก (Directing) ซึ่งทั้ง 3 คำนี้ สามารถใช้แทนกันได้ เพราะการนำ การสั่งการ หรือการอำนวยความสะดวก เป็นหน้าที่ที่สำคัญที่ผู้บริหารต้องใช้อำนาจหน้าที่ในการมอบหมาย และสั่งการให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถดำเนินงาน เพื่อให้งานบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้

4) การควบคุม เป็นหน้าที่หลักในการจัดการระบบงาน และระบบคนตั้งแต่เริ่มการวางแผนโดยมีการวินิจฉัย และการตรวจสอบการทำงานเพื่อให้เป็นไปตามแผนงานที่ได้วางไว้ หากพบว่าไม่เป็นไปตามที่กำหนด ก็สามารถทำการปรับเปลี่ยนวิธีการให้สามารถดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องและเหมาะสมโดยหวังผลสำเร็จของงานตามแผนที่วางไว้เป็นสำคัญ ในขั้นตอนนี้จะรวมถึงการสรรหา คัดเลือกพนักงานที่มีคุณสมบัติตรงตามตำแหน่งงานการนิเทศ ติดตาม และประเมินผลการปฏิบัติงาน ทั้งในด้านบุคลากร การเงิน และผลของงาน

การบริหารจัดการมี 4 องค์ประกอบ คือ การวางแผน เป็นกระบวนการพิจารณาตัดสินใจล่วงหน้าว่าจะทำอะไร อย่างไร มีการกำหนดเลือกวัตถุประสงค์ และวิธีการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น โดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลจากอดีต การตัดสินใจในปัจจุบัน และทำการประเมินผลในอนาคต ทั้งนี้ต้องมีการทำอย่างต่อเนื่อง มีความยืดหยุ่น รองรับการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การจัดองค์การ เป็นการกำหนดโครงสร้างองค์การ เพื่อให้สิ่งของและบุคคลผู้เข้ามาอยู่ในองค์การสามารถทำงานเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้กระบวนการต่าง ๆ ในการสนับสนุนให้การดำเนินงานสามารถประสบความสำเร็จได้ตามที่วางแผนงานไว้ การนำ คือ การที่ผู้บริหารหรือผู้นำองค์การใช้ภาวะผู้นำร่วมกับการจูงใจในการทำให้สมาชิกขององค์การทำงานของตนเองอย่างเต็มที่ เพื่อให้องค์การได้รับความสำเร็จตามที่ได้กำหนดไว้ การควบคุมเป็นกระบวนการปรับปรุงทบทวนแผนงานและกิจกรรมที่ได้กำหนดไว้เพื่อปรับเปลี่ยนแก้ไขให้เป็นไปในทิศทางที่มุ่งสู่ภารกิจหลักขององค์การที่ตั้งไว้

4.3 ความหมายของการวางแผน

คาสต์ และ โรเซนวิก (Kast & Rosenzweig, 1970, pp. 435 – 436) ได้อธิบายว่า การวางแผนคือกระบวนการของการพิจารณาตัดสินใจล่วงหน้าว่าจะทำอะไร อย่างไร มีการเลือกวัตถุประสงค์ นโยบาย โครงการ และวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์นั้น

คูนต์ และ โอคอนเนลล์ (Koontz & O'Donnell, 1968, p. 81) ได้อธิบายถึงการวางแผนว่าเป็นการตัดสินใจล่วงหน้าว่าจะทำอะไร ทำอย่างไร ทำเมื่อใด และใครเป็นผู้กระทำ ดังนั้นการวางแผนจึงเป็นการเชื่อมสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันให้เชื่อมต่อไปในอนาคตตามที่ต้องการ

ฮิกส์ (Hicks, 1981, p. 248) ซึ่งได้อธิบายว่า การวางแผนเป็นหน้าที่ทางการบริหารประการแรกที่กระทำเพื่อกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง โดยเฉพาะ การที่วางแผนให้ได้ผลสำเร็จนั้นจะต้องมีการวิเคราะห์ข้อมูลจากอดีต การตัดสินใจในปัจจุบันและทำการประเมินผลในอนาคตด้วย

สรุป การวางแผน หมายถึง กระบวนการพิจารณาตัดสินใจล่วงหน้าว่าจะทำอะไร อย่างไร มีการกำหนดเลือกวัตถุประสงค์ และวิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น โดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลจากอดีต การตัดสินใจในปัจจุบัน และทำการประเมินผลในอนาคต ทั้งนี้ต้องมีการทำอย่างต่อเนื่อง มีความยืดหยุ่นรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

4.4 ความหมายของการจัดองค์การ

ธงชัย สันติวงษ์ (2546, หน้า 216) กล่าวว่า การจัดองค์การ คือ หน้าที่งานที่เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบ เพื่อให้สิ่งของและบุคคลผู้เข้ามาอยู่ในองค์การสามารถทำงานเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อเป็นประโยชน์ต่องานที่จะมีการประสานกันทำเป็นทีม

วรรณรณ แสงมณี (2544, หน้า 2-3) ได้ให้ความหมายของการจัดองค์การ หมายถึง ความพยายามของผู้บริหารในการกำหนดแนวทางโครงสร้างองค์การ โดยใช้กระบวนการต่าง ๆ ในการสนับสนุนให้การดำเนินงานสามารถประสบความสำเร็จได้ตามที่วางแผนงานไว้ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้มักประกอบด้วยความสัมพันธ์พื้นฐาน 3 ประการ คือ ความรับผิดชอบ อำนาจหน้าที่ และความพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ

นอร์คราฟ และเนล (Northcraft & Neal, 1994, pp. 6-8) การจัดองค์การ คือเมื่อใดที่องค์กรมีการวางแผน เมื่อนั้นองค์กรต้องมีการจัดเตรียมทรัพยากรที่เป็นวัสดุอุปกรณ์และบุคคลที่จำเป็นต้องใช้เพื่อให้แผนงานเป็นไปตามที่วางแผนไว้

สรุป การจัดองค์การ หมายถึง การกำหนด โครงสร้างองค์การ เพื่อให้สิ่งของและบุคคลผู้เข้ามาอยู่ในองค์การสามารถทำงานเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้กระบวนการต่าง ๆ ในการสนับสนุนให้การดำเนินงานสามารถประสบความสำเร็จได้ตามที่วางแผนงานไว้

4.5 ความหมายของการนำ

โรบบิ้น และเคาท์เทอร์ (Robbins & Coulter, 2005) การนำ หมายถึง การใช้ภาวะผู้นำของผู้บริหารร่วมกับการจูงใจในการทำให้สมาชิกขององค์การทำงานของตนเองอย่างเต็มที่ เพื่อให้องค์การประสบความสำเร็จตามที่กำหนดไว้

สาคร สุขศรีวงศ์ (2549, หน้า 26-27) การนำ ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 2 ส่วน คือ ภาวะผู้นำ และการจูงใจ ผู้บริหารจำเป็นต้องศึกษาว่าจะสามารถพัฒนาภาวะผู้นำของตนเองได้อย่างไรพร้อมกับศึกษาว่าสามารถจูงใจผู้อื่นได้อย่างไร จึงจะทำให้หน้าที่ของตนในฐานะผู้นำองค์การประสบความสำเร็จได้สูงสุด

อาภรณ์ ภูวิทย์พันธุ์ (2549) ได้ให้ความหมายว่า การนำ (Leading) เป็นการจัดคนให้เหมาะสมกับงานและทักษะที่พนักงานแต่ละคนมี รวมถึงการส่งเสริมความก้าวหน้าในอาชีพของกลุ่มคนเหล่านั้น

สรุป การนำ หมายถึง การที่ผู้บริหารหรือผู้นำองค์การใช้ภาวะผู้นำร่วมกับการจูงใจในการทำให้สมาชิกขององค์การทำงานของตนเองอย่างเต็มที่ เพื่อให้องค์การประสบความสำเร็จตามที่กำหนดไว้

4.6 ความหมายของการควบคุม

เดสเลอร์ (Dessler, 2004, p. 366) การควบคุม เป็นการกระทำเพื่อให้มั่นใจว่าแผนงานที่วางไว้แล้ว มีการดำเนินการอย่างถูกต้องใช้ได้ผลทางการปฏิบัติ และถ้าจำเป็นก็ต้องมีการปรับปรุงทบทวนแผนงานนั้นเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ต้องการ

วิโรจน์ สารรัตนะ (2546, หน้า 254) ได้ให้ความหมายของการควบคุมว่า การควบคุมเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็งขององค์กร การเสริมสร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์ และลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของสมาชิกในองค์กร

สุรัสวดี ราชกุลชัย (2547, หน้า 253) การควบคุม หมายถึง วิธีการหรือกระบวนการตรวจตรา เพื่อตรวจตราแผนงานและกิจกรรมที่ได้กำหนดไว้ว่ามีการปฏิบัติงานสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ หรือเป็นไปตามมาตรฐานที่ระบุไว้หรือไม่ อย่างไร และหากมีการคลาดเคลื่อนก็ดำเนินการปรับเปลี่ยนแก้ไข เพื่อให้เป้าหมายเป็นไปในทิศทางที่มุ่งสู่ภารกิจหลักขององค์กรที่ตั้งไว้

สรุป การควบคุม หมายถึง กระบวนการปรับปรุง ทบทวนแผนงานและกิจกรรมที่ได้กำหนดไว้เพื่อปรับเปลี่ยนแก้ไขให้เป็นไปในทิศทางที่มุ่งสู่ภารกิจหลักขององค์กรที่ตั้งไว้

4.7 ทรัพยากรในการบริหาร

การบริหารแบบ 4M (man, money, material, & management) มาจากทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ร่วมกับทฤษฎีทางการบริหารการผลิต

ทรัพยากรที่เป็นปัจจัยพื้นฐานของการจัดการองค์กร มีอยู่ 4 ประการที่รู้จักในนาม 4M ได้แก่

- 1) คน (Man) คือ ผู้ปฏิบัติการขององค์กร
- 2) เงิน (Money) คือ ค่าใช้จ่ายในองค์กร
- 3) วัสดุสิ่งของ (Materials) คือ อุปกรณ์เครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ ทั้งที่อาคาร สถานที่
- 4) การจัดการ (Management) คือ ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทางด้านธุรกิจ

เอกชนหรือการจัดการธุรกิจ ได้เพิ่มอีก 2 ปัจจัย คือ ตลาด (Market) สำหรับการจำหน่ายและการบริหารและเครื่องจักร (Machine) ใช้สำหรับการผลิตสินค้า

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน

อารมณี ชมขวัญ (2542) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการป่าชุมชนบ้านแม่จองไฟ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ พบว่าวิธีการจัดการป่าของชุมชนบ้านแม่จองไฟมีศักยภาพในการจัดการป่าที่ดีมาก มีผู้นำที่เข้มแข็งชุมชนได้กำหนดข้อห้ามกฎระเบียบของชุมชนขึ้น และสามารถบังคับใช้กับสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การห้ามตัดไม้ในเขตอนุรักษ์ไว้มาใช้สอย การห้ามนำของป่ามาขาย การห้ามเผาป่าและยังมีการสร้างแนวกันไฟแนวเขตป่าไม้แสดงไว้อย่างชัดเจน นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนจะกีดกันไม่ให้ความร่วมมือกับบุคคลภายนอกชุมชนที่จะมาแสวงหาผลประโยชน์จากป่าที่ชุมชนดูแล

อยู่ตลอด จนสมาชิกในชุมชนมีจิตสำนึกที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ จึงทำให้สภาพป่าไม้ของชุมชนบ้านแม่จองไฟยังคงความอุดมสมบูรณ์ต่อไป

วรรณิ ชงเชียร (2545) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการป่าชุมชนบ้านต้าในกับหลักการจัดการของกรมป่าไม้: กรณีศึกษาบ้านต้าใน ตำบลต้า อำเภอมือง จังหวัดพะเยา พบว่า การจัดการป่าชุมชนขึ้นอยู่กับคนในท้องถิ่นและเน้นความสัมพันธ์ในระดับเครือญาติทำให้มีอิสระในการจัดการ คนในชุมชนมีความเข้มแข็ง มีความตระหนัก มีความรู้เกี่ยวกับพื้นที่โดยคณะกรรมการป่าชุมชนเน้นให้ประชาชนปกป้องดูแลรักษาป่าและระบบนิเวศเอาไว้ โดยชาวบ้านได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ชาวบ้านกำหนดขึ้น และสามารถจัดการความขัดแย้งป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์และยั่งยืน ทั้งในแง่เศรษฐกิจและระบบนิเวศ ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น แนวทางการจัดการป่าชุมชนจึงควรนำไปเป็นแบบอย่างและประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นต่อไปได้

สรรัชชา สุริยกุล ณ อยุธยา (2546) ได้ศึกษาเรื่อง ชุมชนชาวก๊วานพะเยากับการจัดการป่าชุมชน พบว่า ความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชนมีระดับต่ำ ยังไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน คนส่วนใหญ่มุ่งแต่เรื่องประโยชน์ในการจับปลาเท่านั้น ไม่มีการอนุรักษ์และป้องกันพื้นที่ป่าชายน้ำแต่อย่างใด จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ท้องถิ่นและการสังเกต คราวเรือนและชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากก๊วานอย่างมากภายนอกเหนือจากการทำประมงตลอดปี แต่ไม่มีกิจกรรมความร่วมมือในรูปแบบใดที่จะดูแลแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้น สาเหตุอาจมีเงื่อนไขหลายประการที่สืบค้นได้ คือ ไม่มีการกำหนดสิทธิของพื้นที่ป่าชายน้ำชัดเจน มีการบุกรุกที่ดินต่อเนื่อง ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาของรัฐบาล ความเป็นชุมชนเหนียวแน่นและความผูกพันกับก๊วานพะเยาลดลง สิ่งที่น่าสนใจคือ วิถีคิดเกี่ยวกับการจัดการก๊วานพะเยา ดังนี้ 1) มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่ต้องมีความสมดุลกัน 2) ธรรมชาติที่เสียหาย มลพิษ น้ำเสีย สารเคมี เกิดจากการเพิ่มขึ้นของประชาชนและอุตสาหกรรม 3) มุ่งประโยชน์สูงสุดจากธรรมชาติ โดยให้รัฐเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา

วารุณี ขัติเตมิ (2548) ได้ศึกษาเรื่อง สักยภาพในการจัดการป่าชุมชนของชุมชนบ้านพะอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการป่าชุมชนเกิดจากประสบการณ์ที่ชุมชนขาดแคลนทรัพยากรน้ำและป่าอย่างรุนแรงมาก่อน ชาวบ้านจึงเกิดการรวมตัวเป็นองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ร่วมกันจัดการป่าไม้ ผ่านประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมที่เชื่อมโยงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ตอกย้ำสำนึกความเป็นชุมชนให้มั่นคงและแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น รวมไปถึงกระแสความคาดหวังจากสังคมภายนอก ปัจจัยเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถดูแล รักษาให้ป่าชุมชน คงสภาพอุดมสมบูรณ์มาจนถึงปัจจุบัน

ภัสรา เสถียรวัฒน์ชัย (2550) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการป่าชุมชนให้ยั่งยืนของบ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอมือง จังหวัดลำพูน พบว่า ในการจัดการป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์ที่สำคัญ

ในลักษณะที่เป็นหลักประกันความมั่นคงด้านอาหารและด้านจิตใจ มีกฎเกณฑ์การใช้และการลงโทษควบคุมสมาชิก มีองค์กรในรูปคณะกรรมการดำเนินงานภายใต้ความเห็นชอบของชุมชน และมีการเข้ามาศึกษาดูงานการดำเนินงานจากภายนอก ชุมชนไม่มีความคิดที่จะย้ายไปอยู่ถิ่นฐานอื่น จึงดำเนินกิจกรรมร่วมกันในชุมชนอย่างเหนียวแน่น และมีการส่งต่อองค์ความรู้ในการจัดการให้แก่เยาวชน บุตรหลาน ด้วยการบอกเล่าถึงประสบการณ์ในการต่อสู้ของชุมชนกับคนภายนอก และความขัดแย้งภายในชุมชนเอง การให้เข้าร่วมกิจกรรม เช่น การเลี้ยงฝ้ายและฝ้ายนํ้า รวมถึงการเรียนการสอนในโรงเรียนได้เน้นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาฝ้ายป่ามาตั้งแต่อดีต ส่วนบทบาทของภาครัฐในระดับจังหวัดมีความสัมพันธ์กับการจัดการของชุมชนเพียงส่วนน้อย แต่ยังให้การยอมรับถึงการมีอยู่ของป่าชุมชน

ธาราพงศ์ เพ็ชรจริง (2554) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางในการจัดการป่าชุมชนของเทศบาลตำบลท่าจำปี อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา พบว่า ชุมชนมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรป่าไม้ไปสู่ชุมชน องค์กรภาครัฐในชุมชนมีส่วนช่วยในการจัดการป่าไม้ ไม่ว่าจะเป็นการให้ความรู้ การให้ต้นกล้า พันธุ์ไม้ เพื่อใช้ในการปลูกทดแทน ปลูกป่าเพิ่ม นอกจากนี้การจัดการป่าไม้ในชุมชนช่วยฟื้นฟูให้เกิดความสมดุลทางนิเวศวิทยาและการเพิ่มพื้นที่ป่า ตลอดจนเทศบาลตำบลจัดงบประมาณสนับสนุนให้ทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อของท้องถิ่นเพื่อรักษาวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น สำหรับแนวทางแก้ไขปัญหาในการจัดการป่าชุมชน คือ การร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชนเท่านั้นที่สามารถปกป้องการบุกรุกป่าไม้ได้ และชุมชนมีการสร้างขวัญกำลังใจ โดยมีแกนนำทางด้านสังคม กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มนักเรียน เทศบาลตำบลในการเข้ามาช่วยกันดูแลรักษาป่า

พรพิมล ชำรัมย์ (2556) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการป่าชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษา: บ้านสามขา หมู่ 6 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง พบว่า การจัดการป่าชุมชน เกิดจากการแก้ไขปัญหาอุทกภัย และภัยแล้งของชุมชนที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันมาหลายปี โดยที่ชาวบ้านหันหน้ามาปรึกษาหารือกันเพื่อหาทางออกของปัญหา และได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนในการสร้างองค์ความรู้และการดำเนินงานตามแผนการจัดการที่ตกลงร่วมกัน ชาวบ้านผ่านประสบการณ์เรียนรู้และปรับแก้วิธีการอยู่นาน จึงเริ่มเห็นความสำเร็จเป็นรูปธรรม โดย การนำประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน เพื่อช่วยรักษาฝ้ายป่าไว้ คั้นความสมดุลให้กับระบบน้ำและความสมบูรณ์ของดิน ดังนั้น การจัดการป่าชุมชนจึงไม่ใช่การจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างเดียว แต่เป็นการจัดการกับความอยู่รอดของคนในชุมชนอย่างยั่งยืน

ชญานิศา เกตุแก้ว (2556) ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านแม่เจดีย์ใหม่ ตำบลแม่เจดีย์ใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาพบว่า การจัดการป่าโดยชุมชนบ้านแม่เจดีย์ใหม่มีรูปแบบการจัดการป่าออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ป่าชุมชนอนุรักษ์และป่าชุมชนใช้สอย โดยมีลักษณะการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าชุมชน คือ ป่าชุมชนอนุรักษ์ หมายความว่า

ป่าที่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำที่หล่อเลี้ยงพื้นที่ทำการเกษตร ซึ่งป่าดังกล่าวห้ามมิให้มีการบุกรุกทำลาย โดยเด็ดขาด ทุกคนจะต้องช่วยรักษา และป่าชุมชนใช้สอย คือ บริเวณตั้งแต่เขตติดต่อกับวัดเป็นแนวเขต เรื่อยไปจนถึงบริเวณวังมัจฉา รวมถึงบริเวณพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด ส่วนพื้นที่ทำการเกษตรที่มีมาก่อน ใช้ระเบียบนั้น อนุญาตให้ทำการเกษตรต่อไป แต่ห้ามบุกรุกเพิ่มเติม เป็นอันอนุญาตให้หาหน่อไม้ เห็ด อาหารอื่น ๆ ได้ แต่ห้ามทำการเพื่อการจำหน่ายออกจากหมู่บ้าน ให้จำหน่ายเฉพาะในหมู่บ้านเท่านั้น โดยป่าชุมชนทั้งสองลักษณะเรียกได้ว่ามีกฎกติกาในการใช้ประโยชน์คล้ายคลึงกัน เพียงแต่มีการให้ คำจำกัดความในการใช้ประโยชน์ในแต่พื้นที่แตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกันของคนภายใน ชุมชนด้วยตนเอง และข้อตกลงร่วมกับชุมชนใกล้เคียงที่มีพื้นที่ป่าติดต่อกัน แนวคิดวิธีคิดที่ใช้ในการ จัดการป่าชุมชน คือ “การยึดตามหลักคำสอนตามพระพุทธศาสนาและสำนึกรักบ้านเกิด” และชุมชน มีความเชื่อเรื่องผีชุมชน จึงได้นำมาเป็นกุศโลบายที่ช่วยในการรักษาป่าไม้ ควบคู่กับการรักษาป่าที่เป็น รูปธรรมของชุมชนด้วย เช่น พิธีกรรมการบวชป่าและพิธีกรรมการสืบทอดป่า และการจัดการป่าชุมชน บ้านแม่เจดีย์ใหม่มีพัฒนาการจัดการป่าชุมชนของบ้านแม่เจดีย์ใหม่ได้ 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงเริ่มต้นการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้ (พ.ศ. 2535 - 2542) ช่วงความเปลี่ยนแปลงและการขยายพื้นที่จัดการทรัพยากรป่าไม้ (พ.ศ. 2543 - 2550) และช่วงพื้นที่ต้นแบบและเครือข่ายชุมชนบ้านแม่เจดีย์ใหม่ (พ.ศ. 2551 - 2555) ปัญหา และอุปสรรคในการจัดการป่าชุมชนบ้านแม่เจดีย์ใหม่ พบว่า เกิดปัญหาการไม่เข้าใจของชาวบ้านกับ ชาวบ้านที่เสียผลประโยชน์ ตลอดจนนายทุนที่เสียประโยชน์จากการจ้างคน ทำไร่เลื่อนลอยตามไหล่เขา และปัญหาจากการขาดทุนทรัพย์ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการอนุรักษ์ป่าไม้ เพราะทุนทรัพย์เป็นตัวแปร สำคัญในการแบ่งเบาภาระในการอนุรักษ์ป่าไม้ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ ได้แนวทางในการแก้ไขปัญหาแบบ องค์กรร่วม คือ ต้องอาศัยความร่วมมือจากชาวบ้านจึงจะเป็นแนวทางที่สามารถแก้ปัญหาได้ กล่าวคือ “ปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ใช่ปัญหาของผู้ใดผู้หนึ่ง แต่เป็นปัญหาทางสังคมการที่เราจะมอบภาระให้องค์กรใด องค์กรหนึ่งแก้ไขย่อมจะไม่เกิดประสิทธิผลโดยแท้ดังนั้น เมื่อทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เมื่อมี ปัญหาเกิดขึ้นทุกคนในสังคมก็ต้องร่วมมือ ร่วมแรงร่วมใจกันแก้ปัญหา” ผลสำเร็จในการจัดการ ป่าชุมชน คือ ชาวบ้านในชุมชนเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ และเข้าร่วมกิจกรรมเพิ่มมากขึ้น การกลับมาของสัตว์น้ำ สัตว์ป่า และพืชพันธุ์ รวมทั้งเป็นหมู่บ้านต้นแบบศูนย์เรียนรู้ของเครือข่าย ศูนย์เรียนรู้การจัดการทรัพยากร โดยชุมชนจังหวัดเชียงราย เป็นชุมชนในจังหวัดเชียงรายที่สนใจ เรื่องการอนุรักษ์มาเรียนรู้ประสบการณ์แนวทางการอนุรักษ์ ได้รับการสนับสนุนจากทั้งภาครัฐและเอกชน ในการจัดทำกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ศักดิ์ดา มณีวงศ์ (2556) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการป่าชุมชนที่มีผลต่อสวัสดิการชุมชน บ้านท่าหมูปู ตำบลทาบลาด อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน พบว่า กระบวนการจัดการป่าชุมชนมีการจัดตั้ง คณะกรรมการป่าชุมชน และได้มีส่วนร่วมในขั้นตอนการไต่รตรองปัญหา สาเหตุ ขั้นตอนการจัดการ

ป่าชุมชน ขั้นตอนการได้รับผลประโยชน์ และขั้นตอนการติดตามและการประเมินผล ส่งผลให้ชุมชนสามารถที่จะแก้ไขปัญหา เน้นการพึ่งพาตนเอง เกิดการปรับตัวของชุมชนเพื่อนำไปสู่ความกินดีอยู่ดี มีสุข มีความยั่งยืนในการใช้ประโยชน์และการเรียนรู้ที่จะจัดการป่าชุมชน เพื่อเป็นแบบอย่างในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีส่วนร่วมต่อไป

5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน

ปรียา โสทอง (2547) ได้ศึกษาเรื่อง ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนบ้านสันหลวง สัมคคี ตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย พบว่า ชุมชนมีความภาคภูมิใจในความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชน ซึ่งสร้างชื่อเสียงให้แก่ชุมชน และชุมชนต้องการรักษาไว้ให้เป็นเกียรติเป็นศักดิ์ศรีของหมู่บ้านต่อไป ชั่วลูกชั่วหลาน ซึ่งผลการศึกษจะเป็นแนวทางในการปรับปรุง พัฒนาการจัดการป่าชุมชนให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น โดยมุ่งเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง และมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และนำมาประยุกต์ในการสร้างจิตสำนึกของชุมชนที่จะช่วยจัดการ ดูแลรักษา ฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน เพื่อการอยู่ร่วมกันของคนกับป่าให้คงอยู่ต่อไป

สุภาพร โมงคำ (2548) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านแพะ ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน คือ สถานภาพการสมรส จำนวนสมาชิกในครัวเรือน การใช้ประโยชน์ป่าชุมชน ทศนคติต่อการจัดการป่าชุมชน ความเชื่อ และการรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชน ในขณะที่ปัจจัยด้านเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

วรากร ฟองกระจาย (2549) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า แนวทางการดำเนินงานเพื่อให้การจัดการป่าชุมชนประสบความสำเร็จ คือ การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากภาครัฐ เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ และเกิดการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน โดยมีแกนนำในชุมชนและให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนทุกขั้นตอน

สำราญ ปาลี (2553) ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนการพัฒนาป่าชุมชนแบบบูรณาการสู่ความสำเร็จของบ้านทาป่าเปา หมู่ที่ 6 ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน พบว่า ปัจจัยหลักของความสำเร็จในการพัฒนาป่าชุมชน คือ การประสานความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนชุมชน โดยได้จัดให้มีเวทีชาวบ้านช่วยวิเคราะห์ ได้ข้อสรุปที่จะแก้ไขปัญหาในการอนุรักษ์ป่ากว่า 13,000 ไร่ จึงมีการตั้งกฎกติกา ตั้งกรรมการดูแล และจัดกิจกรรมจนเกิดความสมบูรณ์จนได้รับรางวัลชุมชนดีเด่นที่หนึ่งของประเทศ กระบวนการพัฒนาป่าชุมชนสามารถอนุรักษ์และฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนมีความสุข กินดี มีที่พึ่งพา มีความสุข ทำให้เกิดศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจ

พอเพียง ศูนย์สาธิตการเกษตร การตลาด เป็นศูนย์กลางบริหารจัดการ มีปราชญ์ชาวบ้าน หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนให้การสนับสนุน ฝึกอบรมให้ความรู้กับชุมชน

นรชาติ วงศ์วันดี (2554) ได้ศึกษาเรื่อง ความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนบ้านดงผาปูน ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน พบว่า กระบวนการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านได้แบ่งป่าออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) ป่าประเพณี โดยถือว่าบริเวณสำหรับประกอบพิธีกรรมทั้งหมดเป็นป่าประเพณี 2) ป่าขุนน้ำเป็นแหล่งน้ำสำหรับบริโภค อุปโภคและใช้ในการเกษตร 3) ป่าใช้สอยเป็นแหล่งอาหาร และเชื้อเพลิงของชาวบ้าน และ 4) ป่าอนุรักษ์ เป็นแหล่งผลไม้และสมุนไพร ซึ่งการกำหนดขอบเขตป่าชาวบ้านใช้แนวสันเขาและร่องห้วยเป็นตัวกำหนดเขต โดยระบบการจัดการป่าชุมชนในแต่ละประเภท จะกำหนดระดับการใช้ประโยชน์จากป่า และการดูแลป่าแตกต่างกันออกไป สำหรับปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนนั้น จำแนกเป็นปัจจัยภายในที่เกิดขึ้นจากการกระทำของชาวบ้าน แสดงถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ความตระหนักและจิตสำนึกในการใช้ทรัพยากรที่ดี และปัจจัยภายนอกที่เกิดขึ้นจากบุคคลภายนอก หรือหน่วยงานต่าง ๆ ดำเนินการให้ความช่วยเหลือ โดยยึดลักษณะการทำงานอย่างมีส่วนร่วมทั้งระบบ มีเงื่อนไขที่นำไปสู่การจัดการที่ดีและประสบความสำเร็จ ทั้งการใช้ประโยชน์และการจัดการ มีลักษณะที่แสดงออกถึงความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของทรัพยากร ธรรมชาติกับคนในชุมชน และการใช้ประโยชน์จากป่ามีการทดแทนในสังคมพืช หลังจากมีกระบวนการรบบกวนระบบนิเวศ มีแนวโน้มที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนในอนาคต สามารถเป็นต้นแบบในการบริหารจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

5.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ป่าชุมชน

ธัญญาภรณ์ บุญเสริม (2550) ได้ศึกษาเรื่อง การประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ จากการใช้ประโยชน์ของป่าชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง พบว่า จุดแข็งในการจัดการป่าชุมชน คือ มีผู้นำที่ตั้งใจทำงาน มีการวางกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า มีความสามัคคี มีความเป็นประชาธิปไตย มีจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่า จุดอ่อน การเปิดป่าเสรีทำให้ป่าเสื่อมโทรม ขาดผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพร ขาดระบบชลประทานที่ดี ขาดงบประมาณในการซื้ออุปกรณ์การสื่อสารและดับไฟป่า การแบ่งหน้าที่ไม่ชัดเจน โอกาส คือ ลักษณะทางภูมิศาสตร์สามารถเปิดป่าชุมชนเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้ พืชพรรณสมุนไพรมีอยู่จำนวนมาก ความมีชื่อเสียงทำให้เป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย อุปสรรค คือ ชุมชนยังขาดแคลนแหล่งกักเก็บน้ำเพื่อการทำการเกษตรในช่วงหน้าแล้ง

แสงคำ ผลเจริญ (2552) ได้ศึกษาเรื่อง ความหลากหลายของชนิดพืช ลักษณะดิน และการใช้ประโยชน์ป่าชุมชน บ้านทรายทอง ตำบลป่าสัก อำเภอมือง จังหวัดลำพูน พบว่า ชุมชนมีการอนุรักษ์ป่ามานานกว่า 50 ปี แต่ยังมีรูปแบบการจัดการป่าไม่ชัดเจน ชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยประโยชน์ทางตรง คือ เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และของป่า ประโยชน์

ทางอ้อม คือ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ปัจจุบันมีการห้ามตัดฟันไม้มาใช้ประโยชน์

คะนิงนิจ ฟองสา(2553) ได้ศึกษาเรื่อง การใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในชุมชนหมู่บ้านแม่แม่ะ ตำบลแม่ะ อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ถึงแม้ชุมชนจะมีสถานภาพภายในครัวเรือนและอาชีพที่ต่างกัน ล้วนมีการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เช่นเดียวกัน แม้ว่าปริมาณการใช้จะแตกต่างกันไปตามเพศ อายุ และระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน แต่ชุมชนใช้ประโยชน์อยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ โดยใช้ประโยชน์แค่เพียงพอต่อความต้องการของครัวเรือน รวมทั้งยังมีการร่วมกันทำแนวกันไฟ การลาดตระเวน การปลูกป่า ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีคุณภาพ จึงสามารถที่จะรักษาทรัพยากรไว้ได้เป็นอย่างดี และมีแนวโน้มที่ยั่งยืนต่อไป

ขงยุทธ สุยานะ(2553) ได้ศึกษาเรื่อง โครงสร้าง องค์ประกอบของป่า และการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านใหม่จัดสรร ตำบลร้องเข็ม อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่ พบว่า ป่าชุมชนเป็นป่าเต็งรังมีการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อบริโภคในครัวเรือน สมาชิกในครัวเรือนจะเป็นผู้เก็บหาเอง แนวทางในการจัดการป่าชุมชนให้เกิดความยั่งยืนต้องเน้นเรื่องการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม การปลูกป่าเสริมตามแนวพระราชดำริ การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ปลูกพืชอาหารเสริมแบบป่าพื้นบ้าน เพื่อเป็นแหล่งอาหารชุมชน สร้างฝายชะลอน้ำเพื่อเพิ่มความชุ่มชื้น ทำแนวกันไฟป่ารอบชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนควรแก้ไขกฎระเบียบให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ปัจจุบันเพื่อเกิดความยุติธรรม

จักรพงษ์ ผู้วิจารณ์ (2555) ได้ศึกษาเรื่อง ศักยภาพป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์ของชุมชนตำบลแม่ทราย อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่ พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส การได้รับข้อมูลข่าวสาร ความรู้และกิจกรรมป่าชุมชน การฝึกอบรม คุณาน การเป็นคณะกรรมการ และการเป็นผู้นำชุมชน มีความสัมพันธ์กับศักยภาพป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์ ส่วนปัจจัยด้านจำนวนสมาชิก รายได้ จำนวนพื้นที่ถือครอง ภูมิปัญญา กฎกติกา ไม่มีความสัมพันธ์กับศักยภาพป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์

5.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

สรุประเสริฐ ทองสมนึก (2542) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า การได้รับประโยชน์จากป่าและการได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชน มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วม ส่วนจำนวนที่ดินทำกินของครัวเรือนไม่มีความสัมพันธ์ โดยตรงกับการมีส่วนร่วม ชุมชนสามารถแก้ปัญหาวิกฤตอันเนื่องมาจากป่าถูกบุกรุกทำลาย โดยบุคคลภายนอกได้ มีระบบเครือข่ายทางสังคมและความสัมพันธ์กันอย่างแน่นอน มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านพิธีกรรมและความเชื่อให้แก่ลูกหลาน มีการจัดการในรูปแบบป่าชุมชนมากกว่า

40 ปี มีการปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ในการดูแลรักษาป่าให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและ ความต้องการของชุมชน ทำให้ชุมชนกับป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน ท่ามกลาง กระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองจากภายนอก

ปัทมฉิชา ฝ่ายคำตา (2547) ได้ศึกษาเรื่อง ผลจากการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้ โครงการป่าชุมชนเฉลิมพระเกียรติห้วยซ่าน อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่า ป่าชุมชน มีเนื้อที่ 150 ไร่ เป็นป่าเต็งรัง มีความอุดมสมบูรณ์ของป่าชุมชนมีความใกล้เคียงกับป่าธรรมชาติ ทั้งด้าน ความหลากหลาย ความหนาแน่น และปริมาตรไม้ แสดงว่าการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ป่าไม้ มีผลทำให้สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์ดีขึ้นจนมีสภาพใกล้เคียงกับป่าธรรมชาติ

วีระยุทธ โพธิ์ถาวร (2550) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการ ป่าชุมชนบ้านห้วยโศ ตำบลแม่ยวม อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการ มีส่วนร่วม คือ อายุ รายได้ ระยะเวลาในการอยู่อาศัย เผ่าพันธุ์ การได้รับการฝึกอบรม การได้รับข้อมูล ข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชน การถือครองที่ดิน ความคาดหวังที่จะได้รับประโยชน์จากป่าชุมชน การเป็น ชุมชนที่เริ่มก่อตั้งโครงการหรือเป็นชุมชนที่มีส่วนร่วมภายหลัง ในการที่จะสนับสนุนให้ราษฎรเข้ามา มีส่วนร่วมมากขึ้น จึงควรมีการให้ข้อมูลข่าวสารควบคู่กับการจัดฝึกอบรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน โดยเร่งด่วน รวมทั้งมีการจัดสรรที่ดินให้กับราษฎรที่มีที่ดินทำกินน้อย และให้สมาชิกองค์การบริหาร ส่วนตำบลเป็นผู้นำราษฎรในพื้นที่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

สรรพสิทธิ์ เยาวสกุลมาศ (2552) ได้ศึกษา เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการ พัฒนาป่าชุมชน บ้านใหม่พัฒนา ตำบลดอนไฟ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง พบว่า ชุมชนมีส่วนร่วม ในการพัฒนาป่าชุมชนในด้านการตัดสินใจ ด้านการดำเนินการ ด้านการรับผลประโยชน์ และด้าน การประเมินผล เพศ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน อาชีพหลัก การได้รับข้อมูลข่าวสาร ความต้องการหน่วยงาน ราชการสนับสนุน และทัศนคติของประชาชน ระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วม แต่ ชาวบ้านยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการจัดการป่าชุมชนและการพัฒนาป่าชุมชน รวมไปถึงการ ขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินงานในพื้นที่ ชาวบ้านในหมู่บ้านขาดความสามัคคี และเจ้าหน้าที่ จากหน่วยงานภาครัฐขาดความต่อเนื่องในการดำเนินการพัฒนาป่าชุมชนในหมู่บ้าน

ภณิดา ทองคำ (2553) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน บ้านหนองกวาง ตำบลนาขาง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่า ชุมชนมีอาชีพหลักคือเกษตรกรรม มีการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ระดับปานกลาง มีความคาดหวัง ผลประโยชน์ที่ได้รับในอนาคตระดับมาก และการส่งเสริมภาครัฐอยู่ในระดับปานกลาง ปัจจัยที่มีผลต่อ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน คือ อายุ การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ ความคาดหวัง ผลประโยชน์ที่ได้รับ และการส่งเสริมภาครัฐ

5.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้งป่าชุมชน

กรัสมกมล มหัทธนะวิศัลย์ (2543) ได้ศึกษา เรื่อง การจัดการความขัดแย้งในป่าชุมชนของชาวปกากะญอในจังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ในขณะที่รัฐและตลาดยังไม่ขยายตัวอย่างเข้มข้น ชุมชนสามารถจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยจารีตประเพณี ภายใต้การควบคุมของอำนาจท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่เมื่อรัฐและตลาดได้ขยายอำนาจมากขึ้น ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างหลากหลายกลุ่มในชุมชน ภายใต้ความขัดแย้ง ชุมชนได้แสดงศักยภาพในการปรับตัวเพื่อต่อรองกับอำนาจรัฐและอิทธิพลของตลาด การมีส่วนร่วมของกลุ่มชาวบ้านจึงนำไปสู่การแสวงหาแนวทางใหม่ ๆ เพื่อสร้างหลักการจัดการป่าชุมชนใหม่

5.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน

สุภาวดี ทรวงพรพาณิชย์ (2545) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนของตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน พบว่า ประสบการณ์การเรียนรู้กระบวนการมีส่วนร่วมช่วยส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านเกิดแนวความคิดและทักษะในการแก้ไขปัญหาอย่างมีส่วนร่วม ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง บังคับและกลไกที่สำคัญในการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน ได้แก่ 1) การกระตุ้นประสานจากนักวิจัยและวิทยากรภายนอกชุมชน เพื่อปรับแนวความคิดและเพิ่มทักษะ 2) การได้รับการเสริมพลังจากองค์กรภายนอกชุมชน 3) แนวความคิดเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งผู้นำชุมชนและตัวแทนชาวบ้าน 4) รูปแบบการถ่ายทอดแนวคิดและวิธีการ 5) การจัดตั้งองค์กรชาวบ้านระดับตำบล 6) การมีระบบเศรษฐกิจและฐานะทางการเงินที่ดี 7) การใช้สภาพตำบลเป็นศูนย์กลาง ข้อจำกัดในการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน 1) ผู้นำในบางชุมชนยังขาดความเข้าใจในกระบวนการการทำงานและแนวคิดการมีส่วนร่วม 2) ระบบการผลิตในเชิงพาณิชย์ที่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อขายทำให้ชุมชนเกิดความเห็นแก่ตัวขาดความเสียสละ 3) ความขัดแย้งระหว่างชุมชน ชุมชนควรพัฒนาเครือข่าย ดังนี้ 1) พัฒนาผู้นำเดิมตลอดจนเกิดผู้นำใหม่ 2) พัฒนากลุ่มป่าชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน 3) กรรมการสามารถประสานงานกับหน่วยงานทั้งภายในและภายนอก 4) เกิดนักวิจัยชาวบ้าน

5.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์แรงจูงใจในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

เกตุม สระบุรีรินทร์ (2551) ได้ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์แรงจูงใจในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย พบว่า เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ป่าชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง คณะกรรมการของป่าชุมชนควรที่จะส่งเสริมให้ครัวเรือนได้มีส่วนร่วม โดยเป็นแนวร่วมหรือสมาชิกด้านต่าง ๆ ที่จะได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมกับคณะกรรมการ และเพิ่มการรับรู้ข่าวสารด้านคุณประโยชน์ที่เกิดจากการอนุรักษ์ป่าไม้แก่ครัวเรือน

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการสังเคราะห์งานวิจัยด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการวิเคราะห์เนื้อหา และสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนา (Descriptive Research) เป็นการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา 1) ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน 2) สภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน 3) ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน และ 4) แนวทางการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน โดยผู้ศึกษาได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ดังต่อไปนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร การศึกษาครั้งนี้ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ วิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา ที่ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนในท้องที่ภาคเหนือตอนบน ที่พิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 – 2560 จำนวน 20 เรื่อง โดยศึกษาค้นคว้าผลงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวจากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ โครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย ThaiLIS-Thai library Integrated System ศูนย์ข้อมูลการวิจัย Digital Research Information Center หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และห้องสมุดกรมป่าไม้

1.2 กลุ่มตัวอย่าง ผู้ศึกษาได้ทำการคัดเลือกผลงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการจัดการป่าชุมชนในท้องที่ 9 จังหวัดภาคเหนือตอนบนจากประชากรทั้งหมด จำนวน 9 เรื่อง จังหวัดละ 1 เรื่อง ซึ่งการคัดเลือกผลงานวิจัยตัวอย่างมีเกณฑ์การคัดเลือก ดังนี้ (1) เป็นผลงานวิจัยเกี่ยวกับป่าชุมชนทางภาคเหนือตอนบน (2) เป็นผลงานวิจัยซึ่งสืบค้นตามคำสำคัญที่เกี่ยวกับป่าชุมชน เช่น การจัดการป่าชุมชน และการมีส่วนร่วม และ (3) เป็นงานวิจัยที่สามารถสืบค้นฉบับสมบูรณ์ (Full text) ได้ ทั้งนี้ ผลการคัดเลือกผลงานวิจัยกลุ่มตัวอย่างทั้ง 9 จังหวัด มีดังนี้

1.2.1 ผลงานวิจัยของสุภาพร โมงคำ (2548) วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ เรื่อง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านแพะ ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

1.2.2 ผลงานวิจัยของปรียา โสทอง (2547) การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ เรื่อง ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี ตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย

1.2.3 ผลงานวิจัยของนรชาติ วงศ์วันดี (2554) วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ เรื่อง ความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนบ้านดงผาปูน ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน

1.2.4 ผลงานวิจัยของธาราพงศ์ เพ็ญจริง (2554) การศึกษาอิสระรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย จังหวัดเชียงราย เรื่อง แนวทางในการจัดการป่าชุมชนของเทศบาลตำบลท่าจำปี อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

1.2.5 ผลงานวิจัยของทักษิณ มาสีแก้ว (2546) วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร เรื่อง การจัดการป่าชุมชนบ้านแม่จองไฟ อำเภอลอง จังหวัดแพร่

1.2.6 ผลงานวิจัยของวิระยุทธ โพธิ์ถาวร (2550) วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร เรื่อง การมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการป่าชุมชนบ้านห้วยโศ ตำบลแม่ยม อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1.2.7 ผลงานวิจัยของพรพิมล ชำรัมย์ (2556) วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร จังหวัดนครปฐม เรื่อง การจัดการป่าชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษา: บ้านสามขา หมู่ 6 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

1.2.8 ผลงานวิจัยของสำราญ ปาลี (2553) การศึกษาอิสระรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น เรื่อง กระบวนการพัฒนาป่าชุมชนแบบบูรณาการสู่ความสำเร็จของบ้านทาป่าเปา หมู่ที่ 6 ตำบลทาปลาคูก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

1.2.9 ผลงานวิจัยของภณิดา ทองคำ (2553) การศึกษาค้นคว้าอิสระวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านหนองกวาง ตำบลนายาง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

2. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ แบบบันทึกข้อมูลการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน ที่จัดทำขึ้นให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และประเด็นที่ต้องการศึกษาของการค้นคว้าอิสระในครั้งนี้ และผ่านการพิจารณาของอาจารย์ที่ปรึกษาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การตรวจเอกสาร เป็นการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ประกอบด้วย แนวความคิด ทฤษฎี เอกสารทางวิชาการ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.2 การเก็บรวบรวมผลงานวิจัยตัวอย่าง เป็นการค้นคว้าเพื่อหาผลงานวิจัยตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน โดยการสืบค้นข้อมูลจากโครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย ThaiLIS-Thai library Integrated System ศูนย์ข้อมูลการวิจัย Digital Research Information Center หอสมุดแห่งชาติ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และห้องสมุดกรมป่าไม้ โดยพิจารณาคัดเลือกผลงานวิจัยที่เสร็จสิ้นแล้วโดยสมบูรณ์

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากผลงานวิจัยตัวอย่าง ดำเนินการศึกษางานวิจัยตัวอย่างแต่ละเล่มอย่างละเอียด และทำการบันทึกข้อมูลลงในแบบบันทึกข้อมูลที่ได้จัดทำขึ้นจนครบตามประเด็นที่ต้องการศึกษา และตรวจทานความครบถ้วนก่อนที่จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นของผลงานวิจัยตัวอย่างทั้ง 9 เรื่อง โดยทำการศึกษาและทำความเข้าใจผลงานวิจัยตัวอย่างที่นำมาสังเคราะห์ วางกรอบการจัดหมวดหมู่งานวิจัย และจัดแยกสาระสำคัญของงานวิจัยตามหมวดหมู่ที่กำหนดไว้ ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ดังต่อไปนี้

1) วิเคราะห์ข้อมูลลักษณะทางกายภาพของพื้นที่และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เนื้อที่จังหวัด สภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ ข้อมูลเนื้อที่ป่าไม้ ป่าชุมชนในจังหวัดภาคเหนือตอนบน พื้นที่ป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนที่ทำการศึกษา และข้อมูลลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษาจากผลงานวิจัยตัวอย่างทั้ง 9 เรื่อง

2) วิเคราะห์ข้อมูลการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนจากผลงานวิจัยตัวอย่าง ทั้ง 9 เรื่อง ด้วยหลักการจัดการพื้นฐานสำคัญ 4 ด้าน ประกอบด้วย (1) การวางแผน (Planning) (2) การจัดองค์การ (Organizing) (3) การนำ (Leading) และ (4) การควบคุม (Controlling)

3) วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนจากผลงานวิจัย ตัวอย่างทั้ง 9 เรื่อง

4.2 สังเคราะห์ผลการจัดการป่าชุมชนจากผลงานวิจัยตัวอย่างทั้ง 9 เรื่อง เพื่อหาแนวทางการจัดการป่าชุมชนในท้องที่ภาคเหนือตอนบน

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน

1.1 พื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือตอนบน

จากข้อมูลการสำรวจพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือตอนบน 9 จังหวัด เมื่อปี พ.ศ. 2561 พบว่า มีพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด 9,661,526.03 ไร่ โดยจังหวัดที่มีพื้นที่ป่าไม้มากที่สุด คือ จังหวัดเชียงใหม่ รองลงมา คือ จังหวัดพะเยา แพร่ แม่ฮ่องสอน เชียงราย อุดรดิตถ์ ลำปาง ลำพูน และจังหวัดน่าน ตามลำดับ (กรมป่าไม้, 2562) สำหรับประเภทป่าไม้ พบว่า พื้นที่ป่าชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นป่าเบญจพรรณผสมป่าเต็งรังสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 400 – 600 เมตร จังหวัดเชียงราย เป็นป่าเบญจพรรณ สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 400 – 500 เมตร จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าดิบแล้ง สูงจากระดับน้ำทะเล ปานกลาง 300 – 400 เมตร จังหวัดลำพูน เป็นป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 500 – 600 เมตร จังหวัดลำปาง เป็นป่าเบญจพรรณ สูงจากระดับ น้ำทะเลปานกลาง 500 เมตร จังหวัดพะเยา เป็นป่าเบญจพรรณ สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 300 – 400 เมตร จังหวัดแพร่ เป็นป่าเต็งรัง สูงจากระดับน้ำทะเล ปานกลาง 200 – 300 เมตร จังหวัดน่าน เป็นป่าดิบเขา ดิบชื้น ป่าเบญจพรรณสูงจากระดับน้ำทะเล ปานกลาง 600 – 700 เมตร และจังหวัดอุดรดิตถ์ เป็นป่าเต็งรัง สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 60 – 100 เมตร รายละเอียดพื้นที่ป่าไม้และประเภทป่าไม้ในท้องที่ 9 จังหวัดภาคเหนือตอนบน จำแนกเป็นรายจังหวัด ปรากฏตามตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 พื้นที่ป่าไม้และประเภทป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือตอนบน จำแนกเป็นรายจังหวัด

ลำดับ	จังหวัด	พื้นที่ป่าไม้ (ไร่)	ร้อยละของพื้นที่จังหวัด	ประเภทป่าไม้
1	เชียงใหม่	9,661,526.03	69.84	ป่าดิบเขา ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ป่าสนเขา ป่าเต็งรังผสมป่าสนเขา สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 400 – 600 เมตร

2	เชิงราย	2,876,043.23	40.00	ป่าดิบเขา ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ป่าสนเขา ป่าเต็งรังผสมป่าสนเขา สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 400–500 เมตร
3	แม่ฮ่องสอน	4,649,143.63	85.99	ป่าดิบเขา ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ป่าสนเขา สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 300–400 เมตร
4	ลำพูน	1,992,209.93	57.92	ป่าดิบเขา ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ป่าสนเขา สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 500–600 เมตร
5	ลำปาง	2,623,909.73	70.31	ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 500 เมตร
6	พะเยา	6,860,611.94	51.50	ป่าดิบเขา ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 300–400 เมตร
7	แพร่	5,487,456.60	64.76	ป่าดิบเขา ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ป่าสนเขา สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 200–300 เมตร
8	น่าน	1,621,022.57	61.33	ป่าดิบชื้น ป่าดิบแล้ง ป่าดิบเขา ป่าสนเขา ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 600–700 เมตร
9	อุตรดิตถ์	2,761,505.74	55.89	ป่าดิบเขา ป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง

สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง

60–100 เมตร

รวม	38,533,429.40	เฉลี่ย 61.95
-----	---------------	--------------

ที่มา: กรมป่าไม้ (2562)

1.2 ป่าชุมชนในจังหวัดภาคเหนือตอนบนและในพื้นที่ที่ทำการศึกษา

1.2.1 ป่าชุมชนในจังหวัดภาคเหนือตอนบน

ป่าชุมชนในจังหวัดภาคเหนือตอนบน 9 จังหวัด มีพื้นที่ทั้งหมด 3,146,446.30 ไร่ โดยจังหวัดที่มีพื้นที่ป่าชุมชนมากที่สุด คือ จังหวัดเชียงใหม่ รองลงมา คือ จังหวัดลำปาง แม่ฮ่องสอน เชียงราย แพร่ น่าน ลำพูน อุตรดิตถ์ และจังหวัดพะเยา ตามลำดับ (กรมป่าไม้, 2562) รายละเอียดพื้นที่ป่าชุมชนในท้องที่ 9 จังหวัดภาคเหนือตอนบน จำแนกเป็นรายจังหวัด ปรากฏตามตารางที่ 4.2

ตารางที่ 4.2 พื้นที่ป่าชุมชนในจังหวัดภาคเหนือตอนบน จำแนกเป็นรายจังหวัด

ลำดับ	จังหวัด	จำนวน		พื้นที่ (ไร่)
		หมู่บ้าน	โครงการ	
1	เชียงใหม่	541	541	793,600.16
2	เชียงราย	551	489	300,359.91
3	แม่ฮ่องสอน	200	194	445,702.78
4	ลำพูน	172	172	165,976.94
5	ลำปาง	421	409	748,750.07
6	พะเยา	237	126	55,587.08
7	แพร่	392	367	294,618.00
8	น่าน	301	300	195,226.36
9	อุตรดิตถ์	257	234	146,625.00
รวม 9 จังหวัด		3,072	2,832	3,146,446.30

ที่มา: กรมป่าไม้ (2562)

1.2.2 ป่าชุมชนในพื้นที่ที่ทำการศึกษา

จากการศึกษาวิทยานิพนธ์ จำนวน 9 เรื่อง ใน 9 จังหวัดภาคเหนือตอนบน พบว่า ป่าชุมชนทั้ง 9 แห่ง มีรายละเอียดดังนี้

1) **ป่าชุมชนบ้านแพะ ตำบลลอนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่** พบว่า ป่าชุมชนบ้านแพะเป็นป่าชุมชนดั้งเดิม มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 1,000 ไร่ ความสูงจากน้ำทะเลปานกลาง 400 – 600 เมตร เป็นที่ราบเชิงเขาติดเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ฮอน ลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณผสมผสานกับป่าเต็งรัง เป็นดินทรายและผสมดินลูกรัง ลักษณะเป็นป่าชันน้ำ สภาพป่ายังคงเป็นป่าธรรมชาติ มีตาน้ำไหล เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร บางส่วนจะนำไปเพื่อการเพาะปลูกในฤดูแล้ง ซึ่งชาวบ้านจะขุดเป็นคลองเล็ก ๆ นำน้ำไปใช้อุปโภคและบริโภค ในหมู่บ้าน เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติต้นทุนต่ำ ส่วนใหญ่เป็นไม้พื้นล่างกินได้ ชาวบ้านมักจะเข้าไปเก็บหาอาหารจากป่าช่วงฤดูฝน เป็นแหล่งสมุนไพร กินบำรุงและรักษาโรคปวดเมื่อยต่าง ๆ เป็นแหล่งเชื้อเพลิง เป็นแหล่งนันทนาการ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เนื่องจากป่าค่อนข้างหนาทึบ ทำให้บรรยากาศร่มรื่นเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ จำพวกนก กระรอก เป็นแหล่งศึกษาดูงานด้านป่าชุมชน ของกรมป่าไม้ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งในแต่ละปี ก็จะมีคณะมาเยี่ยมชมป่าชุมชนบ้านแพะ การตั้งถิ่นฐานครั้งแรก ยังไม่มากนักทำให้ความต้องการที่ดินทำกินและอยู่อาศัยมีน้อย จึงยังไม่มีใครคิดที่จะรักษาป่าไว้ ต่อมาเมื่อชาวบ้านเริ่มมากขึ้นการบุกรุกป่าเพื่อใช้ทำกินเริ่มขยายกว้างออกไป ไม้ถูกตัดไปใช้ปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยและทำเชื้อเพลิงเริ่มมีมากขึ้นจากการบุกรุกแผ้วถางป่าบริเวณรอบ ๆ ป่าชุมชนทำให้ตาน้ำแห้ง ชาวบ้านเริ่มมองเห็นว่า ถ้าไม่ช่วยกันดูแลรักษาป่าบริเวณใกล้หมู่บ้านเอาไว้ ผลที่จะตามมาคือการขาดแคลน ไม้ใช้สอยในอนาคต ปริมาณน้ำจะน้อยลงจนในที่สุดก็จะแห้งไป กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านจึงได้พร้อมใจกันปรึกษาหารือเพื่อหาวิธีป้องกันรักษาป่านี้ไว้เป็นแหล่งต้นน้ำของหมู่บ้าน เพื่ออุปโภค และบริโภค โดยนำความเชื่อและพิธีกรรมมาเป็นกุศโลบายในการปรับใช้และปฏิบัติ มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านพิธีกรรมทางศาสนา ทำให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่า และรักษาป่าชุมชน จากเดิมชาวบ้านช่วยกันรักษาป่าชุมชนเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตเรื่องน้ำกินน้ำใช้ในการเกษตรไม่เพียงพอ มีการปรับวิถีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนให้สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน นั้น ๆ ชาวบ้านดำเนินการอนุรักษ์และจัดการพื้นที่ป่าชุมชน อย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ปัจจุบันมุ่งหวังจะรักษาผืนป่าไว้เพื่อลูกหลานในฐานะมรดกของชุมชน มีการทำหนังสือสัญญาประชาคมกันไว้ว่าจะไม่เข้าไปตัดไม้ในป่าต้นน้ำอย่างเด็ดขาด

2) ป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี ตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัด

เจียงราย พบว่า ป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 45 ไร่ มีสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 400 – 500 เมตร สภาพป่าส่วนมากเป็นป่าดิบเขา ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรังป่าเบญจพรรณ ป่าสนเขาป่าเต็งรังผสมป่าสนเขา ชาวบ้านที่อาศัยอยู่อพยพมาจากที่อื่น เพื่อที่จะทำกินและเลี้ยงสัตว์ เนื่องจากพื้นที่เป็นที่ลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ สภาพพื้นที่เป็นเนินเขาเตี้ย มีที่ราบรายล้อม ลักษณะดินร่วนปนเหนียว ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ หมู่บ้านติดกับภูเขา ซึ่งเป็นป่าเบญจพรรณผสมป่าเต็งรัง และมีแหล่งน้ำที่สำคัญ ต่อมาป่าถูกบุกรุกทำลายลงอย่างรวดเร็ว เป็นเหตุให้ป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์เสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ โดยการแผ้วถางเป็นที่ทำกิน ตัดต้นไม้ไปใช้ประโยชน์ ทำให้ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากความแห้งแล้ง สัตว์ป่า และทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลาย อากาศร้อน เกิดไฟป่า ทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ จึงร่วมกันอนุรักษ์และรักษาผืนป่านี้เป็นชุมชนห้วยอันเป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธาร รักษาสภาพป่าไม่ให้ถูกทำลาย เพื่อการเก็บหาของป่า เพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้แก่เยาวชนของคนในชุมชนและนอกชุมชน ต่อมา คณะกรรมการหมู่บ้านได้ร่วมกันกันพื้นที่ส่วนหนึ่งออกเป็นพื้นที่ป่าสงวนของหมู่บ้าน จำนวนพื้นที่ป่า ออกเป็น 4 ส่วน 1) ที่อยู่อาศัย 2) ทำการเกษตร 3) อนุรักษ์ 4) ป่าชุมชน โดยมีกฎข้อห้ามมิให้ชาวบ้านทั้งในและนอกหมู่บ้านเข้าไปตัดต้นไม้ในพื้นที่ดังกล่าวเด็ดขาด รวมทั้งผู้นำชุมชนได้นำพิธีกรรมเกี่ยวกับผีมาประยุกต์ใช้กับป่า และทำพิธีบวงสรวง ชาวบ้านใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ศาสนา มาปรับใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้ การบวงสรวงขุนน้ำ ต่อมาหมู่บ้านได้เข้าร่วมโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติ เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมปลูกป่าฟื้นฟูสภาพป่า เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ชาวบ้านและนักเรียนรู้จักคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้จากการเข้าร่วมโครงการทำให้หมู่บ้านได้รับรางวัล ทำให้ชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจ เกิดขวัญและกำลังใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

3) ป่าชุมชนบ้านดงผาปูน ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน

พบว่า บ้านดงผาปูนมีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 800 ไร่สภาพเป็นป่าดิบเขา สลับกับป่าดิบชื้นและป่าเบญจพรรณ เป็นเทือกเขาสูงสลับซับซ้อน ลาดชัน มีความสูงจากน้ำทะเลปานกลาง 600 – 1,745 เมตร เป็นป่าที่มีความชุ่มชื้นสูง และมีสภาพป่าค่อนข้างสมบูรณ์ มีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ เริ่มแรกเกิดจากการอพยพ ผู้ที่มาตั้งรกรากทำมาหากินแบบไร่หมุนเวียน โดยเปลี่ยนเวียนไปเรื่อย ๆ ทุก 3 ปี เป็นวิถีดำรงชีพที่สืบทอดมาจากบรรพชน ชาวบ้านมักตั้งบ้านเรือนอยู่ตามที่ราบของหุบเขานานกับพื้นที่นา มีลำห้วยขนานข้างไปตลอดแนว มีลำห้วย 6 สาย ไหลลงสู่ลำห้วยสายหลักไหลผ่านหมู่บ้านตลอดปี พบพันธุ์ไม้ถิ่นอย่าง ต้าว กระจายอยู่ทั่ว ต้าว เป็นพืชดึกดำบรรพ์ตระกูลปาล์ม เป็นของป่าที่ชาวบ้านนำออกมาขายเป็นรายได้เสริม เป็นพืชที่ขึ้นตามธรรมชาติ ไม่สามารถปลูกได้ มีในป่าดิบชื้นเท่านั้น ส่วนมากพบที่จังหวัดน่าน บริเวณป่าที่มีความชุ่มชื้นและความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ จึงเริ่มมีการจัดสรรพื้นที่ป่าของชุมชน เป็นป่า

ชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ข้าวและพืชสำคัญอื่น ๆ ข้าวเป็นที่มาของการรวมกลุ่มและการสร้างองค์กรชุมชน เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติชนิดอื่น ๆ บริเวณป่าชุมชนมีภูเขาล้อมรอบ ทำให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลาย การใช้ประโยชน์จากป่า ประกอบกับการแผ้วถางป่าอย่างไม่เหมาะสม ทำให้ป่าเสื่อมโทรม และเกิดปัญหาความแห้งแล้ง ภาวะฝนแล้งที่เริ่มหนักขึ้น แหล่งน้ำธรรมชาติที่เปรียบเสมือนสายเลือดของหมู่บ้านเริ่มแห้งเหือดทำให้ชาวบ้านหันหน้ามาพูดคุยกัน และได้นำวิธีการและแนวคิดและความเชื่อบางอย่างของผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการหมู่บ้านและป่าชุมชน ทั้งเรื่องความเท่าเทียมกันของคนในสังคม เสรีภาพในการแสดงออกทางความคิด การกระทำและการแสดงความรัก เคารพต่อกันผ่านการแบ่งปัน ชาวบ้านพยายามสร้างข้อตกลงร่วมกันภายในชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อให้เกิดข้อตกลงเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการทรัพยากร ภายใต้เงื่อนไขการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน จึงได้มีการกันพื้นที่ส่วนหนึ่งมาทำเป็นป่าใช้สอยของชุมชน โดยขอกับเขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคากันไว้เป็นป่าชุมชน ชาวบ้านจะช่วยกันดูแล โดยมีกลุ่มชุมชนที่สืบทอดประเพณีการรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อของชุมชน และมีคณะกรรมการป่าชุมชน โดยเฉพาะเพื่อทำหน้าที่บริหารจัดการ คอยกำกับดูแลชาวบ้านให้ปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ มีการจัดการโดยใช้ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างความเข้มแข็งให้กับป่าชุมชน การมีส่วนร่วมภายใต้แนวคิดสิ่งแวดล้อมศึกษาสร้างจิตสำนึกที่ดีให้กับชุมชน ควบคู่กับการซ่อมแซมป่าและเพิ่มพื้นที่ป่า ทำให้ป่าชุมชนบ้านดงผาปูนกลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ มีการแบ่งป่าตามลักษณะการใช้ประโยชน์ โดยใช้วิธีการแบ่งด้วยสันเขาและแนวร่องห้วย ออกเป็น 4 ชนิด ได้แก่ 1) ป่าประเพณี โดยถือว่าบริเวณสำหรับประกอบพิธีกรรมทั้งหมด เป็นป่าประเพณี 2) ป่าขุนน้ำ เป็นแหล่งสำหรับบริโภค อุปโภคและการใช้ในการเกษตร 3) ป่าใช้สอยเป็นแหล่งหาอาหาร และเชื้อเพลิงของชาวบ้าน และ 4) ป่าอนุรักษ์ เป็นแหล่งผลไม้และสมุนไพร

4) ป่าชุมชนของเทศบาลตำบลท่าจำปี อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา พบว่าเทศบาลตำบลท่าจำปี มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 510 ไร่ อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยหลวง เป็นป่าเบญจพรรณ สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 300 – 400 เมตร มีอาณาบริเวณครอบคลุม 3 จังหวัด คือ จังหวัดลำปาง จังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย การใช้ประโยชน์แต่เดิมชาวบ้านในชุมชนได้อาศัยทรัพยากรป่าไม้ เพื่อการยังชีพจากการหาของป่า อาศัยน้ำในลำห้วยเพื่อการผลิตด้านเกษตรกรรมควบคู่ไปกับการใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านภายใต้ระบบความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ อาศัยไม้จากป่าเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย ทำเครื่องใช้ในครัวเรือน เป็นแหล่งไม้ฟืนและสมุนไพรเพื่อรักษาโรค ต่อมามีการเปิดสัมปทานป่าไม้แก่บริษัทเอกชน พร้อมกับการขยายตัวของระบบตลาดแบบทุนนิยม กระแสบริโภคนิยมและการลงทุนข้ามชาติเข้ามาครอบงำวิถีชีวิตของชาวบ้านมากขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านต่างเร่งการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเต็มที่ จนเกินขอบเขตที่ทรัพยากรจะสามารถฟื้นตัวได้ตามธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าถูกบุกรุกทำลายเพื่อประโยชน์เชิงการค้า เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ของ

ชาวบ้าน และมีความรุนแรงมากขึ้น เกิดความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล น้ำไม่พอต่อการทำนา น้ำป่าไหลหลากทำลายบ้านเรือนและสัตว์เลี้ยง ได้รับความเสียหาย ป่ามีสภาพเป็นภูเขาหัวโล้น เทศบาลท่าจำปีเป็นตัวแทนของภาครัฐ โดยมีแกนนำทางสังคม กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มนักเรียน รวมทั้งประชาชนในชุมชน ร่วมกันในการบริหารจัดการป่าชุมชน ความร่วมมือของคนในชุมชนสามารถปกป้องการบุกรุกป่าไม้ รวมถึงการสร้างขวัญกำลังใจ มีการให้ความรู้ ให้ต้นกล้าในการปลูกป่าเพิ่ม ปลูกทดแทน การจัดการป่าชุมชนช่วยฟื้นฟูให้เกิดความสมดุลทางนิเวศวิทยาตลอดจนเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ และอบต.จัดงบประมาณสนับสนุนให้ทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อของท้องถิ่นเพื่อรักษา วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น

5) **ป่าชุมชนบ้านแม่จองไฟ อำเภอลอง จังหวัดแพร่** พบว่า ป่าชุมชนบ้านแม่จองไฟ มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 1,040 ไร่ ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ลาน-แม่กาง สภาพพื้นที่ป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณ เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์มาก มีต้นไม้ขนาดใหญ่หลากหลายชนิด เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร มีไม้เศรษฐกิจ คือ ไม้สัก ไม้มะค่าโมง ประดู่ ไม้ไผ่ และของป่า เช่น หวาย ชัน มีสัตว์ป่าหลายชนิด เช่น เก้ง กระรอก หมูป่า มีที่ราบเพียง ร้อยละ 30 ของพื้นที่ทั้งหมด ชาวบ้านอาศัยบริเวณที่ราบเชิงเขาเป็นส่วนใหญ่ อาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติเพียงแห่งเดียวใช้ในการอุปโภค บริโภค ในการดำรงชีวิต ถือว่าน้ำเป็นสิ่งจำเป็นสูงสุด มีความเชื่อเกี่ยวกับแหล่งน้ำ หน้าแล้งต้องใช้น้ำในการบริโภคจริงๆ เท่านั้น ความเชื่อและข้อห้ามเกี่ยวกับต้นไม้ ชาวบ้านเชื่อว่ารากต้นไม้จะช่วยดูดซับน้ำในฤดูฝน แล้วปล่อยน้ำลงสู่ดินและลำธารในฤดูแล้ง ทำให้มีน้ำใช้ตลอดปี อาศัยต้นไม้เป็นที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม อาหารและยารักษาโรค ต่อมามีการใช้ประโยชน์จากป่าในรูปของเศรษฐกิจ จากการสัมปทานขายเนื้อไม้อย่างไร้จัดจำกัด ส่งผลกระทบต่อระบบการจัดการดูแลรักษาตามความเชื่อเดิม ทำให้ป่าธรรมชาติถูกทำลาย ชาวบ้านต้องการร่วมกันดูแลรักษาป่าในหมู่บ้านของตนเองโดยการออกกฎ ข้อห้ามไม่ให้นำไม้ในป่าของหมู่บ้านมาใช้ทำประโยชน์ แม้แต่ไม้ขนอนนอนไฟร ก็ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ส่วนตนได้ ต้องผ่านการประชุมของคณะกรรมการหมู่บ้านก่อน ชาวบ้านจะไม่ยินยอมให้คนจากหมู่บ้านอื่นเข้ามาลักลอบตัดไม้ในป่าชุมชน เนื่องจากชาวบ้านพึ่งพาป่ามาตลอดหลายชั่วอายุคน ทำให้รู้จักการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ และรู้จักว่าจะต้องใช้อย่างไรให้มีไม้ใช้ไปตลอด โดยใช้ความรู้ด้านธรรมชาติผสมผสาน วัฒนธรรม ความเชื่อที่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ รวมทั้งมีผู้นำมีความเข้มแข็ง มีอุดมการณ์และมอการณ์ไกล สามารถใช้ความเชื่อ คำสั่งสอนจากบรรพบุรุษ เพื่อมาดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้ยังคงความอุดมสมบูรณ์ไว้ได้ แต่ต้องการให้รัฐเข้ามาส่งเสริมอาชีพให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น ปัจจุบันได้จัดตั้งเป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง

6) **ป่าชุมชนบ้านห้วยโศ ตำบลแม่ยม อำเภอมะเริง จังหวัดแม่ฮ่องสอน** พบว่า ป่าชุมชนบ้านห้วยโศมี พื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 6,500 ไร่ มีความสูงจากน้ำทะเลประมาณ

300-700 เมตร ประกอบด้วยป่าเบญจพรรณ จะพบบริเวณลำห้วยที่มีความชันสูง ป่าเต็งรัง พบบริเวณพื้นที่สูงที่แห้งแล้ง และป่าดิบแล้งพบบริเวณหุบห้วยและตามสันเขา พื้นที่ส่วนใหญ่มีความลาดชันมากกว่าร้อยละ 35 ดินมีความสมบูรณ์ต่ำ เป็นป่าชุมชนที่เกิดจากความต้องการของชาวบ้าน ซึ่งประกอบด้วยชาวไทยพื้นราบและชาวเขาส่วนใหญ่เป็นเผ่าปกากญอ มีการใช้ประโยชน์ที่ดินประมาณ 1-2 ปี และย้ายไปใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณใกล้ ๆ และจะหมุนเวียน กลับมาใช้อีกครั้ง เป็นลักษณะการทำไร่เลื่อนลอย ทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ ทำให้เกิดการพังทลายของหน้าดิน แหล่งน้ำในลำห้วยโศที่เคยอุดมสมบูรณ์ จะมีน้ำไหลช่วงฤดูฝนเท่านั้น ทำให้ชาวบ้านประสบปัญหา ขาดแคลนน้ำสำหรับอุปโภคและบริโภค ไม่สามารถทำนา ทำไร่ในฤดูแล้งได้ ชาวบ้านจึงเกิดความวิตกกังวล ถ้าป่าถูกทำลายชาวบ้านจะเดือดร้อนมากกว่านี้ เพราะลำห้วยสายนี้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ต้องใช้ทำนา ทำไร่ เลี้ยงชีพ รวมทั้งเก็บหาของป่า สมุนไพรเพื่อเป็นรายได้เสริมแก่ครอบครัว ชาวบ้านห้วยโศ จึงมีแนวคิดที่จะดำเนินการให้ป่าห้วยโศกลายเป็นป่าชุมชน เพื่อช่วยให้มีสัตว์ป่าเพิ่มขึ้น พื้นที่ป่าชุมชนเพิ่มขึ้น เป็นแหล่งอาหารและพืชสมุนไพรที่จะนำมารักษาโรค ช่วยให้ฝนตกตามฤดูกาล ทำให้มีแหล่งน้ำเพิ่มขึ้น ช่วยป้องกันอุทกภัย รวมถึงเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของชุมชน โดยได้ตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านร่วมเป็นแกนนำในการผลักดันเพื่อให้มีป่าชุมชนในหมู่บ้านและได้ใช้ภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ มาใช้ในการดูแลและรักษาทรัพยากรป่าไม้ มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน คือเขตป่าอนุรักษ์ และเขตป่าใช้สอย โดยชาวบ้านและชาวบ้านจากหมู่บ้านข้างเคียงทั้งหมด 13 หมู่บ้านได้ร่วมใจเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน และปฏิบัติภายใต้กฎ ระเบียบอย่างเคร่งครัด จนทำให้ป่าที่เคยเสื่อมโทรมสามารถกลับฟื้นคืนเป็นป่าที่สมบูรณ์

7) ป่าชุมชนบ้านสามขา หมู่ 6 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง พบว่าป่าชุมชนบ้านสามขา มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 12,000 ไร่ มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขา เป็นป่าเบญจพรรณ สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 500 เมตร มีลำห้วยแม่อิงสูงชันไปตามเชิงเขา เป็นแหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้ในการอุปโภคและบริโภค บ้านสามขาเป็นชุมชนขนาดกลาง ชาวบ้านมีชีวิตค่อนข้างผูกพันกับธรรมชาติ ซึ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ประมาณ 160 ปีมาแล้ว เดิมชาวบ้านมีอาชีพล่าสัตว์เพื่อจำหน่ายและเลี้ยงชีพ เดินทางล่าสัตว์จนมาพบพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ ล้อมรอบไปด้วยภูเขา สัตว์ป่าชุกชุม จึงอพยพครอบครัวมาตั้งบ้านเรือน ทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพและล่าสัตว์ไปขาย ต่อมาได้ประสบปัญหาห้วยแม่อิงแห้งขอด ชาวบ้านประสบปัญหาเรื่องน้ำในการอุปโภค บริโภค และการเกษตร ต่อมาได้หาแนวทางแก้ไขโดยการดูตัวอย่างโครงการพระราชดำริที่ห้วยฮ่องไคร้ เมื่อศึกษาดูงานแล้ว จึงได้ข้อสรุปว่า สภาพดินในป่าไม่สามารถอุ้มน้ำและกักเก็บความชุ่มชื้นไว้ได้ เนื่องจากพื้นที่เป็นที่ลาดชันน้ำจึงไหลลงสู่ด้านล่างอย่างรวดเร็ว และพัดเอาดินตะกอน ไปไม้ กิ่งไม้ ทำให้ลำห้วยตื้นเขิน อีกทั้งปัญหาหลักของชาวบ้านเก็บหาของป่าด้วยการเผาป่า จึงต้องการแก้ไขปัญหาโดยการทำให้หน้าดินชุ่มชื้น ด้วยการสร้างฝายชะลอน้ำ พร้อมกับการทำแนวกันไฟ และสร้างความเข้าใจ

ร่วมกับชาวบ้าน ต่อมาขึ้นนโยบายเน้นการส่งเสริมการผลิตพืชเศรษฐกิจ พร้อมทั้งมีการให้สัมปทานป่ากับบริษัทเอกชนทำให้พื้นที่ป่าถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว และขยายวงกว้างขึ้น เกิดปัญหาอุทกภัย และภัยแล้งรุนแรงมาก เกิดขึ้นต่อเนื่องกันมาหลายปี ชาวบ้านจึงร่วมกันพูดคุยเพื่อหาทางแก้ไขปัญหา จนได้ข้อสรุปว่าควรปิดป่า เพื่อให้ป่าได้พักและฟื้นฟูสภาพป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ ทั้งยังนำประเพณีวัฒนธรรม พิธีกรรมและความเชื่อ เข้ามาเป็นกุศโลบายในการจัดการป่าชุมชน เช่นการบวชป่า เพื่ออนุรักษ์ป่าไม้ ความเชื่อเรื่องผิขุน้ำ และความเคารพ ที่มีต่อบรรพบุรุษ มาช่วยรักษาผืนป่าคืนความสมดุลให้กับระบบน้ำ และความสมบูรณ์ของดิน มีแนวทางแก้ไขปัญหาด้านสภาพจริงของชุมชน มีการรักษาสมบัติส่วนกลางของชุมชน โดยกำหนดกฎและข้อบังคับการใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยการจำแนกพื้นที่ออกเป็น 3 โซน โซนเอ ห้ามตัดไม้ทุกกรณี โซนบี เป็นป่าใช้สอย โซนซี เป็นป่าหัวไร่ปลายน่า สามารถใช้ทรัพยากรได้ตามความต้องการ ชาวบ้านเรียนรู้และปรับแก้วิธีการอยู่ นานนับ 10 ปี จึงเริ่มเห็นความสำเร็จ ที่เกิดจากความเข้มแข็งของผู้นำ ความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน การปลูกฝังแนวคิดให้กับคนรุ่นใหม่ และได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชน ในการสร้างองค์ความรู้ และการดำเนินงานตามแผนการจัดการที่ตกลงร่วมกัน

8) ป่าชุมชนบ้านทาป่าเปา หมู่ที่ 6 ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

พบว่า ป่าชุมชนบ้านทาป่าเปา มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 13,000 ไร่ ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้มีค่า เช่นไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้เต็งรัง ไม้เนื้อแข็งอีกมากมาย สภาพป่าโดยทั่วไปอุดมสมบูรณ์ ทั้งยังมีพืชผักสมุนไพร สัตว์ป่า ของป่า มีลำห้วยหลายสายหล่อเลี้ยงชีวิตในป่าและคนในชุมชน หมู่บ้านทาป่าเปาเกิดจากผู้ก่อตั้ง จำนวน 8 คน ได้พากันมาแผ้วถางปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำ เป็นที่ราบเชิงเขา สลับเนินดิน มีลักษณะเป็นดินร่วนปนเหนียวเหมาะแก่การเพาะปลูก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นการเกษตร มีการทำนา ทำสวนลำไย ทำสวนข้าวโพด และปลูกพืชผักสวนครัวในอดีตคนในชุมชนมีอาชีพทำนาเป็นหลัก ว่างจากฤดูทำนาก็จะปลูกผักไว้กินและหาของป่าเป็นอาหาร ไม่มีการใช้สารเคมี ในการเพาะปลูกพืช แต่ใช้ปุ๋ยคอกที่มีอยู่ในชุมชน มีการดำเนินชีวิตพื้นบ้านแบบเรียบง่าย ชาวบ้านมีความสามัคคีเกื้อกูลช่วยเหลือกัน วิถีชีวิตของคนในชุมชนในอดีตจึงมีความเป็นอยู่อย่างมีความสุข ครอบครัวยุบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง ต่อมาความเจริญเข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตชาวบ้าน ทำให้ชุมชนปรับตัวไปตามความเจริญและเทคโนโลยีได้เข้ามาแทนภูมิปัญญาของชุมชน ทำให้ประชาชนหันไปบริโภควัตถุ นิยม ไม้รู้จักประมาณตน ทำให้เกิดมีหนี้สินตามมา ประกอบกับการประกอบอาชีพด้านการเกษตร ทำไร่ ทำนา ไม่ได้ผล เกษตรกรจึงหันไปใช้สารเคมี สารเร่ง ยาฆ่าแมลง เพื่อต้องการให้ได้ผลผลิตเพิ่มมากขึ้น แต่ผลที่ตามมาคือ ดินเสื่อมคุณภาพ ผลผลิตตกต่ำไม่ได้อาหาร เป็นอันตรายแก่ผู้บริโภค และตัวเกษตรกร แม้กระทั่งน้ำดื่มยังซื้อบริโภค ประกอบกับขาดการดูแลจากทางราชการ เมื่อผลกระทบต่อการประกอบอาชีพ ชาวบ้านจึงหันไปลักลอบตัดไม้ทำลายป่า เพื่อขายเป็นรายได้เลี้ยงครอบครัว และคนต่างถิ่นก็เข้ามาลักลอบตัดไม้หาของป่าไปขายเป็นประจำ ป่าชุมชนของหมู่บ้านส่วนมากเป็นไม้

เศรษฐกิจ เช่น ไม้สัก ประดู่ แดง ไม้เนื้อแข็งมากมายที่สามารถนำมาแปรรูปเป็นไม้สร้างบ้านเรือนและทำเฟอร์นิเจอร์ขาย การสัมปทานป่าของการรถไฟ การนำไม้ไปทำฟืนและหมอนรองรถไฟ การตัดไม้ทำลายป่าเป็นไปอย่างกว้างขวางขึ้น ไม้เว้นแม้แต่ไม้เล็ก ๆ และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการทำไร่เลื่อนลอย ขยายวงกว้างออกไป เสียงมีด ขวาน เลื่อยยนต์ ดังลั่นป่าทุกวัน ทางเจ้าหน้าที่ออกจับกุม แต่ไม่หมดสิ้น เมื่อทรัพยากรที่สำคัญถูกทำลาย ทำให้เกิดความแห้งแล้งเดือดร้อนในการประกอบอาชีพ บางรายต้องหาที่อยู่ใหม่ ส่วนในฤดูฝน ก็เจอปัญหาอุทกภัย ในที่สุดจึงเริ่มจับกลุ่มพูดคุยกัน โดยเริ่มจากผู้นำหมู่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน วัด โรงเรียน ปรึกษาหารือ มีเวทีชาวบ้านช่วยกันวิเคราะห์ และได้คิดหาแนวทางที่จะแก้ไขปัญหา เริ่มแก้ไขจากการบุกรุกทำลายป่า โดยการไปดูงานการอนุรักษ์ป่าชุมชนของหมู่บ้านอื่น แล้วนำแนวทางมาปรับใช้ ปรับกระบวนการคิดตามวิถีของชาวบ้าน มีการตั้งกฎ กติกา ตั้งกรรมการดูแล มีกิจกรรมมากมายในการอนุรักษ์จนเกิดความสมบูรณ์ของป่าเต็มที่ และเพื่อเป็นการป้องกันการกลับไปบุกรุกทำลายป่าอีกครั้ง จึงหาแนวทางการแก้ไข โดยตั้งกองทุนหมู่บ้านขึ้นเพื่อให้ชาวบ้านได้เข้าหาแหล่งทุนเพื่อประกอบอาชีพ ผู้นำหมู่บ้านมีความรู้ ความสามารถ มีความเสียสละอดทน เพื่อที่จะสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นของคนในชุมชน รวมทั้งดึงความสามารถของคนในชุมชนออกมาร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาหมู่บ้าน การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จ

9) ป่าชุมชนบ้านหนองกวาง ตำบลนายาง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่าป่าชุมชนบ้านหนองกวาง มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 2,390 ไร่ มีสภาพป่าแบบป่าเต็งรัง บริเวณพื้นที่ป่าเป็นภูเขาสูงชัน อยู่ทางด้านทิศเหนือของหมู่บ้าน มีลักษณะเป็นป่าเสื่อมโทรมค่อนข้างเตียนโล่ง มีต้นไม้ขนาดเล็กขึ้นกระจัดกระจายไม่หนาแน่น สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 60 – 100 เมตร พื้นที่เหมาะแก่การทำไร่ ทำนา มีลำคลองไหลผ่าน อยู่ติดกับภูเขาสูงชัน ต่อมามีการตัดไม้มาใช้สอย สร้างบ้านเรือน ลักลอบตัดไม้ทำฟืนเผาถ่านทำให้ป่าเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ในพื้นที่มีแต่เตาเผาถ่าน ทำให้ป่ามีลักษณะเป็นป่าเสื่อมโทรมค่อนข้างเตียนโล่ง มีต้นไม้ขนาดเล็กขึ้นกระจัดกระจายไม่หนาแน่น ผู้ใหญ่บ้านเล็งเห็นความสำคัญของพื้นที่ป่าดังกล่าว จึงได้คิดริเริ่มการอนุรักษ์ป่าโดยการจัดตั้งเป็นป่าชุมชนขึ้น ในรูปแบบคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้ร่วมกันร่างระเบียบว่าด้วยการอนุรักษ์ป่าจากการบุกรุกทำลายป่า จุดไฟเผาป่า เก็บหาของป่า ตัดโค่นไม้ยืนต้นทุกชนิด นอกจากนี้ชาวบ้านทุกคนมีสิทธิในการเสนอความคิดเห็นในการพัฒนา และจัดการป่าชุมชนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในปัจจุบันมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาธรรมชาติที่เหลือไม่ให้ถูกบุกรุกจากบุคคลภายนอก เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เพื่อรักษาแหล่งไม้ใช้สอย จะทำให้มีไม้ใช้สอยในครัวเรือนมากขึ้น แหล่งอาหาร เช่น หน่อไม้ ผักหวาน เห็ด และสมุนไพร และเป็นแหล่งรายได้เสริมจากการเก็บผลผลิตจากป่าชุมชน

ทั้งนี้ ข้อมูลพื้นที่ป่าชุมชน ทั้ง 9 แห่ง ในจังหวัดภาคเหนือตอนบนที่ทำการศึกษา ปรากฏตามตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 ข้อมูลป่าชุมชนทั้ง 9 แห่งในจังหวัดภาคเหนือตอนบนที่ทำการศึกษา

ลำดับ	จังหวัด	ชื่อป่าชุมชน	พื้นที่(ไร่)	ชนิดป่า	จำแนกการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชุมชน
1	เชียงใหม่	บ้านแพะ	1,000.00	ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง	-
2	เชียงราย	บ้านสันหลวง สามัคคี	45	ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าดิบเขา ป่าดิบแล้ง ป่าสนเขา	1) ที่อยู่อาศัย 2) ทำการเกษตร 3) อนุรักษ์ 4) ป่าชุมชน
3	น่าน	บ้านดงผาปูน	800.00	ป่าดิบเขา ป่าดิบชื้น ป่าเบญจพรรณ	1) ป่าประเพณี 2) ป่าขุนน้ำ 3) ป่าใช้สอย 4) ป่าอนุรักษ์
4	พะเยา	เทศบาลตำบล ท่าจำปี	510.00	ป่าเบญจพรรณ	-
5	แพร่	บ้านแม่จองไฟ	1,040.00	ป่าเบญจพรรณ	-
6	แม่ฮ่องสอน	บ้านห้วยไผ่	6,500.00	ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าดิบแล้ง	1) ป่าอนุรักษ์ 2) ป่าใช้สอย
7	ลำปาง	บ้านสามขา	12,000.00	ป่าเบญจพรรณ	1) โชนเอ 2) โชนบี 3) โชนซี
8	ลำพูน	บ้านทาป่าเปา	13,000.00	ป่าอุดมสมบูรณ์	-
9	อุตรดิตถ์	บ้านหนองกวาง	2,390.00	ป่าเต็งรัง	-

1.3 ข้อมูลลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนทั้ง 9 แห่ง

ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนทั้ง 9 แห่ง เป็น การศึกษารวบรวมข้อมูลลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคมของกลุ่มตัวอย่างจากผลการศึกษาวิจัย ทั้ง 9 เรื่อง มีรายละเอียดดังนี้

1.3.1 กลุ่มตัวอย่างท้องที่ป่าชุมชนบ้านแพะ จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวน 143 ครัวเรือน พบว่า เป็นเพศชาย 212 คน เพศหญิง 205 คน มีอายุเฉลี่ย 40 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ประกอบอาชีพรับจ้าง และมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 2,100 บาท/เดือน

1.3.2 กลุ่มตัวอย่างท้องที่ป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี จังหวัดเชียงราย มีจำนวน 146 ครัวเรือน เป็นเพศชาย 285 คน เพศหญิง 272 คน มีอายุเฉลี่ย 45 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ประกอบอาชีพเกษตรกรกรรม และมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 1,500 บาท/เดือน

1.3.3 กลุ่มตัวอย่างท้องที่ป่าชุมชนบ้านคงคาปูน จังหวัดน่าน มีจำนวน 47 ครัวเรือน เป็นเพศชาย 83 คน เพศหญิง 77 คน มีอายุเฉลี่ย 41 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ประกอบอาชีพเกษตรกรกรรม และมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ยต่ำกว่า 1,580 บาท/เดือน

1.3.4 กลุ่มตัวอย่างท้องที่ป่าชุมชนเทศบาลตำบลท่าจำปี จังหวัดพะเยา มีจำนวน 1,387 ครัวเรือน เป็นเพศชาย 1,987 คน เพศหญิง 2,047 คน มีอายุเฉลี่ย 35 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ประกอบอาชีพเกษตรกรกรรม และมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 11,000 บาท/เดือน

1.3.5 กลุ่มตัวอย่างท้องที่ป่าชุมชนแม่จองไฟ จังหวัดแพร่ มีจำนวน 123 ครัวเรือน เป็นเพศชาย 293 คน เพศหญิง 248 คน มีอายุเฉลี่ย 30 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ประกอบอาชีพเกษตรกรกรรม และมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ยต่ำกว่า 1,640 บาท/เดือน

1.3.6 กลุ่มตัวอย่างท้องที่ป่าชุมชนบ้านห้วยโผ จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีจำนวน 287 ครัวเรือน เป็นเพศชาย 397 คน เพศหญิง 358 คน มีอายุเฉลี่ย 46 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ประกอบอาชีพทำนา และมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 1,960 บาท/เดือน

1.3.7 กลุ่มตัวอย่างท้องที่ป่าชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง มีจำนวน 211 ครัวเรือน เป็นเพศชาย 309 คน เพศหญิง 321 คน มีอายุเฉลี่ย 55 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ประกอบอาชีพทำนา และมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ยต่ำกว่า 6,000 บาท/เดือน

1.3.8 กลุ่มตัวอย่างท้องที่ป่าชุมชนบ้านท่าป่าป้า จังหวัดลำพูน มีจำนวน 283 ครัวเรือน เป็นเพศชาย 394 คน เพศหญิง 412 คน มีอายุเฉลี่ย 44 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ประกอบอาชีพทำนา และมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 4,650 บาท/เดือน

1.3.9 กลุ่มตัวอย่างท้องที่ป่าชุมชนบ้านหนองกวาง จังหวัดอุดรธานี มีจำนวน 286 ครัวเรือน เป็นเพศชาย 480 คน เพศหญิง 477 คน มีอายุเฉลี่ย 50.3 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 3,148.57 บาท/เดือน

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่า กลุ่มตัวอย่างท้องที่ป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน ที่ทำการศึกษามีจำนวน 2,913 ครัวเรือน จำนวน 8,857 คน เป็นเพศชาย จำนวน 4,440 คน เป็นเพศหญิง จำนวน 4,417 คน ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา รองลงมาจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา มีอายุเฉลี่ยระหว่าง 30 - 40 ปี รองลงมา มีอายุเฉลี่ย 41 - 50 ปี ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักทำการเกษตร รองลงมา มีอาชีพทำนา ส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยอยู่ในช่วง 4,001 - 5000 บาท รองลงมา มีรายได้เฉลี่ยอยู่ในช่วง 1,000 - 2,000 บาท และอยู่ในช่วง 3,001 - 4000 บาท ตามลำดับ

ตอนที่ 2 สภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ที่ทำการศึกษา

สภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชน 9 แห่งใน 9 จังหวัดภาคเหนือตอนบน เป็นการรวบรวมข้อมูลการจัดการป่าชุมชนจากวิทยานิพนธ์จำนวน 9 เรื่อง สามารถสรุปตามหลักการจัดการพื้นฐานสำคัญ 4 ด้าน ประกอบด้วย (1) การวางแผน (Planning) (2) การจัดองค์การ (Organizing) (3) การนำ (Leading) และ (4) การควบคุม (Controlling) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ป่าชุมชนบ้านแพะ จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษา พบว่า สภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชน ดังนี้

2.1.1 การวางแผน พบว่า

- มีการวางแผนโดยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านทั้งหมดได้ร่วมประชุมปรึกษาหารือและตกลงในหลักการที่จะรักษาผืนป่า เนื่องจากภาวะการขาดแคลนน้ำ เนื่องจากการทำลายป่า

- มีการนำความเชื่อของชุมชนที่มีต่อป่ามาปรับใช้และปฏิบัติ ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่า

- มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านพิธีกรรมทางศาสนา หรือก็คือการใช้ความเชื่อและพิธีกรรมมาเป็นกุศโลบายให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่าชุมชน

- มีการวางแผนที่จะดำเนินโครงการพัฒนาป่าชุมชนอย่างเป็นทางการ โดยได้รับการสนับสนุนด้านความรู้ และวิชาการเกี่ยวกับการบริหารจัดการป่าชุมชนจากหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้ชุมชนสามารถดูแล รักษาบำรุงป่าให้คงอยู่ ยังประโยชน์แก่ชุมชน

- มีแผนการฝึกอบรมอาสาสมัครป้องกันไฟป่า รวมทั้งไปศึกษาดูงาน

- มีการจัดเวรยามดูแลป่า จะผลัดเปลี่ยนกันไปทำหน้าที่คอยดูแลการลักลอบตัดไม้

- มีการทำแนวกันไฟและทำความสะอาดพื้นที่ป่าชุมชน รอบพื้นที่ป่าชุมชน ช่วงประมาณเดือนธันวาคม - มกราคม

- มีการจัดกิจกรรมปลูกเสริมป่า จะร่วมกันทำในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันพ่อ และวันแม่

2.1.2 การจัดการ การพบว่า

- มีการแต่งตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านที่เป็นบุคคลในชุมชนหมู่บ้าน มีหน้าที่บริหารจัดการป่าชุมชน

- มีการแต่งตั้งประธานคณะกรรมการหมู่บ้านหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำในการจัดการป่าชุมชน

- มีการแบ่งการจัดการออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้ 1) กลุ่มรับผิดชอบร่วมชาวบ้านทุกคนมีหน้าที่ช่วยกันดูแลและสอดส่องผู้ที่เข้ามาตัดไม้ในป่าชุมชน และรายงานให้คณะกรรมการหมู่บ้านไปดำเนินการจับกุม และ2) กลุ่มกิจกรรมร่วมกัน ในป่าชุมชน

- กรมป่าไม้ กำหนดให้สำนักงานป่าไม้เขต จัดตั้งงานป่าชุมชนขึ้นในฝ่ายจัดการป่าไม้ สำนักงานป่าไม้เขตเชียงใหม่ได้นำป่าชุมชนบ้านแพะได้เข้าร่วมโครงการพัฒนาป่าชุมชน โดยสำนักงานป่าไม้จังหวัดเชียงใหม่ มีหน้าที่สนับสนุนด้านความรู้วิชาการป่าไม้แก่ชุมชน เทคนิคการเพาะชำกล้าไม้ การดูแลบำรุงป่าให้คงความอุดมสมบูรณ์

2.1.3 การนำ พบว่า ดำเนินการโดยคณะกรรมการหมู่บ้านที่เป็นบุคคลในชุมชน มีประธานคณะกรรมการหมู่บ้านหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำในการจัดการป่าชุมชน ร่วมกับองค์กรภาครัฐและหรือภาคเอกชน ในลักษณะแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อบริหารจัดการป่าชุมชน ดังนี้

- มีการสร้างขวัญและกำลังใจ โดยการมอบโล่ประกาศเกียรติคุณให้กับชุมชนที่เข้าร่วมแรงร่วมใจกันปกป้องคุ้มครองพื้นที่ป่าไว้ได้เป็นอย่างดี เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชนทั่วไปให้ยึดถือเป็นแบบอย่าง

- มีการสร้างแรงจูงใจให้ชุมชนเกิดความสามัคคีและมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยจะมอบรางวัลให้กับหมู่บ้านที่รักษาป่าชุมชนไว้ได้

- มีการนำคณะบุคคล กลุ่มต่าง ๆ เข้ามาศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชน เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนพัฒนาการจัดการป่าชุมชนอย่างต่อเนื่องและประพฤดีเป็นแบบอย่างที่ดีให้เกิดประโยชน์แก่ป่าชุมชนอื่นๆ

- มีการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร ให้คนชุมชน ทำให้มีมุมมองที่ดีต่อการจัดการป่าชุมชน และเกิดความต้องการมีส่วนร่วม
- มีการนำความเชื่อ เรื่องผีป่า มาสร้างความเกรงกลัวไม่ให้ชาวบ้านบุกรุกทำลายป่า และนำความศรัทธา เรื่องบรรพบุรุษ มาสร้างการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า
- มีการสร้างความรู้สึกการเป็นเจ้าของป่าชุมชน ป่าชุมชนให้ประโยชน์แก่ตนและครอบครัว ทำให้ต้องเข้ามาดูแลรักษาผลประโยชน์ของตน รวมทั้งป้องกันบุคคลภายนอกเข้ามาแย่งใช้ประโยชน์
- มีการสร้างทัศนคติ เกี่ยวกับป่าชุมชนให้กับคนในชุมชน คือ รักษาป่าชุมชนไว้เพื่อลูกหลานในฐานะมรดกของชุมชน

2.1.4 การควบคุม พบว่า คณะกรรมการป่าชุมชนและชาวบ้านในชุมชนร่วมกันสร้างกฎเกณฑ์และบทลงโทษขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการป้องกันรักษาป่าชุมชน ซึ่งกฎเกณฑ์ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้มีบทลงโทษที่หนักขึ้นและเด็ดขาดขึ้นเพื่อให้สอดคล้องต่อสถานการณ์ปัจจุบัน ดังนี้ 1) ผู้ใดลักลอบตัดไม้ในพื้นที่ป่าชุมชน ไม่ว่าจะเป็นไม้อะไรก็ตาม ขนาดเท่าไร และจำนวนเท่าใดก็ตามจะถูกปรับ โดยคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้พิจารณา 2) ในกรณีที่ถูกจับได้ ไม่ยินยอมที่จะเสียค่าปรับ จะถูกนำตัวส่งสถานีตำรวจ เพื่อดำเนินคดี 3) ชาวบ้านทุกคนมีหน้าที่ช่วยกันสืบหาผู้กระทำผิดมาลงโทษ โดยผู้ที่นำข่าวหรือผู้ที่สืบหาผู้กระทำผิดได้จะได้รางวัลนำจับ และ 4) ประชานกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้เก็บเงินค่าปรับแล้วนำไปพัฒนาหมู่บ้าน

2.2 ป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษา พบว่า สภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชน ดังนี้

2.2.1 การวางแผน พบว่า

- มีการประชุมเพื่อจัดตั้งกรรมการป่าชุมชน เพื่อรักษาแหล่งต้นน้ำลำธารรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ สนองประโยชน์ตามวิถีชีวิตคนในชุมชน
- กรรมการร่วมกันออกกฎ ระเบียบป่าชุมชน
- ให้ความรู้ชาวบ้าน เรื่องกฎ ระเบียบป่าชุมชน
- มีการแบ่งพื้นที่ป่าชุมชน ออกเป็น 2 แปลง แปลงที่ 1 เป็นป่าอนุรักษ์ และแปลงที่ 2 เป็นป่าปลูกโครงการเฉลิมพระเกียรติ
- มีการกำหนดเขตป่าชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกันสามารถหาของป่าได้
- มีการจัดทำแนวกันไฟ ทำถนนลูกรัง
- มีการพัฒนาป่าชุมชนในวันสำคัญต่าง ๆ ของศาสนา เช่น กิจกรรมปลูกป่า

- มีการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน อนุรักษ์ป่าต้นน้ำ กิจกรรมปลูกป่า พัฒนาชุมชน กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กิจกรรมเลี้ยงผีต้นน้ำ กิจกรรมการเรียนการสอนด้านสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมอนุรักษ์ป่าบริเวณที่สาธารณประโยชน์

2.2.2 การจัดองค์การ พบว่า มีคณะกรรมการป่าชุมชนที่คัดเลือกโดยชาวบ้านในหมู่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการป่าชุมชน ผู้รักษาความสงบภายในหมู่บ้าน รวม 16 คน คณะกรรมการที่ปรึกษา 4 คน มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบจัดการเกี่ยวกับป่าชุมชน โดยร่วมกันตรวจดูแลรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ โดยเฉพาะดูแลกิ่งทำแนวกันไฟ ทำถนนลูกรังรอบ ๆ ป่าชุมชน ปลูกป่าเพิ่มเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา มีพิธีบวชป่า มีการดูแลรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วมในการดูแลและรักษาป่า

2.2.3 การนำ พบว่า คณะกรรมการป่าชุมชน หัวหน้าครัวเรือน ผู้นำชุมชน ร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ของรัฐในเขตพื้นที่ หน่วยงานพัฒนาชุมชนองค์กรของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่าย และองค์กรอิสระเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ดังนี้

- มีการนำป่าชุมชนเข้าร่วมโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติ ทำให้ป่าชุมชนของหมู่บ้านได้รับรางวัลชนะเลิศ ทั้งระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ ผลของการได้รับรางวัลทำให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจ และมุ่งมั่นในการดูแลรักษาฟื้นฟูป่าให้มีพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้น

- มีการสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านและเยาวชนเพื่อให้มีใจรักต้นไม้และหวงแหนทรัพยากร

- มีการสนับสนุน ส่งเสริมกิจกรรมป่าชุมชน โดยการให้คำแนะนำเกี่ยวกับการดูแลรักษาป่าชุมชน เป็นที่ปรึกษาโครงการปลูกป่าฯ และนำคณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน เข้ารับการอบรม และศึกษาดูงาน

- มีการให้งบประมาณสนับสนุนกิจกรรมป่าชุมชนของโรงเรียนและหมู่บ้าน เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการจัดการป่าชุมชน

- มีการให้ความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนและวิธีการในการจัดเก็บเมล็ดพันธุ์ไม้ที่ต้องการ เทคนิควิธีการเพาะชำเมล็ดพันธุ์ไม้แต่ละชนิด การย้ายชำ การดูแลกล้าไม้ เพื่อนำไปปลูกป่าเสริม เพื่อพื้นที่ป่าให้กับชุมชน

- มีการนำพิธีกรรมความเชื่อ ประเพณี เกี่ยวกับผีมาประยุกต์ใช้กับป่า ที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นประเพณีประจำปีของหมู่บ้านมาเชื่อมโยงกับป่าไม้ โดยการทำพิธีบวชป่า เพื่อสร้างความเกรงกลัว และมีความศรัทธา ทำให้ชุมชนช่วยกันดูแลรักษาป่าชุมชน

- มีการสนับสนุนให้ความรู้ในการจัดทำแนวกันไฟ และจัดหากำลังไม้ให้ปลูกป่าเพิ่มเติม ร่วมรณรงค์ ดูแลรักษา ฟื้นฟูทรัพยากร

- มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม นำมาประยุกต์ใช้ควบคู่กับองค์ความรู้ใหม่ในการจัดอบรม สัมมนา จัดหลักสูตรการเรียนรู้เพื่อให้ชาวบ้านได้ศึกษาและปฏิบัติจริง โดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรม เพื่อให้ชุมชนตระหนักมีความรักและหวงแหนทรัพยากรของตน

2.2.4 การควบคุม พบว่า คณะกรรมการหมู่บ้านตั้งกฎ กติกา ควบคุมการกระทำ ความผิดกันเอง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบ ได้แก่ 1) ห้ามตัดโค่นต้นไม้ 2) ห้ามล่าสัตว์ 3) ห้ามมิให้จุดไฟเผาป่าทั้ง 2 แห่ง เด็ดขาด 4) ห้ามบุกรุกแผ้วถางทำการเกษตรในพื้นที่ป่าชุมชน 5) ห้ามทิ้งขยะบริเวณป่าชุมชน ห้ามตัดโค่นต้นไม้เพื่อแปรรูป เป็นการอนุรักษ์ ห้ามบุกรุกแผ้วถางป่า ห้ามจุดไฟเผาป่า เป็นการช่วยรักษาสภาพป่าให้คงความอุดมสมบูรณ์และยังลดมลพิษ ห้ามทิ้งขยะในลำห้วย ห้ามล้างถังสารเคมี ผู้ฝ่าฝืนเปรียบเทียบปรับ กรณีคณะกรรมการป่าชุมชน ฝ่าฝืนกฎระเบียบป่าชุมชน ถูกลงโทษเป็นสองเท่า หากตกลงตามกฎของหมู่บ้านไม่ได้ นำตัวส่งเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามกฎหมายต่อไป จากการกำหนดข้อตกลงเกี่ยวกับกฎ ระเบียบของป่าชุมชน มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนเป็นอย่างมาก ทำให้สภาพป่าสมบูรณ์ เพิ่มพื้นที่ป่ามากขึ้น การลักลอบตัดไม้ทำลายป่าน้อยลง ลดปัญหาการขาดแคลนน้ำในการอุปโภค บริโภค ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ ทุกคนมีจิตสำนึกในการดูแล รักษา ฟื้นฟู มีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นจากรายได้เสริมจากการหาของป่า

2.3 ป่าชุมชนบ้านดงคาปูน จังหวัดน่าน ผลการศึกษา พบว่า สภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชน ดังนี้

2.3.1 การวางแผน พบว่า

- ชาวบ้านในหมู่บ้านได้กำหนดเขตตามลักษณะการใช้ประโยชน์ ได้แบ่งป่าเป็น 4 ประเภท โดยใช้วิธีการแบ่งด้วยสันเขาและแนวร่องห้วย จัดระบบการจัดการป่าชุมชนจำแนกตามประเภทป่า คือ 1) ป่าประเพณี โดยถือว่าบริเวณสำหรับประกอบพิธีกรรมทั้งหมดเป็นป่าประเพณี ป่าประเภทนี้จะอยู่ใกล้หมู่บ้านคนเดินทางไปสะดวก 2) ป่าขุนน้ำ เป็นแหล่งน้ำสำหรับบริโภคใช้สอย เพื่อให้มีแหล่งน้ำบริโภคตลอดทั้งปี และไม่มีสิ่งเจือปนในน้ำ 3) ป่าใช้สอย เป็นแหล่งหาอาหาร และสัตว์น้ำของชาวบ้าน อยู่ติดกับบริเวณที่เป็นไร่ของชาวบ้าน ชาวบ้านที่ไปทำไร่สามารถใช้ประโยชน์ได้ง่าย และ 4) ป่าอนุรักษ์ เพื่อให้คนในหมู่บ้านเข้าไปใช้ประโยชน์และดูแลง่าย

- มีการกำหนดการใช้ทรัพยากรภายใต้ขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ และทรัพยากร โดยทรัพยากรไม่เสื่อมสลายจนไม่สามารถฟื้นตัวได้ การแบ่งทรัพยากรอย่างเสมอภาค

- มีการวางระเบียบและข้อบังคับ และมีคณะกรรมการดูแลอย่างใกล้ชิด
- มีการปลูกฝังและช่วยดูแลวัยรุ่นให้มีความตระหนักและจิตสำนึกต่อทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ของตน โดยจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้ได้เรียนรู้ มีการจัดตั้งองค์กรประชาชนที่มีความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสมการใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาดั้งเดิมเป็นแนวทางในการทำงาน

2.3.2 การจัดองค์กร พบว่า มีการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน จากมติที่ประชุมของหมู่บ้าน ประกอบไปด้วยคนที่หลากหลายภายในหมู่บ้าน เพื่อช่วยกันทำงาน การจัดการป่าของหมู่บ้านก็จะเร็วขึ้นและลดภาระของผู้นำชุมชนด้วย ประกอบด้วยสมาชิก ทั้งหมด 14 คน 1) ผู้ใหญ่บ้าน 2) ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 3 คน 3) สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล 2 คน 4) ตัวแทนจากกลุ่มแม่บ้าน 1 คน 5) หมอพิธีกรรม 1 คน 6) หมอสมุนไพร 1 คน 7) ผู้อาวุโส 1 คน 8) กลุ่มเยาวชน 1 คน 8) ตำรวจบ้าน 1 คน 9) สมาชิกที่ได้รับการคัดเลือกจากที่ประชุมหมู่บ้าน 2 คน ทำหน้าที่บริหารจัดการเงินกองกลางของหมู่บ้านเพื่อใช้ในการดูแลป่าชุมชน สอดส่องดูแลสมาชิกในชุมชนและคนภายนอกให้ปฏิบัติตามข้อตกลงที่วางไว้ จัดชุดสำรวจป่าเพื่อตรวจสอบผู้ลักลอบทำความผิดในเขตป่าชุมชน จัดชุดสำรวจระบบชลประทานและป่าชุมชนน้ำให้สามารถใช้งานได้ตลอดเวลา จัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้สามารถฟื้นตัวได้ตลอดเวลา จัดกิจกรรมตามประเพณีและความเชื่อของชุมชน ทั้งนี้สมาชิกจะมีการเลือกใหม่และหมุนเวียนกันทุก ๆ ปี

2.3.3 การนำ พบว่า คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มผู้จัดการผลผลิต คณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มหมอสมุนไพร กลุ่มหมอทำขวัญ กลุ่มเยาวชน ทำงานร่วมกับเครือข่าย ผู้อาวุโส เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ดังนี้

- มีบทบาทในการขับเคลื่อนกระบวนการทางการเมือง มีความสามารถในการติดต่อประสานงาน สร้างเครือข่ายกับหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ
- สร้างภาคีเครือข่ายภาคภูมิใจ โดยการส่ง โครงการป่าชุมชนเข้าประกวดรางวัลลูกโลกสีเขียว และได้รับรางวัลชนะเลิศจากการดูแลรักษาผืนป่าชุมชน
- มีการควบคุม รักษากฎ ระเบียบ ประยุกต์ภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับสถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลง
- มีการนำวัฒนธรรม ประเพณี ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับ ดิน น้ำ บนพื้นฐานความเชื่อของชุมชน ถ่ายทอดสู่เยาวชนคนรุ่นใหม่ นำไปสู่การจัดการป่าชุมชนที่ดี
- มีการให้รางวัลแก่ผู้แจ้งการกระทำผิด

2.3.4 การควบคุม พบว่า ชาวบ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน แต่งตั้งกรรมการป่าชุมชน ทำหน้าที่สอดส่องดูแลการกระทำผิด กฎ ระเบียบ และข้อหวงห้ามในหมู่บ้าน โดยจัดทำ

ร่างกฎ ขึ้น และปรับปรุงแก้ไขเพื่อความเหมาะสมอยู่ตลอดเวลา ดังนี้ 1) ห้ามตัดต้นตาวในบริเวณป่าอนุรักษ์ 2) ห้ามตัดต้นหวายในบริเวณเขตป่าอนุรักษ์ 3) ห้ามตัดต้นไม้ในบริเวณเขตป่าอนุรักษ์ 4) ห้ามล่าสัตว์ในบริเวณป่าอนุรักษ์ 5) ห้ามระเบิดปลา หรือเมื่อปลาในป่าชุมชน 6) ห้ามขุดหนองไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ 7) ห้ามจุดไฟ เผาป่า ใช้สอย ป่าคั่นน้ำ ป่าอนุรักษ์ 8) ห้ามหาฟันหรือไม้ขนาดใหญ่ จากกฎ ระเบียบ และข้อหวงห้าม ทำให้พบผู้กระทำผิดน้อยลง แสดงถึงประสิทธิภาพที่ดีของระบบจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน และมีแนวโน้มที่จะพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนแก่ทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้าน

2.4 ป่าชุมชนของเทศบาลตำบลท่าจำปี จังหวัดพะเยา ผลการศึกษา พบว่า สภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชน ดังนี้

2.4.1 การวางแผน พบว่า

- เทศบาลท่าจำปีมีการกระจายอำนาจการจัดการดูแลรักษาป่าไม้ ให้เป็นการร่วมกันดูแลโดยประชาชน เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการดูแลรักษาทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้สามารถอำนวยผลประโยชน์ต่อชุมชน ทั้งยังทำให้ชาวบ้านรู้สึกผูกพันในทรัพยากรป่า โดยไม่ได้ให้ครอบครองทั้งหมด แต่เลือกใช้ตามความจำเป็น

- ชาวบ้านช่วยกันจำแนกชนิดและขนาดของพื้นที่ป่าชุมชน

2.4.2 การจัดองค์การ พบว่า

- เทศบาลท่าจำปี ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของภาครัฐที่มีบทบาทในการบริหารจัดการป่าชุมชน ร่วมกับประชาชนในชุมชน

- มีคณะกรรมการหมู่บ้าน มีหน้าที่รับผิดชอบหากมีผู้กระทำผิดข้อบังคับ และชาวบ้านสามารถแสดงความคิดเห็นต่อการลงโทษตามกฎหมายของชุมชน ได้อย่างเสรี

- เทศบาลท่าจำปี จัดหาต้นกล้า ให้ความรู้ พันธุ์ไม้ เพื่อใช้ในการปลูกทดแทน ปลูกป่าเพิ่ม

2.4.3 การนำ พบว่า เกิดจากการดำเนินการของทุกภาคส่วน เช่น คณะกรรมการป่าชุมชน ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มเยาวชน องค์กรภาครัฐในชุมชน อบต. โรงเรียน องค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบลในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ดังนี้

- มีการประพฤติตนเองเป็นแบบอย่างที่ดี โดยเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับป่าไม้ทุกครั้งร่วมกับคนในชุมชน

- มีการสร้างขวัญกำลังใจ และเข้ามาช่วยกันดูแลรักษาป่าชุมชน

- มีการนำพระราชบัญญัติป่าชุมชนซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายมาใช้ในการจัดการป่าชุมชน

- มีส่วนร่วมในการปลูกป่า พัฒนา ดูแลรักษา ทำแนวกันไฟ ถางหญ้า กำจัดวัชพืช

- มีการนำองค์ความรู้ใหม่ที่ได้มาจากหน่วยราชการมาประยุกต์ใช้ควบคู่กับพิธีกรรมทางศาสนา และความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์

- มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา เป็นส่วนหนึ่งในการจัดการป่าไม้

2.4.4 การควบคุม พบว่า หากมีผู้พบเห็นการตัดไม้ หรือกระทำความผิด ไม่ว่าจะกรณีใด ในหมู่บ้านให้แจ้งคณะกรรมการหมู่บ้าน

2.5 ป่าชุมชนบ้านแม่จองไฟ จังหวัดแพร่ ผลการศึกษา พบว่า สภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชน ดังนี้

2.5.1 การวางแผน พบว่า

- ชุมชนบ้านแม่จองไฟ มีการแบ่งแนวเขตที่ชัดเจน

- เส้นทางคมนาคมจากภายในเข้าสู่พื้นที่ป่าอนุรักษ์มีเพียงเส้นทางเดียว ทำให้ชุมชนสามารถติดตาม เฝ้าดู ความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรได้ตลอดเวลา

2.5.2 การจัดการ พบว่า มีผู้รับผิดชอบหรือผู้มีหน้าที่จัดการป่าชุมชน เป็นหน้าที่ของสมาชิกชุมชนบ้านแม่จองไฟ โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้าน 7 คน คณะกรรมการอบต. 2 คน แบ่งการปกครองออกเป็น 5 กลุ่ม มีกลุ่มอาสาสมัครพัฒนา หมู่บ้าน 9 คน มีคณะกรรมการศูนย์ส่งเสริมราษฎรประจำหมู่บ้าน มีคณะกรรมการพัฒนาเด็ก 11 คน โดยประชาชนส่วนใหญ่ไม่ยินยอมให้ภาครัฐเข้ามาดูแลป่าไม้ส่วนที่ชุมชนได้ดูแลอยู่

2.5.3 การนำ พบว่า ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน ร่วมกันในการจัดการป่าชุมชน ดังนี้

- มีการนำกลุ่มผู้เฒ่าหรือผู้นำตามธรรมชาติเป็นผู้ตัดสินใจ และกำหนดกฎระเบียบ ซึ่งยึดถือแบบแผนวัฒนธรรมเกี่ยวกับป่าไม้

- มีการสร้างแรงจูงใจ กระตุ้นให้ชาวบ้านในชุมชนมองเห็นความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องรักษาป่าชุมชน

- มีการนำภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยใช้ความเชื่อ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณีของชาวกระเหรี่ยงมาใช้ในการจัดการป่าชุมชน

- มีการนำความเชื่อเรื่องวิญญาณ บรรพบุรุษ พื้นฐานความเชื่อในทางวัฒนธรรม เป็นรากฐานที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าไปตัดไม้

2.5.4 การควบคุม พบว่า ชาวบ้านแม่จองไฟมีความผูกพันกับธรรมชาติ คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน จึงมีการจัดระเบียบโดยตั้งเป็นกฎของหมู่บ้านขึ้น เพื่อควบคุมคนในชุมชนในการรักษาป่าของหมู่บ้าน ชุมชนจะถือปฏิบัติกฎ ระเบียบอย่างเคร่งครัด เช่น ห้ามตัดไม้ในเขตอนุรักษ์ ห้ามเผาป่าโดยเฉพาะฤดูแล้ง ห้ามนำเอาของป่ามาขาย ห้ามนำไม้มาใช้สอย มีการสร้างแนวเขตป่า และแนวกันไฟ

2.6 ป่าชุมชนบ้านห้วยโศงจังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษา พบว่า สภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชน ดังนี้

2.6.1 การวางแผน พบว่า

- ชาวบ้านได้ร่วมกันคิดที่จะดำเนินการให้ป่าบ้านห้วยโศงเป็นป่าชุมชนของหมู่บ้าน
- ร่วมกันดำเนินกิจกรรมในการจัดการป่าชุมชน และให้ชาวบ้านทั้ง 13 หมู่บ้านใกล้เคียงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน
- แบ่งเนื้อที่ออกเป็น 2 ส่วน คือ เขตป่าอนุรักษ์ มีพื้นที่ประมาณ 4,000 ไร่ และเขตป่าใช้สอย มีพื้นที่ประมาณ 2,500 ไร่
- ดำเนินกิจกรรมในการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชน โดยได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านในหมู่บ้าน ดังนี้ 1) การตรวจป่า ได้มีการจัดชาวบ้านออกหมุนเวียนกันตรวจป่า ซึ่งการตรวจจะใช้การออกไปทำกิจวัตรประจำวัน เช่น การไปเลี้ยงสัตว์ หรือการไปเก็บหาของป่า หากพบการลักลอบตัดต้นไม้ หรือผู้ที่ฝ่าฝืนกฎ ระเบียบ ก็จะรีบกลับมารายงานให้คณะกรรมการหมู่บ้านทราบ การจัดชาวบ้านออกไปตรวจป่า จะแบ่งเป็น 4 สาย แต่ละสายจะมีผู้รับผิดชอบ 2 คน จะหมุนเวียนกันไป 2) การฝึกอบรมอาสาสมัครป้องกันไฟป่า ผู้นำหมู่บ้านได้จัดชาวบ้านไปร่วมงานกับงานควบคุมไฟป่า รวมทั้งจัดฝึกอบรมอาสาสมัครป้องกันไฟป่า ให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องไฟป่า วิธีการดับไฟป่า เพื่อนำความรู้ที่ได้ไปเผยแพร่กับชาวบ้านในหมู่บ้าน และใช้ป้องกันไฟป่า และป่าชุมชนของหมู่บ้าน และ 3) มีการปลูกเสริมป่าในพื้นที่ใช้สอยของหมู่บ้าน โดยปลูกพืชเศรษฐกิจ สำหรับอุปโภค บริโภค และส่งเสริมอาชีพให้แก่ชาวบ้านในอนาคต และชาวบ้านได้ปลูกต้นไม้ เช่น สัก กุณ เพื่อเพิ่มปริมาณต้นไม้ในพื้นที่ป่าชุมชน

2.6.2 การจัดองค์การ พบว่า มีการตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านร่วมเป็นแกนนำในการผลักดันเพื่อให้มีป่าชุมชนในหมู่บ้าน ทำการคัดเลือกโดยราษฎรบ้านห้วยโศง และได้คณะกรรมการป่าชุมชนจำนวนทั้งหมด 10 คน โดยคณะกรรมการดังกล่าวมีหน้าที่ ดังนี้ 1) ดูแลทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และรักษากฎ ระเบียบว่าด้วยการรักษาป่าของหมู่บ้าน 2) ประสานความเข้าใจกับชาวบ้านในเรื่องการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ 3) กล่าวตักเตือนหรือปรับโทษต่อบุคคลที่ละเมิดกฎ

ระเบียบว่าด้วยการรักษาป่าในหมู่บ้าน และ4) มีสิทธิออกกฎ ระเบียบ ในการจัดการเรื่องทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ในหมู่บ้าน มีสิทธิออกเสียงคัดค้าน หรือสนับสนุนในการลงมติในที่ประชุม

2.6.3 การนำ พบว่า

- คณะกรรมการป่าชุมชน และผู้นำชุมชน สร้างความภาคภูมิใจในการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยการส่ง โครงการป่าชุมชนเข้าร่วมประกวด จนได้รับรางวัล ลูกโลกสีเขียวในการจัดการป่าชุมชน

- คณะกรรมการป่าชุมชน และผู้นำชุมชน มีการกระตุ้นและชักจูงให้ ชาวบ้านในชุมชนเชื่อมั่นในตัวผู้นำ และเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

- สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล มีการจัดฝึกอบรม ฐานที่เกี่ยวข้องกับ ป่าชุมชน เป็นผู้นำราษฎรในพื้นที่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

- หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรทำการประชาสัมพันธ์ให้ราษฎรในพื้นที่ ตระหนักถึงคุณค่าในการดูแลรักษาป่าชุมชน

2.6.4 การควบคุม พบว่า หลังจากได้เลือกคณะกรรมการป่าชุมชนแล้ว มีการ ออกกฎ ระเบียบ เพื่อเป็นข้อกำหนดให้ชาวบ้าน ปฏิบัติ กติกาข้อที่ 1 ว่าด้วยป่าอนุรักษ์ 1) ห้ามตัด ต้นไม้ทุกชนิดในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 2) ห้ามคนในและนอกหมู่บ้านล่าสัตว์ในเขตป่าอนุรักษ์ 3) ห้ามคนในและนอกหมู่บ้านลักลอบเปิดพื้นที่ในเขตป่าอนุรักษ์ และ4) ห้ามคนในและนอก ทำการ เผาป่าไม่ว่ากรณีใด ๆ กติกาข้อที่ 2 ว่าด้วยป่าใช้สอย 1) ผู้ใดต้องการไม้ใช้สอยให้แจ้งต่อ คณะกรรมการหมู่บ้านก่อนทุกครั้ง 2) ถ้าผู้ใดต้องการไม้ใช้สอย โดยไม่แจ้งและไม่ได้รับอนุญาต จากคณะกรรมการ จะมีโทษปรับ 3) ห้ามเปิดพื้นที่ทำกินในพื้นที่ป่าใช้สอย 4) ห้ามบุคคลภายนอก เข้ามาตัด ไม้ในพื้นที่ใช้สอยของหมู่บ้าน 5) ห้ามบุคคลหนึ่ง บุคคลใด ทำให้เกิดไฟไหม้ป่าใช้สอยไม่ว่ากรณีใด ๆ และ6) ห้ามนำไม้ใช้สอย ไปจำหน่ายให้บุคคลอื่น

2.7 ป่าชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง ผลการศึกษา พบว่า สภาพการบริหารและ การจัดการป่าชุมชน ดังนี้

2.7.1 การวางแผน พบว่า

- ชาวบ้านสามขา มาปรึกษา วางแผน แก้ไขปัญหาทุกภัย และภัยแล้งของชุมชน
- มีการวางแผนและแนวทางสู่การปฏิบัติ เพื่อรักษาสมบัติส่วนกลางของชุมชน
- มีการจัดกิจกรรมร่วมกันทำแนวกันไฟ การทำฝายชะลอการไหลของน้ำ
- การนำเยาวชนเข้าร่วมการทำงานกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ค่ายเยาวชนรักษ์ สิ่งแวดล้อม ค่ายการเรียนรู้การใช้ GPS นอกจากนี้ยังพาเด็ก ๆ เข้าไปผจญไฟป่า ปลูกต้นไม้เรียนรู้

เรื่องพืชสมุนไพร กิจกรรมดังกล่าวเป็นการปลูกจิตสำนึกต่อเยาวชน ทำให้ป่าชุมชนเกิดผู้นำทางความคิด ในการดำเนินกิจการป่าชุมชน ตามกิจกรรมที่ตนถนัด

- และมีการปิดป่า เพื่อให้ป่าได้พักและฟื้นฟูสภาพให้กลับมาอุดมสมบูรณ์
- มีการกำหนดข้อบังคับในการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน
- มีการแบ่งป่าออกเป็น 3 โซน เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชาวบ้าน คือ โซนเอ เป็นป่าต้นน้ำห้ามตัดไม้ทุกกรณี โซนบี เป็นป่าไม้ใช้สอย และ โซนซี เป็นป่าหัวไร่ปลายนา

2.7.2 การจัดการ ไม่พบข้อมูลในเอกสารงานวิจัย

2.7.3 การนำ พบว่า ผู้นำชุมชน มีการบริหารจัดการป่าชุมชน โดยได้รับสนับสนุนหลักจากเครือข่ายแม่ข่าย (ลำปาง) และองค์การบริหารส่วนตำบลหัวเสือในการสร้างองค์ความรู้ และการดำเนินงานตามแผนการจัดการที่ตกลง ดังนี้

- มีการนำความเชื่อที่มีอยู่ดั้งเดิมตามจารีตประเพณีในหมู่บ้าน มีส่วนช่วยในการยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน คือ การนำประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการป่าชุมชน เช่น ประเพณีบวชป่า มาปฏิบัติเพื่อเพิ่มความรู้สึกและให้คุณค่าต่อการรักษาป่าชุมชน หรือเรียกว่าการจัดการนำวัฒนธรรม

- มีการปลูกฝังแนวคิดให้กับคนรุ่นใหม่เพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ เช่น คอยกระตุ้นให้คนในชุมชนร่วมรับผิดชอบในทุกกระบวนการของการจัดการป่าชุมชน

- มีการสนับสนุน ในการสร้างองค์ความรู้ และการดำเนินงานตามแผนการจัดการป่าชุมชนที่วางร่วมกัน

- มีการสร้างจิตสำนึก ในการจัดการ ดูแล รักษาป่าชุมชน โดยการนำความเคารพต่อบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจ และความนอบน้อมของชาวบ้านที่มีต่อป่า

- มีการสร้างความภาคภูมิใจ จากรางวัล ต่าง ๆ ที่ได้รับ ซึ่งเป็นเครื่องหมายยืนยันความสำเร็จในการจัดการทรัพยากร

2.7.4 การควบคุม พบว่า ชาวบ้านสามขาได้นำเอาประเพณีความเชื่อที่มีอยู่เดิมในชุมชน เข้ามาเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของคนในการใช้ประโยชน์จากป่า และชาวบ้านร่วมกันทำข้อตกลงในการออกกฎ ระเบียบในการใช้ป่าร่วมกัน เป็นระเบียบหมู่บ้านสามขาว่าด้วยการจัดการป่า เพื่อการบริการและใช้สอย โดยแบ่งเป็นโซน ดังนี้ 1) ป่าโซน เอ เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เป็นเขตต้นน้ำลำธาร ห้ามตัดต้นไม้ทุกชนิด 2) ป่าโซน บี เป็นป่าที่อนุญาตให้ใช้ต้นไม้มาปลูกบ้านเรือน ที่อยู่อาศัยได้ตามความเหมาะสม และ 3) ป่าโซน ซี เป็นป่าที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ตามต้องการ เพราะอยู่ในพื้นที่ทำกิน เป็นหัวไร่ปลายนา รวมทั้งยังห้ามจุดไฟเผาป่าโดยเด็ดขาด

ห้ามลงเล่นน้ำ จับสัตว์น้ำ หรือปล่อยสัตว์เลี้ยงลงเล่นน้ำ ที่เป็นแหล่งต้นน้ำ และห้ามจับสัตว์น้ำใน
ฤดูวางไข่

2.8 ป่าชุมชนบ้านท่าเป่า จังหวัดลำพูน ผลการศึกษา พบว่า สภาพการบริหารและ
การจัดการป่าชุมชน ดังนี้

2.8.1 การวางแผน พบว่า

- ผู้นำหมู่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน วัด โรงเรียน มีการปรึกษาหารือกัน
แก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายป่า

- มีการนำกรรมการหมู่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ไปดูงานการอนุรักษ์ป่าชุมชน

- มีการนำแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนมาปรับใช้ ปรับกระบวนคิดตามวิถี
ของชุมชน

- มีการตั้งกฎ กติกา ตั้งกรรมการดูแล

- มีการส่งเสริมการจัดกิจกรรมให้กับชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายป่า
เช่น กิจกรรมปลูกป่า โดยการกำหนดวัน สถานที่ในการจัดกิจกรรม มีการประชาสัมพันธ์ให้ทราบ
ก่อนถึงวันจัดกิจกรรม และได้ดำเนินกิจกรรมปลูกป่าเป็นประจำทุกปี มีการประสานกับชาวบ้านให้
รวมกลุ่มกันถางวัชพืช เพื่อบำรุงรักษาป่า คณะกรรมการยังได้จัดชุดออกตรวจลาดตระเวน ครั้งละ
10 คน เดือนละ 1 ครั้ง

- การจัดกิจกรรมทำแนวป้องกันไฟป่า

- มีการตั้งกองทุนของหมู่บ้านขึ้นเพื่อให้ชาวบ้านได้เข้าหาแหล่งทุนเพื่อ
ประกอบอาชีพ

- มีการจำแนกพื้นที่ป่าชุมชนออกเป็น 2 เขต ประกอบด้วย พื้นที่ป่า
อนุรักษ์เป็นต้นกำเนิดแม่น้ำลำธาร และพื้นที่ป่าใช้สอยใกล้หมู่บ้าน

2.8.2 การจัดการ พบว่า มีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือ
คณะกรรมการป่าชุมชน เข้ามามีบทบาทในการดูแลป่าชุมชน กำหนดพื้นที่ป่าชุมชน โดยการเรียก
ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านมาประชุม เพื่อพิจารณาคัดเลือกคนในหมู่บ้านมาเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน
โดยความสมัครใจของผู้ที่อาสาเป็นคณะกรรมการ โดยเลือกผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ใน
การดูแลป่าชุมชน เป็นตัวแทนของชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน เมื่อลงคะแนนแล้วจึงนำผู้ที่มีคะแนนสูงสุด
จำนวน 90 คน มาแบ่งชุดทำงานออกเป็น 6 ชุด ประกอบด้วย 1) ชุดออกตรวจ จำนวน 16 คน คอยรับ
ข่าวสารที่แจ้งมา และออกตรวจเดือนละ 2 ครั้ง 2) ชุดดูแลเขตป่าและจัดทำเสาปูนเพื่อปักเป็นแนว
เขตที่ทำกินที่ติดกับป่าชุมชน 3) ชุดดูแลป่าในกลุ่มหาของป่า คอยสอดส่องดูแลผู้ที่ลักลอบหาของ
ป่า 4) ชุดผู้สูงอายุ จะนำเอาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อช่วยรักษาป่า 5) ชุดกลุ่มบ้านฟื้นฟูป่า จะมีการ

พื้นที่ป่าที่เสื่อมโทรม โดยการปลูกทดแทน และพิจารณาซื้อพื้นที่ป่าคืนจากชาวบ้าน และ 6) ชุดกลุ่มหาทุนเสริมสำหรับคนที่เลิกตัดไม้ทำลายป่า โดยตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นเพื่อปล่อยกู้ยืมเป็นทุนหมุนเวียนให้การช่วยเหลือ

2.8.3 การนำ พบว่า คณะกรรมการป่าชุมชน ผู้แทนจากกลุ่มต่าง ๆ รวมถึงหน่วยงานของภาครัฐและภาคเอกชน เข้ามามีบทบาทในการร่วมคิด กำหนดแนวทางการพัฒนาป่าชุมชน ดังนี้

- มีการสนับสนุนกล้าไม้ ตลอดจนพิจารณาจำนวนกล้าไม้ และกำหนดชนิดพรรณไม้สำหรับปลูก

- มีการสร้างขวัญกำลังใจและสวัสดิการในการทำงาน โดยจัดทำประกันชีวิตให้กับชุดตรวจลาดตระเวน และตัดชุดลายพรางให้

- มีการส่งเสริมให้ความรู้ และสาธิตวิธีการทำแนวกันไฟที่ถูกต้อง

2.8.4 การควบคุม พบว่า มีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยนำความคิดในการอนุรักษ์ป่า มากำหนดเป็นกฎเกณฑ์การใช้พื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งในระเบียบป่าชุมชนกำหนดไว้ว่า ห้ามตัดต้นไม้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน ห้ามล่าสัตว์ ห้ามจุดไฟเผาป่า ห้าม กาน หรือลากเปลือกไม้ อันเป็นสาเหตุให้ต้นไม้ตาย ห้ามขุดหัวไม้ หัวมัน ห้ามเผาถ่าน และทำไม้พิน แต่สามารถนำเอาเฉพาะกิ่งไม้แห้ง มาเป็นเชื้อเพลิงในครัวเรือนได้ ห้ามเข้าไปใช้ป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ส่วนตัว และห้ามบุคคลภายนอกเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน หากชาวบ้านในหมู่บ้านต้องการใช้ไม้ ให้แจ้งคณะกรรมการหมู่บ้าน

2.9 ป่าชุมชนบ้านหนองกวาง จังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษา พบว่า สภาพการบริหาร และการจัดการป่าชุมชน ดังนี้

2.9.1 การวางแผน พบว่า

- ผู้ใหญ่บ้านคิดริเริ่มการอนุรักษ์ป่าโดยการจัดตั้งเป็นป่าชุมชน

- มีคณะกรรมการป่าชุมชนเพื่อร่วมกันวางแผนการจัดการพัฒนาป่าชุมชน โดยให้ชาวบ้านในหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนเพื่อให้รู้สึว่าตนเองเป็นเจ้าของทรัพยากรป่าไม้ ทำให้เกิดความร่วมมือในการช่วยกันอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในป่าอย่างสมดุล

- มีการจัดฝึกอบรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน

2.9.2 การจัดองค์การ พบว่า มีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนเพื่อร่วมกันวางแผนการจัดการและพัฒนาป่าชุมชนให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์

2.9.3 การนำ พบว่า คณะกรรมการป่าชุมชน และผู้ใหญ่บ้านเป็นแกนนำในการจัดการป่า รวมทั้งได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ ดังนี้

- มีการสนับสนุนการจัดฝึกอบรมหลักสูตรเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่า ได้รับการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน

- มีการสนับสนุนด้านงบประมาณการปลูกป่า การทำแนวกันไฟ หรือการป้องกันรักษาป่า

- มีการสนับสนุนพาไปศึกษาดูงาน

- มีการสนับสนุนเครื่องมือเกษตร

- มีการสนับสนุนกล้าไม้

- มีการสนับสนุนให้มีส่วนร่วมเสนอปัญหาในการพัฒนาป่าชุมชน

2.9.4 การควบคุม ไม่พบข้อมูลในเอกสารงานวิจัย

ตอนที่ 3 ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนของพื้นที่ที่ทำการศึกษา

ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชน 9 แห่งใน 9 จังหวัดภาคเหนือตอนบน เป็นการรวบรวมข้อมูลการจัดการป่าชุมชนจากวิทยานิพนธ์จำนวน 9 เรื่อง สามารถสรุปปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนแต่ละเรื่อง ประกอบด้วย 1) ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วม 2) ปัจจัยด้านกฎ ระเบียบ 3) ปัจจัยด้านข้อบังคับวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชน พิธีกรรม และ 4) ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน เครือข่าย และองค์กรอิสระ ดังมีรายละเอียดตามลำดับต่อไปนี้

3.1 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน

3.1.1 ป่าชุมชนบ้านแพะ จังหวัดเชียงใหม่

จากผลการศึกษาพบว่า ชุมชนได้กำหนดบทบาทหน้าที่ในการเข้าไปมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนทั้งในฐานะกลุ่มรับผิดชอบ และกิจกรรมร่วมของสมาชิกในชุมชน โดยกำหนดให้ชาวบ้านทุกคนมีหน้าที่ช่วยกันดูแลสอดส่องผู้ที่เข้ามาตัดไม้ในป่าชุมชน มีการแบ่งหน้าที่ให้ทุกครัวเรือนต้องส่งตัวแทนทำหน้าที่เวรยามดูแลป่าในเวลากลางคืน และให้สมาชิกทุกคนทำกิจกรรมร่วมกัน อาทิเช่น ทำแนวกันไฟ การทำความสะอาดพื้นที่ป่า การร่วมกันดับไฟป่า และการปลูกเสริมป่า ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมและรู้สึกเป็นเจ้าของ

3.1.2 ป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี จังหวัดเชียงราย

จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีส่วนในการปลูกป่าพัฒนา ดูแลรักษา ทำแนวกันไฟ ถางหญ้ากำจัดวัชพืช ป้องกันการตัดไม้ทำลายป่า มีการเข้าร่วมประชุมประจำเดือนเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ชาวบ้านมีโอกาสมมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น

3.1.3 ป่าชุมชนบ้านดงผาปูน จังหวัดน่าน

จากการศึกษาพบว่า คณะกรรมการหมู่บ้านเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ โดยการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านทุกคนได้แสดงความคิดเห็นในที่ประชุมหมู่บ้าน ชาวบ้านทุกคนจะได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารร่วมกัน เพื่อวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน และร่วมกันหาทางแก้ปัญหาควบคู่กับการป้องกันรักษาป่า บางปัญหาแก้ไขด้วยการออกเป็นกฎของหมู่บ้าน โดยการนำข้อเสนอแนะจากผู้อาวุโส ทั้งประเพณี ความเชื่อมาประยุกต์ใช้สร้างกฎ และระเบียบที่ชัดเจน การจัดการอย่างมีส่วนร่วมทำให้คนทั้งหมู่บ้านได้รับข้อมูลข่าวสารที่ตรงกัน เข้าใจปัญหาและร่วมหาวิธีป้องกันแก้ไขร่วมกัน กฎและข้อบังคับจึงเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนและถือปฏิบัติร่วมกัน ได้อย่างถูกต้อง นำไปสู่การจัดการที่ดี

3.1.4 ป่าชุมชนของเทศบาลตำบลท่าจำปี จังหวัดพะเยา

จากผลการศึกษาพบว่า คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมปลูกป่าเนื่องในวันสำคัญ ดูแลรักษา ทำแนวกันไฟ ถางหญ้า กำจัดวัชพืชเยาวชนมีส่วนร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชนอย่างสม่ำเสมอ โรงเรียนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าไม้ เทศบาลมีส่วนร่วมในการทำแนวกันไฟ ทำถนน โดยรอบเพื่อการบุกรุกป่า ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน ตัดสินใจ

3.1.5 ป่าชุมชนบ้านแม่จองไฟ จังหวัดแพร่

จากการศึกษาพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ไปร่วมประชุมเพื่อวางแผนการกำหนดแนวเขตป่าชุมชน ร่วมสนับสนุนให้มีการจัดตั้งและคัดเลือกคณะกรรมการป่าชุมชน ร่วมประชุมเพื่อกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์ในการดูแลรักษาป่าชุมชน ร่วมประชุมเพื่อหามาตรการในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ร่วมประชุมเพื่อหามาตรการในการป้องกันรักษาป่าชุมชน และพบว่าหัวหน้าประชาชนส่วนใหญ่เคยปฏิบัติเกี่ยวกับการนำแนวกันไฟและการดับไฟป่า แต่ในเรื่องการร่วมเขียนโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณในการฟื้นฟูและบำรุงป่าชุมชน การร่วมประชุมเพื่อขยายเครือข่ายป่าชุมชนไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง และการร่วมประชุมเพื่อการติดตามประเมินผลป่าชุมชน ส่วนมากไม่เคยร่วมปฏิบัติ สาเหตุประการหนึ่งอาจเนื่องมาจากหัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาน้อย เพราะส่วนใหญ่จบการศึกษาแค่ระดับชั้นประถมศึกษาเท่านั้น จึงขาดความรู้และทักษะในการปฏิบัติ

3.1.6 ป่าชุมชนบ้านห้วยโศ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จากการศึกษาพบว่า ราษฎรมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมแต่อยู่ในระดับน้อย เช่น มีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาการจัดการป่าชุมชน การประชุมการจัดการป่าชุมชน ปฏิบัติงาน การจัดการป่าชุมชน และติดตามและประเมินผลการจัดการป่าชุมชน

3.1.7 ป่าชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง

จากผลการศึกษาพบว่า ชุมชนมักมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมทุกกิจกรรม และการจัดกิจกรรมทุกครั้งจะคำนึงถึงให้ทุกคนมีส่วนร่วม เช่น จัดกิจกรรมตอนเย็นหลังเลิกงาน ทุกคนจะได้มีส่วนร่วม เพราะทุกคนจะมีส่วนร่วมเมื่อเสร็จจากงานของตน ในส่วนที่เป็นข้าราชการ จะเข้าร่วมกิจกรรมเมื่อตรงกับวันเสาร์ อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์

3.1.8 ป่าชุมชนบ้านทาป่าเปา จังหวัดลำพูน

จากผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนจะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินงาน การใช้ประโยชน์จากป่า และประเมินผล

3.1.9 ป่าชุมชนบ้านหนองควาง จังหวัดอุตรดิตถ์

จากผลการศึกษาพบว่า ชุมชนมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาและการวางแผนเกี่ยวกับการดำเนินงานป่าชุมชน โดยการเข้าร่วมศึกษาปัญหา สำรวจพื้นที่ ออกความเห็น และวางแผน ออกกฎ ระเบียบ และข้อตกลงเพื่อป่าชุมชน มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน การบำรุงรักษาและป้องกันป่าชุมชน โดยเข้าร่วมปลูกและบำรุงรักษา ลาดตระเวน ทำแนวกันไฟ ดับไฟป่า และบริจาคเงินเพื่อช่วยในกิจกรรมป่าชุมชน การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลในการดำเนินงานของคณะกรรมการป่าชุมชน การมีส่วนร่วมในด้านการประชาสัมพันธ์ข่าวสารด้านป่าชุมชน โดยการชักชวนเพื่อนบ้านให้เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชน ประชาสัมพันธ์กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ รวมทั้งบทลงโทษของการทำลายป่าชุมชน เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ และโทษของการทำลายป่าชุมชน

3.2 การมีกฎ ระเบียบ ข้อบังคับป่าชุมชน

3.2.1 ป่าชุมชนบ้านแพะ จังหวัดเชียงใหม่

จากผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างกฎเกณฑ์และบทลงโทษขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการป้องกันป่าชุมชน ได้แก่ 1) ผู้ใดลักลอบตัดไม้ในพื้นที่ป่าชุมชน ไม่ว่าจะไม้ชนิดใด ขนาดเท่าใดก็ตาม จะถูกปรับโดยคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้พิจารณา 2) ในกรณีที่ถูกจับกุม ไม่ยินยอมที่จะเสียค่าปรับที่ตั้งไว้ จะถูกนำตัวส่งสถานีตำรวจเพื่อดำเนินคดีตามกฎหมาย 3) ถ้าไม่สามารถจับกุมผู้กระทำความผิดได้ในขณะนั้น ชาวบ้านทุกคนมีหน้าที่ช่วยกันสืบหาผู้กระทำความผิดมาลงโทษให้ได้ โดยผู้ที่นำข่าวมาบอกหรือผู้ที่สืบหาผู้กระทำความผิดได้ถูกต้องจะได้รับรางวัลนำจับ 4) ประธานกรรมการ

หมู่บ้าน หรือผู้ใหญ่บ้านจะทำหน้าที่เป็นผู้เก็บรักษาเงินค่าปรับส่วนนี้สำหรับใช้พัฒนาวัดและหมู่บ้าน เพื่อซื้อวัสดุก่อสร้าง โดยจะต้องผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการหมู่บ้าน

3.2.2 ป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี จังหวัดเชียงราย

จากผลการศึกษาพบว่า คณะกรรมการหมู่บ้านตั้งกฎและกติกาการควบคุมกันเองเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบ ได้แก่ ห้ามมิให้ตัดไม้ทำลายป่าทุกชนิดในพื้นที่ป่าชุมชน ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิด อนุญาตให้เก็บของป่าโดยไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ต้นไม้ในป่า ห้ามบุกรุกแผ้วถางทำการเกษตร ในพื้นที่ป่าชุมชน ห้ามจุดไฟเผาป่า กรณีคณะกรรมการป่าชุมชนฝ่าฝืนกฎระเบียบป่าชุมชน จะถูกลงโทษเป็นสองเท่า

3.2.3 ป่าชุมชนบ้านดงผาปูน จังหวัดน่าน

จากผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน ทำหน้าที่สอดส่องดูแลการกระทำผิดกฎ ระเบียบและข้อหวงห้ามในหมู่บ้าน และมีรางวัลให้แก่ผู้แจ้งการกระทำผิด ส่วนใหญ่จะพบการกระทำผิดไม่บ่อยนัก เนื่องจากหมู่บ้านได้จัดสรรพื้นที่ป่าในหมู่บ้านสำหรับการใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน ถ้าต้องการไม้จะต้องแจ้งกับที่ประชุมหมู่บ้านก่อน แต่จะพบการบุกรุกจากบุคคลภายนอก ทั้งในหมู่บ้านใกล้เคียงและวัยรุ่นต่างถิ่นมากกว่า

3.2.4 ป่าชุมชนของเทศบาลตำบลท่าจำปี จังหวัดพะเยา

จากผลการศึกษาพบว่า ป่าชุมชนมีระเบียบข้อบังคับ มีกฎของชุมชน ซึ่งจะมีการแจ้งให้ชาวบ้านทราบในวันที่มีการประชุมหมู่บ้าน แต่ยังไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

3.2.5 ป่าชุมชนบ้านแม่จองไฟ จังหวัดแพร่

จากผลการศึกษาพบว่า ประชาชนมีการจัดการป่าชุมชนได้เป็นอย่างดี ข้อบังคับต่าง ๆ ของชุมชนสามารถบังคับใช้กับสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อบังคับเพื่อการอนุรักษ์ป่าของชุมชน มีดังนี้ 1) ห้ามตัดไม้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน 2) ให้ตัดไม้ได้เฉพาะนำมาต่อเติมหรือสร้างบ้านใหม่กรณีที่แต่งงานและแยกครอบครัวมาจากพ่อแม่ 3) ห้ามนำของป่ามาขาย 4) ห้ามเผาป่า

3.2.6 ป่าชุมชนบ้านห้วยโศ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีการออกกฎระเบียบเพื่อเป็นข้อกำหนด โดยแบ่งเป็น 2 กติกา ดังนี้ กติกาที่ 1 ว่าด้วยป่าอนุรักษ์ 1) ห้ามตัดไม้ทุกชนิด 2) ห้ามคนในและนอกหมู่บ้านเข้าล่าสัตว์ 3) ห้ามคนในและคนนอกหมู่บ้านลักลอบเปิดพื้นที่ทำกิน 4) ห้ามเผาป่าทุกกรณี กติกาที่ 2 ว่าด้วยป่าใช้สอย 1) ถ้าต้องการใช้ไม้ในพื้นที่ให้แจ้งต่อคณะกรรมการหมู่บ้านทุกครั้ง 2) ถ้าใช้ไม้โดยไม่แจ้งต่อคณะกรรมการ ปรับต้นละ 500 บาท 3) ห้ามเปิดพื้นที่ทำกิน 4) ห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาตัดไม้ในพื้นที่ใช้สอย 5) ห้ามบุคคลใดทำให้เกิดไฟไหม้ป่า ไม่ว่ากรณีใด ๆ

3.2.7 ป่าชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง

จากผลการศึกษาพบว่า มีกฎการจัดการป่าชุมชน โดยการแบ่งพื้นที่ป่า ออกเป็น 3 โซนอย่างเคร่งครัด 1) ป่าโซนเอ ห้ามตัดต้นไม้ทุกชนิดไม่ว่ากรณีใด ๆ 2) ป่าโซนบี ต้องได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการก่อนการตัดและต้องปลูกทดแทนตามเหมาะสม และ 3) ป่าโซนซี สามารถใช้ประโยชน์ได้ตามความต้องการและต้องปลูกทดแทนเสมอ เพราะส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ทำกิน

3.2.8 ป่าชุมชนบ้านทาป่าเปา จังหวัดลำพูน

จากผลการศึกษาพบว่า มีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยมีแนวปฏิบัติ คือ นำแนวคิดในการอนุรักษ์ป่ามากำหนดเป็นกฎเกณฑ์การใช้พื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งกำหนดไว้ว่า ห้ามตัดต้นไม้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน ห้ามล่าสัตว์ ห้ามจุดไฟเผาป่า ห้ามฟันหรือถางเปลือกไม้หรือเพื่อกระทำการใด ๆ อันเป็นสาเหตุให้ต้นไม้ตาย ห้ามขุดหัวไม้ หัวมัน หัวดอกกระเจียว ห้ามเผาถ่านและทำไม้ฟันจากป่าชุมชน สำหรับบทลงโทษจะมีการพิจารณาร่วมกันระหว่างคณะกรรมการป่าชุมชน และประชาชนในชุมชน โดยบทลงโทษถ้าฝ่าฝืนครั้งแรกจะทำการตัดเคื่อน ครั้งที่สองจะจับส่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อดำเนินคดี

3.2.9 ป่าชุมชนบ้านหนองควาง จังหวัดอุดรธานี

จากผลการศึกษาพบว่า มีการร่วมกันร่างระเบียบว่าด้วยการอนุรักษ์ป่าจากการบุกรุกทำลายป่า จุดไฟเผาป่า เก็บหาของป่า ตัดโค่นไม้ยืนต้นทุกชนิด ซึ่งมีบทลงโทษปรับเป็นเงิน

3.3 การมีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชน และพิธีกรรม

3.3.1 ป่าชุมชนบ้านแพะ จังหวัดเชียงใหม่

จากผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีความเชื่อและมีพิธีกรรมบริเวณจุดที่เป็นตาน้ำ ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่า “ห้วยน้ำรู” เชื่อกันว่าพื้นที่บริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งหมู่บ้านชื่อว่าห้วยยุบมาก่อน และชาวบ้านยังมีความเชื่อว่าการที่มีน้ำไหลออกมา เพราะว่ามีผีป่าคอยปกป้องรักษาอยู่ ช่วงเดือนสิงหาคมของทุกปี ชาวบ้านจะนำเครื่องเซ่นไหว้ไปบูชาเลี้ยงผีป่า และวิงวอนขอให้มีน้ำไหลอยู่ตลอดปี และขอให้ฝนตกด้วย

3.3.2 ป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี จังหวัดเชียงราย

จากผลการศึกษาพบว่า ในทุก ๆ ปี จะมีประเพณีเลี้ยงผีช่วงก่อนการเพาะปลูก ในเดือนพฤษภาคม มีการปลูกป่าเพิ่ม ดูแล บำรุงรักษาทรัพยากรป่าไม้ โดยชาวบ้านจะร่วมในกิจกรรม ต่าง ๆ ที่ทำกันในหมู่บ้านเป็นประจำทุกปี สร้างความรักสามัคคีสามัคคี เป็นรูปแบบลักษณะเครือญาติ ซึ่งชาวบ้านจะรวมกลุ่มและช่วยเหลือเกื้อกูลกันจนเสร็จพิธี มีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนสิ่งของหรือผลผลิตการเกษตรแทนการค้าขาย มีการร่วมกันเก็บเกี่ยวผลผลิตผลทาง

การเกษตร เข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีการสร้างจิตสำนึกที่ดีในการร่วมกันรักษาทรัพยากรป่าไม้ชุมชน

3.3.3 ป่าชุมชนบ้านดงผาปูน จังหวัดน่าน

จากผลการศึกษาพบว่า ชุมชนมีจารีต ธรรมเนียม เรื่องราว ตำนานที่สั่งสมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน มีการสร้างวัฒนธรรมที่เป็นลักษณะของการผสมผสานของวัฒนธรรมที่เกิดจากคนหลากหลายร่วมกันสร้างพิธีกรรมขึ้นมาใหม่ โดยประยุกต์จากวัฒนธรรมของคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ คนพื้นเมือง การนับถือผีประจำถิ่น การนับถือผีบรรพบุรุษเป็นความเชื่อที่ผ่านการคัดกรองอย่างแท้จริง จากนั้นประยุกต์ตั้งเป็นกฎ ระเบียบ เพื่อใช้ควบคุมคน เกิดเป็นการจัดการที่เหมาะสม

3.3.4 ป่าชุมชนของเทศบาลตำบลท่าจำปี จังหวัดพะเยา

จากผลการศึกษาพบว่า มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการป่าชุมชน และนำมาประยุกต์ใช้ควบคู่กับพิธีกรรมทางศาสนา ความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของเทพอารักษ์ เจ้าป่า เจ้าเขา ใช้จารีตประเพณีและวัฒนธรรมเป็นกลไกในการจัดสรรการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

3.3.5 ป่าชุมชนบ้านแม่จองไฟ จังหวัดแพร่

จากผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านเชื่อว่าป่าไม้เป็นสิ่งสถิตของเทพเจ้าหรือเทพดาซึ่งคอยปกปักรักษาหมู่บ้าน โดยจะทำพิธีกรรมเลี้ยงผี เพื่อแสดงความเคารพนับถือต่อสิ่งที่เกื้อกูลประโยชน์และปกป้อง ค้ำครองหมู่บ้านและชาวบ้านให้ร่มเย็นเป็นสุข ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเข้าร่วมพิธีเลี้ยงผี มีความเชื่อว่าวิญญาณของบรรพบุรุษจะสถิตอยู่ตามต้นไม้ นับเป็นความผูกพันระหว่างคนกับป่า ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งตาย

3.3.6 ป่าชุมชนบ้านห้วยไผ่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จากผลการศึกษาพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ การทำบุญวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมที่มีการสืบทอดกันมาแต่ครั้งอดีตของบรรพบุรุษ ได้แก่ ประเพณีขอผีตาย การมัดมือขึ้นบ้านใหม่ การมัดมือเข้าพรรษา การมัดมือเรียกขวัญ มีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี เช่น เลี้ยงผีเหมือง ผีฝาย ผีน้ำ ผีนา ผีป่า ผีขุนห้วย เมื่อประกอบพิธีกรรมชาวบ้านจะแต่งกายด้วยชุดท้องถิ่นสวยงาม เช่น แม่บ้านจะแต่งชุดสีแดง กลุ่มหนุ่มสาวจะแต่งชุดสีขาว ผู้ทำพิธีเป็นหัวหน้าประเพณีของหมู่บ้าน เรียกว่า แก่บ้าน ทุกคนจะต้องมาร่วมพิธีหลักเลี้ยงหรือฝายผืนไม้ได้ ต้องเชื่อฟังแก่บ้านเพื่อเป็นสิริมงคล และทำให้ชาวบ้านเกิดความผูกพัน และเกิดความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน

3.3.7 ป่าชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง

จากผลการศึกษาพบว่า ชุมชนมีการนำรูปแบบ ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ มาเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน จะมีพิธีสืบชะตาป่า พิธีเบิกป่าจะทำเพื่อขอขมาต่อเจ้าป่า และพิธีบวชป่า ซึ่งจะจัดขึ้นในวันวิสาขบูชา มีการสอดแทรกกิจกรรมปลูกป่าในวันนี้ด้วย เพื่อเพิ่มความศรัทธาและคุณค่าทางจิตใจให้เกิดขึ้นในความรู้สึกรักของชาวบ้านที่มีต่อการรักษาป่าร่วมกันของคนในชุมชน ประเพณีเกี่ยวกับป่ามีการปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด และนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งในการควบคุมการใช้ป่าร่วมกัน เป็นตัวควบคุมพฤติกรรม จากความเชื่อ ประเพณี ทำให้ง่ายที่จะแทรกวิธีการเหล่านี้เข้าไปในระบบการจัดการป่าชุมชน

3.3.8 ป่าชุมชนบ้านท่าป่าเปา จังหวัดลำพูน

จากผลการศึกษาพบว่า ประชาชนยึดมั่นในพุทธศาสนาที่ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม จนเกิดพิธีกรรมบูชาผีขุนน้ำ มีการบวชป่าโดยการห่มจีวรให้กับต้นไม้ ทำขึ้นเพื่อแสดงความเคารพ ถือเป็นพิธีกรรมที่สับสนุนและส่งเสริมให้ชาวบ้านเกิดความรักและหวงแหนผืนป่าไม่ทำลายป่า

3.3.9 ป่าชุมชนบ้านหนองกวาง จังหวัดอุตรดิตถ์

จากผลการศึกษาไม่พบการกล่าวถึงวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชน และพิธีกรรม

3.4 การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน เครือข่าย และองค์กรอิสระ

3.4.1 ป่าชุมชนบ้านแพะ จังหวัดเชียงใหม่

จากผลการศึกษาพบว่า หน่วยงานราชการให้การสนับสนุน สำนักงานป่าไม้จังหวัดนำคณะบุคคลต่าง ๆ ไปศึกษาดูงานจำนวนมาก ทุกครั้งที่ไปศึกษาดูงานจะมีการบริจาคสมทบกองทุนป่าชุมชนหมู่บ้าน สำนักงานป่าไม้อำเภอสันกำแพง ได้มีการจัดให้มีการฝึกอบรมอาสาสมัครป้องกันไฟป่าประจำหมู่บ้าน และให้การสนับสนุนเมื่อมีปัญหาในกรณีผู้ที่ลักลอบขโมยไม้ซัดขึ้นไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านให้นำตัวส่งสถานีตำรวจเพื่อดำเนินคดี ตลอดจนมีการมอบโล่ประกาศเกียรติคุณให้กับหมู่บ้านที่ช่วยกันรักษาป่าไว้

3.4.2 ป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี จังหวัดเชียงราย

จากผลการศึกษาพบว่า ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน เครือข่าย และองค์กรอิสระ โดยการให้ความรู้ กล้าพันธุ์ไม้เพื่อใช้ในการปลูกทดแทน ปลูกป่าเพิ่มให้งบประมาณในการศึกษาดูงานด้านป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ฝึกชาวบ้านได้เพาะชำต้นกล้า การเพาะเมล็ด การดูแลรักษาป่า ช่วยในการทำแนวกันไฟ ทำถนนโดยรอบเพื่อป้องกันการบุกรุกป่า

จัดเสียงตามสายให้กับหมู่บ้าน เพื่อประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารของหมู่บ้าน จัดบสนับสนุนให้ทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อท้องถิ่น เพื่อรักษาซึ่งวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น

3.4.3 ป่าชุมชนบ้านดงผาปูน จังหวัดน่าน

จากการศึกษาพบว่า การทำงานกับเครือข่ายและการศึกษาดูงาน กลุ่มที่ประสบความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนมีอิทธิพลต่อรูปแบบการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน โดยรูปแบบการขอสนับสนุนความรู้ วัสดุ อุปกรณ์ งบประมาณที่เหมาะสมกับชุมชน เป็นการสร้างเครือข่ายที่ดี โดยเลือกรับในสิ่งที่เหมาะสมกับรากฐานของชุมชน มีแนวโน้มทำให้การจัดการป่าชุมชนประสบความสำเร็จ

3.4.4 ป่าชุมชนของเทศบาลตำบลท่าจำปี จังหวัดพะเยา

จากผลการศึกษาพบว่า องค์กรภาครัฐในชุมชนมีส่วนช่วยในการจัดการป่าไม้ ทั้งด้านการให้ความรู้ ให้ต้นกล้า พันธุ์ไม้ เพื่อใช้ในการปลูกทดแทน ปลูกป่าเพิ่ม องค์กรบริหารส่วนตำบล จัดบสนับสนุนให้ทำกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อของท้องถิ่น เพื่อรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น

3.4.5 ป่าชุมชนบ้านแม่จองไฟ จังหวัดแพร่

จากผลการศึกษาพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ยินยอมให้ภาครัฐเข้ามาดูแลป่าไม้ในส่วนที่ชุมชนได้ดูแลอยู่ เพราะไม่มั่นใจในระบบการจัดการของภาครัฐที่มักใช้วิธีการต่าง ๆ ที่รัฐเองไม่สามารถควบคุมได้ ในทางกลับกันจะเป็นการทำลายสภาพป่าในที่สุด

3.4.6 ป่าชุมชนบ้านห้วยโศ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จากผลการศึกษาพบว่า ทางราชการหรือหน่วยงานต่าง ๆ มีการจัดฝึกอบรม ดูงานที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน การให้สมาชิกองค์กรบริหารส่วนตำบลเป็นผู้นำราษฎรในพื้นที่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

3.4.7 ป่าชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง

จากผลการศึกษาพบว่า ได้รับงบประมาณสนับสนุนหลักจากเครือข่ายซีเมนต์ไทย (ลำปาง) และองค์กรบริหารส่วนตำบลหัวเสือ

3.4.8 ป่าชุมชนบ้านทาป่าเปา จังหวัดลำพูน

จากผลการศึกษาพบว่า มีผู้แทนจากกลุ่มต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการร่วมคิด กำหนดแนวทางการพัฒนาและจัดสรรทรัพยากร เสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน หน่วยงานของภาครัฐและภาคเอกชนได้ให้ความรู้ด้านการดูแลรักษาป่า ส่งอาสาสมัครเข้ามารับผิดชอบในเรื่องการจัดทำแนวป้องกันไฟป่า ลาดตระเวนในป่าชุมชน กันแนวเขต สนับสนุนกล้าไม้เพื่อใช้ในการปลูกป่า และสนับสนุนงบประมาณในการจัดสร้างฝายชะลอน้ำ

3.4.9 ป่าชุมชนบ้านหนองกวาง จังหวัดอุดรธานี

จากผลการศึกษาพบว่า ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ โดยได้รับการสนับสนุนการจัดฝึกอบรมหลักสูตรเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่า ได้รับการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณการปลูกป่า การทำแนวกันไฟ หรือการป้องกันรักษาป่า ได้รับการสนับสนุนพาไปศึกษาดูงาน ได้รับการสนับสนุนเครื่องมือเกษตร ได้รับการสนับสนุนกล้าไม้ และได้รับการสนับสนุนให้มีส่วนร่วมเสนอปัญหาในการพัฒนาป่าชุมชน

3.5 สรุปปัจจัยหลักที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชน จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาข้างต้น ผู้ศึกษา ได้วิเคราะห์และสรุปปัจจัยหลักที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชน จำแนกเป็น (1) ปัจจัยภายใน และ (2) ปัจจัยภายนอก ปรากฏรายละเอียด ดังต่อไปนี้

3.5.1 ปัจจัยภายใน

1) การมีส่วนร่วมของชุมชน ตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย มาตรา 43(1) บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ ฟื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ (2) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ หมวด 4 หน้าที่ของปวงชนชาวไทย มาตรา 50(8) บุคคลมีหน้าที่ร่วมมือและสนับสนุนการอนุรักษ์และคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรม และหมวด 5 หน้าที่ของรัฐ มาตรา 57(2) รัฐต้องอนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา ฟื้นฟู บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมดำเนินการ และได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามที่กฎหมายบัญญัติ (สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, 2563) และตามแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม โดยชุมชนจะต้องมีการรวมกลุ่มและเป็นผู้คิดริเริ่มในการพัฒนาป่าชุมชนในระดับท้องถิ่นของตนเอง เพื่อให้เป็นไปตามความต้องการในการจัดการป่าชุมชนของชุมชนโดยแท้จริง และจะต้องเข้ามาบีบบทบาทหรือมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนในทุกขั้นตอน ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การริเริ่ม การตัดสินใจ และการตัดสินใจปฏิบัติ (2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานความร่วมมือ (3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็ผลประโยชน์ทางด้านวัสดุ ผลประโยชน์ทางสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล และ (4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินการ (Cohen and Uphoff, 1980, pp. 213-235)

2) การมีผู้นำและคณะกรรมการป่าชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถขับเคลื่อนการรวมกลุ่มคนเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ มีการจัดการด้านวนวัฒนวิทยาหรือการจัดการระบบนิเวศเป็นองค์รวม บริหารจัดการป่าชุมชนให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีการถ่ายทอดหรือส่งไม้ต่อ แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรและวัฒนธรรม ไปยังคนรุ่นใหม่ รวมถึงมีการจัดหลักสูตรท้องถิ่น สร้างศูนย์การเรียนรู้ จัดค่ายเยาวชนอย่างเป็นรูปธรรม

3) การมีกฎ ระเบียบ และข้อบังคับป่าชุมชนที่เป็นรูปธรรม โดยมีกฎกติกาที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง มุ่งให้เกิดดุลยภาพระหว่างการรักษาป่ากับการใช้ประโยชน์ มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นระบบ มีการสื่อสารในแนวราบที่ดี มีการบังคับใช้กฎกติกาและมีการลงโทษตามบทกำหนดโทษกับผู้ฝ่าฝืนกฎกติกาของชุมชนอย่างจริงจัง

4) การใช้ศูโลบายด้านวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและพฤติกรรมดำรงชีวิตที่เกื้อกูลต่อการอนุรักษ์ สร้างคนรุ่นใหม่ให้รักษาวัฒนธรรมที่เป็นรากเหง้าของตนเอง เพื่อนำไปสู่การเป็นคนสองวัฒนธรรม คือ รักษารากเหง้าของตนและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง สามารถดำรงชีวิตในโลกสมัยใหม่ได้

3.5.2 ปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายนอกที่สำคัญ ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่ายและองค์กรอิสระต่าง ๆ ซึ่งปัจจัยภายนอกชุมชนที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชน คือ การมีเครือข่ายความร่วมมือที่ดีกับหน่วยงานภายนอกชุมชนเข้ามาสนับสนุนชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การสนับสนุนความรู้ความเข้าใจด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระเบียบ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน การฝึกอบรมหลักสูตรที่เกี่ยวข้อง การสนับสนุนงบประมาณในการจัดการป่าชุมชน การสนับสนุนด้านการศึกษาวิจัยจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา และทุกภาคส่วนในพื้นที่ชุมชน เพื่อเป็นเครือข่ายความร่วมมือในการขับเคลื่อนการจัดการป่าชุมชนให้ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ การประสานเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรม ความเอื้ออาทร กฎหมาย สถาบันทางสังคม กฎกติกาในการดูแลรักษาป่า การให้การยอมรับ การยกย่องให้เกียรติกับชุมชนด้วยการมอบรางวัล การส่งคนเข้าไปศึกษาดูงานในพื้นที่ การสร้างความภาคภูมิใจเพื่อเป็นพลังหนุนเสริมให้ชุมชนเกิดกำลังใจ โดยไม่จำเป็นต้องเป็นตัวเงินเสมอไป ความต่อเนื่องของกิจกรรมการยกย่องและให้กำลังใจเป็นสิ่งสำคัญที่จำเป็นสำหรับชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนตระหนักและเห็นถึงความสำคัญของการที่ชุมชนได้ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่า เพราะผลของการดูแลรักษาป่ามีประโยชน์กับทุกคนในสังคมส่วนรวม มิใช่เฉพาะในชุมชนที่ดูแลรักษาป่าเท่านั้น

ตอนที่ 4 แนวทางการจัดการป่าชุมชนของพื้นที่ที่ทำการศึกษา

แนวทางการจัดการป่าชุมชน 9 แห่งใน 9 จังหวัดภาคเหนือตอนบน เป็นการรวบรวมข้อมูลการจัดการป่าชุมชนจากวิทยานิพนธ์จำนวน 9 เรื่อง สามารถสรุปแนวทางการจัดการป่าชุมชนของป่าชุมชนแต่ละเรื่อง ดังมีรายละเอียดตามลำดับต่อไปนี้

4.1 ป่าชุมชนบ้านแพะ จังหวัดเชียงใหม่

แนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านแพะ ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านร่วมกันคิดหาแนวทางจัดการปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในป่าชุมชน และได้สร้างความเชื่อและพิธีกรรมมาเป็นกุศโลบายให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการรักษาป่าชุมชน และใช้การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากนี้ทัศนคติของชุมชนต่อการจัดการป่าหรือการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน การกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในการเข้าไปมีส่วนร่วมการจัดการป่าชุมชน การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนอย่างสม่ำเสมอ การไปศึกษาดูงาน การฝึกอบรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน การสนับสนุนจากภาครัฐ หรือหน่วยงานต่าง ๆ รวมถึงความรู้สึกเป็นเจ้าของป่าชุมชน ก็เป็นอีกเหตุปัจจัยที่ทำให้ป่าชุมชนบ้านแพะประสบความสำเร็จ

4.2 ป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี จังหวัดเชียงราย

แนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี ผลการศึกษาพบว่า หากชุมชนต้องการให้ป่าชุมชนดำรงอย่างมั่นคงและยั่งยืน ควรมีการร่วมมือกันหลายหน่วยงาน เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้ทุกหน่วยงาน และเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนอย่างสม่ำเสมอ และเข้าใจถึงวัตถุประสงค์กิจกรรมนั้นอย่างถ่องแท้ ทั้งนี้ ต้องให้ความสำคัญกับเยาวชน เช่น จัดหลักสูตรเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเพื่อบูรณาการให้แก่ผู้เรียน โดยมีสถานที่ป่าชุมชนในเขตพื้นที่ให้เยาวชนได้ศึกษา การมอบหมายหน้าที่ในการดูแลป่าชุมชนร่วมกันกับผู้ใหญ่ ให้เยาวชนได้เข้าร่วมพิธีกรรมที่ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

4.3 ป่าชุมชนบ้านดงผาปูน จังหวัดน่าน

แนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านดงผาปูน ผลการศึกษาพบว่า มีปัจจัยที่เกิดจากภายในชุมชนและปัจจัยที่เกิดจากภายนอกชุมชน ทั้งความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน มีความเคารพซึ่งกันและกัน มีระบบอาวุโส ระบบกลุ่มบ้าน ระบบเครือญาติ การมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้อยู่ในสภาพที่ใช้ได้ ควบคู่กับการผลิตในภาคเกษตร ชาวบ้านได้พยายามหาวิธีการเพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ภายใต้เงื่อนไขที่ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ไม่เสื่อมสลายจนไม่สามารถฟื้นตัวได้ ทั้งการเลียนแบบวิธีการทำไร่หมุนเวียนของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวลัวะ และวิธีการอนุรักษ์ธรรมชาติสมัยใหม่ เช่น การ

ปลูกแฝก การทำฝาย การทำวังปลา รวมทั้งการปลูกต้นไม้ทดแทนมีผลประโยชน์ร่วมกันในทรัพยากรนั้น ชาวบ้านได้แบ่งทรัพยากรอย่างเสมอภาค โดยมีการวางระเบียบและข้อบังคับเรื่องการใช้ทรัพยากร ไม่ให้มากเกินไปจนทรัพยากรไม่สามารถฟื้นตัวได้ มีคณะกรรมการดูแลอย่างใกล้ชิด โดยยึดความเหมาะสมของภาระงาน ความรู้ของคณะกรรมการ ความเสมอภาคในการใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาดั้งเดิมเป็นแนวทางในการทำงาน รวมถึงมีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถติดต่อประสานงาน สร้างเครือข่ายกับหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ได้ดี ชาวบ้านใช้ระบบสิทธิส่วนรวม มีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ตลอดจนดำเนินการจัดการโดยชุมชนเป็นระบบที่ใช้ในเขตของป่าชุมชน ทั้งป่าประเพณี ป่าใช้สอย ป่าชุมชน และป่าอนุรักษ์ มีเครือข่ายการทำงานกับภายนอก มีกลุ่มผู้นำทั้งทางการและตามธรรมชาติ มีความพยายามดึงเครือข่ายทั้งภายในพื้นที่และระดับประเทศ ทั้งการสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็นในการจัดการป่าชุมชน โดยสรุปปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ 1) ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชน 2) มีทรัพยากรอยู่ในสภาพที่สามารถฟื้นตัวได้ 3) ชาวบ้านมีผลประโยชน์ร่วมกันในทรัพยากร 4) ความตระหนักและจิตสำนึกในการใช้ทรัพยากรจากป่าชุมชน 5) มีการจัดตั้งองค์กรประชาชนที่มีความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม 6) ความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน 7) การเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน 8) การสร้างเครือข่ายการทำงานจากภายนอก

4.4 ป่าชุมชนของเทศบาลตำบลท่าจำปี จังหวัดพะเยา

แนวทางการจัดการป่าชุมชนของเทศบาลตำบลท่าจำปี ผลการศึกษาพบว่า การกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่าไม้ โดยประชาชนร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้กับหน่วยงานรัฐสามารถเพิ่มพื้นที่ป่าได้ เนื่องจากชาวบ้านจะรู้สึกผูกพันในทรัพยากรป่า การร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชนเท่านั้นที่สามารถปกป้องการบุกรุกป่าไม้ได้

4.5 ป่าชุมชนบ้านแม่จองไฟ จังหวัดแพร่

แนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านแม่จองไฟ ผลการศึกษาพบว่า วิถีชีวิตของคนในชุมชน มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยคนอาศัยปัจจัยการดำรงชีวิตจากป่า ขณะเดียวกันป่าไม้ได้รับการดูแลจากคนทำให้เจริญงอกงามเติบโตได้อย่างเต็มที่ การนำทรัพยากรจากป่าชุมชนสามารถทำได้ แต่อยู่ภายใต้กฎระเบียบ จารีตประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อของชุมชน เช่น การเก็บหาของป่า การควบคุมการใช้ประโยชน์และการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ จนเกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยชุมชนมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้มีความเหมาะสมกับความสามารถของระบบนิเวศ ตั้งอยู่บนพื้นฐานความยั่งยืนของทรัพยากรและความมั่นคงของชุมชน และประชาชนควรได้ร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม ตลอดจนพัฒนาให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้ป่าชุมชนดำรงอยู่คู่กับวิถีชีวิตของชุมชนแบบเกื้อกูลกันอย่างยั่งยืน

4.6 ป่าชุมชนบ้านห้วยโผ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

แนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านห้วยโผ ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านร่วมมือเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน และปฏิบัติภายใต้กฎระเบียบที่ตั้งขึ้นว่าด้วยการจัดการป่าชุมชนบ้านห้วยโผ และวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่ครั้งอดีตอย่างเคร่งครัด จนทำให้ป่าไม้ที่เคยเสื่อมโทรมสามารถฟื้นกลับคืนเป็นป่าที่สมบูรณ์ ยังผลให้น้ำในลำน้ำกลับมามีปริมาณมากขึ้น มีน้ำไหลตลอดปี

4.7 ป่าชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง

แนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านสามขา ผลการศึกษาพบว่า ป่าชุมชนบ้านสามขา มีการจัดการเกี่ยวกับเรื่องปากท้องของคนในชุมชนและอนาคตของลูกหลาน นำทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรชุมชนมาประยุกต์กับระบบความเชื่อและพิธีกรรม แล้วนำมาวางแผนการจัดการป่าชุมชน

4.8 ป่าชุมชนบ้านทาป่าเปา จังหวัดลำพูน

แนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านทาป่าเปา ผลการศึกษาพบว่า ป่าชุมชนบ้านทาป่าเปามีกระบวนการพัฒนาป่าชุมชนแบบบูรณาการ มีความสามัคคี ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ร่วมมือร่วมใจ สะท้อนให้เห็นความเข้มแข็งของชุมชน นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน

4.9 ป่าชุมชนบ้านหนองกวาง จังหวัดอุดรธานี

แนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านหนองกวาง ผลการศึกษาพบว่า ความสำเร็จที่ได้รับขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ทั้งด้านกายภาพ และด้านเศรษฐกิจ สังคม ความต้องการ ทักษะ การยอมรับของชุมชน ความรู้ ความเข้าใจของผู้นำชุมชน ตลอดจนวิธีการ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน และการส่งเสริมสนับสนุนจากภาครัฐ

ทั้งนี้ จากข้อมูลแนวทางการจัดการป่าชุมชนที่ได้กล่าวมาข้างต้น ผู้ศึกษาได้สังเคราะห์แนวทางการจัดการป่าชุมชน ดังปรากฏรายละเอียดต่อไปนี้

1) การปลูกฝังจิตสำนึกและความตระหนักด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน ให้กับสมาชิกในชุมชน เพื่อนำไปสู่การรวมกลุ่มและร่วมกันคิดริเริ่มในการจัดการป่าชุมชนในท้องถิ่นของตนเอง รวมถึงสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนมีความรู้สึกรู้ว่าเป็นเจ้าของป่าชุมชนอย่างแท้จริง

2) การกระจายอำนาจในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ในรูปแบบของป่าชุมชน โดยให้ประชาชนร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้กับหน่วยงานของรัฐได้อย่างเป็นรูปธรรม ภายใต้บทบัญญัติตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562

3) ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นระบบตามแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม มุ่งเน้นการส่งเสริมให้ชุมชนในพื้นที่ได้เข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนในทุกขั้นตอน ประกอบด้วย (1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และ (4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

4) คัดเลือกผู้นำหรือประธานป่าชุมชนและคณะกรรมการป่าชุมชนที่มีความเข้มแข็ง สามารถขับเคลื่อนการรวมกลุ่มคนเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และบริหารจัดการป่าชุมชนให้เป็นอย่างมีประสิทธิภาพ มีการจัดตั้งองค์กรประชาชนและแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการจัดการป่าชุมชนและทรัพยากรในพื้นที่อย่างเหมาะสม

5) ให้ความสำคัญกับเยาวชนคนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยการจัดหลักสูตรเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเพื่อบูรณาการให้แก่ผู้เรียน มีสถานที่ป่าชุมชนในเขตพื้นที่ให้เยาวชนได้ศึกษา การมอบหมายหน้าที่ให้เยาวชนในการดูแลป่าชุมชนร่วมกันกับผู้ใหญ่ ให้เยาวชนได้เข้าร่วมพิธีกรรมที่ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีการถ่ายทอดหรือส่งไม้ต่อ แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรและวัฒนธรรมไปยังคนรุ่นใหม่ มีการจัดหลักสูตรท้องถิ่น มีการสร้างศูนย์การเรียนรู้ รวมถึงการจัดให้มีค่ายเยาวชนอย่างเป็นรูปธรรม

6) การมีกฎ ระเบียบ และข้อบังคับป่าชุมชนที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงที่เป็นรูปธรรม มุ่งให้เกิดดุลยภาพระหว่างการรักษาป่ากับการใช้ประโยชน์ มีการวางกฎ ระเบียบและข้อบังคับในการใช้ทรัพยากรไม่ให้มากเกินไปจนทรัพยากรไม่สามารถฟื้นตัวได้ มีการบังคับใช้กฎ ระเบียบ และข้อบังคับอย่างเข้มข้น และมีการลงโทษตามบทกำหนดโทษกับผู้ฝ่าฝืนกฎ ระเบียบ และข้อบังคับของชุมชนอย่างจริงจัง

7) การใช้ศุภโลบายด้านวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าไม้ ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน รักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและพฤติกรรมการค้ารงชีวิตที่เกื้อกูลต่อการอนุรักษ์ สร้างคนรุ่นใหม่ให้รักษาวัฒนธรรมที่เป็นรากเหง้าของชุมชน รวมถึงนำทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรในชุมชนมาประยุกต์ใช้กับวัฒนธรรม ประเพณี ระบบความเชื่อ และพิธีกรรม เพื่อนำมาวางแผนการจัดการป่าชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

8) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชน ภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่ายและองค์กรอิสระต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ และการสนับสนุนด้านต่าง ๆ จากองค์กรภาคเอกชน สถาบันการศึกษาและทุกภาคส่วนในพื้นที่ เพื่อประสานความร่วมมือเป็นเครือข่ายในการขับเคลื่อนการจัดการป่าชุมชนให้เป็นอย่างมีประสิทธิภาพ

9) การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระเบียบ กฎหมาย หลักการและวิธีการจัดการป่าชุมชนให้กับประชาชนและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยการจัดโครงการฝึกอบรมหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง

10) การณรงค์ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ชุมชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนที่เป็นปัจจุบัน และมอบรางวัลให้กับชุมชนที่มีการจัดการป่าชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างความภาคภูมิใจและเป็นแรงจูงใจหรือเป็นแบบอย่างให้ชุมชนแห่งอื่นนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าชุมชนของตนเองในอนาคตได้ต่อไป

บทที่ 5

สรุปการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การสังเคราะห์ทฤษฎีและงานวิจัย เรื่อง แนวทางการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชน ในภาคเหนือตอนบน เนื้อหาในบทนี้มี 3 ส่วน คือ สรุปการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. สรุปการศึกษา

1.1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน

จากข้อมูลการสำรวจพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือตอนบน เมื่อปี พ.ศ. 2561 ของกรมป่าไม้ พบว่า มีป่าชุมชนทั้งหมด 3,146,446.30 ไร่ จากพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด 9,661,526.03 ไร่ และป่าชุมชนในพื้นที่ที่ทำการศึกษามีพื้นที่ 37,285 ไร่ ข้อมูลพื้นที่ป่าชุมชน ทั้ง 9 แห่งมีรายละเอียดดังนี้

1) **ป่าชุมชนบ้านแพะ ตำบลลอนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่** พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 1,000 ไร่ ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 400 – 600 เมตร เป็นป่าเบญจพรรณผสมผสานกับป่าเต็งรัง เป็นดินทรายและผสมดินลูกรัง ลักษณะเป็นป่าชันน้ำ สภาพป่ายังคงเป็นป่าธรรมชาติ มีตาน้ำไหล เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร

2) **ป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี ตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย** พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 45 ไร่ ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 400 – 500 เมตร สภาพป่าส่วนมากเป็นป่าดิบเขา ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ป่าสนเขา จำแนกการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชุมชน ออกเป็น 4 ส่วน 1) ที่อยู่อาศัย 2) ทำการเกษตร 3) อนุรักษ์ 4) ป่าชุมชน

3) **ป่าชุมชนบ้านดงผาปูน ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน** พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 800 ไร่ ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 600 – 1,745 เมตร สภาพเป็นป่าดิบเขา สลับกับป่าดิบชื้นและป่าเบญจพรรณ เป็นเทือกเขาสูงสลับซับซ้อน ลาดชัน เป็นป่าที่มีความชุ่มชื้นสูง และมีสภาพป่าค่อนข้างสมบูรณ์ มีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ จำแนกการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชุมชน ออกเป็น 4 ชนิด ได้แก่ 1) ป่าประเพณี โดยถือว่าเป็นบริเวณสำหรับประกอบพิธีกรรมทั้งหมด เป็นป่าประเพณี 2) ป่าชุมชน เป็นแหล่งสำหรับบริโภค อุปโภคและการใช้ใน

การเกษตร 3) ป่าใช้สอยเป็นแหล่งหาอาหาร และเชื้อเพลิงของชาวบ้าน และ 4) ป่าอนุรักษ์ เป็นแหล่งผลไม้และสมุนไพร

4) **ป่าชุมชนของเทศบาลตำบลท่าจำปี อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา** พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 510 ไร่ ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 300 – 400 เมตร สภาพเป็นป่าเบญจพรรณ

5) **ป่าชุมชนบ้านแม่จองไฟ อำเภอลอง จังหวัดแพร่** พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 1,040 ไร่ สภาพพื้นที่ป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณ เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์มาก มีต้นไม้ขนาดใหญ่หลากหลายชนิด เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร มีไม้เศรษฐกิจ คือ ไม้สัก ไม้มะค่าโมง ประดู่ ไม้ไผ่ และของป่า เช่น หวาย ชัน

6) **ป่าชุมชนบ้านห้วยโศ ตำบลแม่ยม อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน** พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 6,500 ไร่ ความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 300-700 เมตร ประกอบด้วยป่าเบญจพรรณ จะพบบริเวณลำห้วยที่มีความชันสูง ป่าเต็งรัง พบบริเวณพื้นที่สูงที่แห้งแล้ง และป่าดิบแล้งพบบริเวณหุบห้วยและตามสันเขา จำแนกการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชุมชน เป็น 2 เขต คือเขตของป่าอนุรักษ์ และเขตของป่าใช้สอย

7) **ป่าชุมชนบ้านสามขา หมู่ 6 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง** พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 12,000 ไร่ ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 500 เมตร มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขา เป็นป่าเบญจพรรณ จำแนกการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชุมชน ออกเป็น 3 โซน โซนเอ ห้ามตัดไม้ทุกกรณี โซนบี เป็นป่าใช้สอย โซนซี เป็นป่าหัวไร่ปลายนา

8) **ป่าชุมชนบ้านทาป่าเปา หมู่ที่ 6 ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน** พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 13,000 ไร่ สภาพป่าอุดมสมบูรณ์ ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้มีค่า เช่น ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้เต็งรัง ไม้เนื้อแข็งอีกมากมาย สภาพป่าโดยทั่วไปอุดมสมบูรณ์ ทั้งยังมีพืชผัก สมุนไพร สัตว์ป่า ส่วนมากเป็นไม้เศรษฐกิจ เช่น ไม้สัก ประดู่ แดง ไม้เนื้อแข็ง

9) **ป่าชุมชนบ้านหนองกวาง ตำบลนายาง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์** พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 2,390 ไร่ ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 60 – 100 เมตร มีสภาพป่าแบบป่าเต็งรัง บริเวณพื้นที่ป่าเป็นภูเขาสูงชัน

กลุ่มตัวอย่างท้องที่ป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนที่ทำการศึกษามีจำนวน 2,913 ครัวเรือน จำนวน 8,857 คน เป็นเพศชาย จำนวน 4,440 คน เป็นเพศหญิง จำนวน 4,417 คน ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา รองลงมาจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา มีอายุเฉลี่ยระหว่าง 30 - 40 ปี รองลงมามีอายุเฉลี่ย 41 - 50 ปี ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักทำการเกษตร รองลงมามีอาชีพทำนา ส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยอยู่ในช่วง 4,001 - 5000 บาท รองลงมามีรายได้เฉลี่ยอยู่ในช่วง 1,000 - 2,000 บาท และอยู่ในช่วง 3,001 - 4000 บาท ตามลำดับ

1.2 สภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ทำการศึกษา

สรุปสภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ทำการศึกษา ตามหลักการจัดการพื้นฐานสำคัญ 4 ด้าน ดังต่อไปนี้

1.2.1 การวางแผน

1) มีการกำหนดวิสัยทัศน์การจัดการป่าชุมชน ได้แก่ “บริหารจัดการป่าชุมชน ภายใต้การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนแบบบูรณาการ”

2) มีการวางแผนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการจัดการป่าชุมชน และการปลูกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนให้กับสมาชิกในชุมชนอย่างเป็นระบบ

3) มีการวางแผนการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นระบบ

4) มีการกำหนดกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ 1) กิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน 2) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ 3) กิจกรรมทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ป่าชุมชน และกิจกรรมดับไฟป่า 4) กิจกรรมทำความสะอาดพื้นที่ป่าชุมชน 5) จัดเวรยามดูแลป่า 6) กิจกรรมการปลูกหญ้าแฝกในบริเวณที่ลาดชันเพื่อบรรเทาการพังทลายของหน้าดิน และการทำฝายเพื่อเพิ่มความชุ่มชื้น 7) กิจกรรมปลูกป่าเนื่องในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ 8) กิจกรรมการร่วมป้องกันและปราบปรามผู้กระทำความผิดในพื้นที่ป่าชุมชน การช่วยสอดส่องดูแล และรายงานข่าวแก่ทางราชการ กรณีพบบุคคลตัดไม้ทำลายป่า 9) กิจกรรมค่ายเยาวชนรักษ์สิ่งแวดล้อม ค่ายการเรียนรู้การใช้ GPS 10) กิจกรรมการทำฝายแม้ว

1.2.2 การจัดองค์การ

1) มีการกำหนดโครงสร้างการจัดการป่าชุมชนให้ชัดเจน ผู้นำชุมชนหรือประธานป่าชุมชนเป็นแกนนำหลักในการจัดการ ภายใต้การสนับสนุนและประสานงานจากทุกภาคส่วนแบบบูรณาการ

2) มีการจัดตั้งองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ เพื่อแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการจัดการป่าชุมชนและทรัพยากรในพื้นที่อย่างเหมาะสม

3) มีการจัดโครงสร้างองค์กรและกำหนดผู้รับผิดชอบ

4) มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชน ภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและทุกภาคส่วนอย่างเป็นระบบ เพื่อประสานความร่วมมือเป็นเครือข่ายในการขับเคลื่อนการจัดการป่าชุมชนให้เป็นที่ไปอย่างมีประสิทธิภาพ

1.2.3 การนำ

- 1) มีการสร้างวิสัยทัศน์ โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม การถ่ายทอด การชี้แจง และการปลูกฝังค่านิยมที่ดีในการจัดการป่าชุมชน
- 2) มีการสร้างขวัญและกำลังใจในการทำงาน
- 3) มีการสร้างความรู้สึกรักภาคภูมิใจ แรงจูงใจให้ชุมชนเกิดความสามัคคีและมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน
- 4) หน่วยงานภาครัฐมีการกระตุ้นให้ชุมชนพัฒนาการจัดการป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง
- 5) มีการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร ให้คนชุมชน ทำให้มีมุมมองที่ดีต่อการจัดการป่าชุมชน และเกิดความต้องการมีส่วนร่วม
- 6) มีการนำความเชื่อ เรื่องผีป่า มาสร้างความเกรงกลัวไม่ให้ชาวบ้านบุกรุกทำลายป่า และนำความศรัทธา เรื่องบรรพบุรุษ มาสร้างการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า
- 7) มีการสร้างความรู้สึกรับผิดชอบเป็นเจ้าของป่า
- 8) มีการสร้างกระบวนการคิดเชิงบวกเกี่ยวกับป่าชุมชนให้กับคนในชุมชน

1.2.4 การควบคุม

- 1) มีการกำหนดกฎ ระเบียบ และข้อบังคับป่าชุมชนที่มุ่งให้เกิดดุลยภาพ ระหว่างการรักษาป่ากับการใช้ประโยชน์ บังคับใช้กฎ ระเบียบ ข้อบังคับอย่างเข้มข้น และมีบทกำหนดโทษกับผู้ฝ่าฝืนกฎ ระเบียบ และข้อบังคับของชุมชนอย่างจริงจัง
- 2) มีการกระจายอำนาจการจัดการและการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ในรูปแบบของป่าชุมชนอย่างแท้จริง โดยให้ประชาชนร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้กับหน่วยงานของรัฐได้อย่างเป็นรูปธรรม
- 3) มีการบริหารจัดการป่าชุมชนให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้บทบัญญัติตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 อย่างเคร่งครัด
- 4) มีการตรวจสอบ ติดตาม และประเมินผลการจัดการป่าชุมชนอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง เพื่อให้การจัดการป่าชุมชนบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

1.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชน

สรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชน ประกอบด้วย (1) ปัจจัยภายใน ได้แก่

- 1) การมีส่วนร่วมของชุมชน 2) การมีผู้นำและคณะกรรมการป่าชุมชนที่เข้มแข็ง 3) การมีกฎ

ระเบียบ และข้อบังคับป่าชุมชนที่เป็นรูปธรรม และ 4) การใช้กลยุทธ์นโยบายด้านวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าไม้ และ (2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนในการจัดการป่าชุมชนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่ายและองค์กรอิสระต่าง ๆ

1.3.1 ปัจจัยภายใน

1) ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน สรุปได้ว่า เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากการส่งเสริมให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชน สามารถสร้างจิตสำนึกและความตระหนักในความเป็นเจ้าของป่าชุมชนร่วมกัน เกิดความหวงแหนที่จะฟื้นฟู ดูแล รักษา และใช้ประโยชน์ทรัพยากรในพื้นที่ป่าชุมชนร่วมกัน ได้อย่างยั่งยืน เกิดความสามัคคีในชุมชนที่เป็นผลพวงจากการมีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ป่าชุมชนร่วมกัน

2) ปัจจัยด้านกฎ ระเบียบ ข้อบังคับป่าชุมชน สรุปได้ว่าเป็นปัจจัยที่ป่าชุมชนทุกแห่งจะต้องร่วมกันจัดตั้งกฎระเบียบการบริหารจัดการป่าชุมชนที่เป็นรูปธรรม สามารถนำไปใช้บริหารจัดการป่าชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งกฎ ระเบียบด้านการบริหารจัดการป่าชุมชน ข้อปฏิบัติ ข้อห้าม และบทกำหนดโทษแก่ผู้ฝ่าฝืนกฎ ระเบียบที่จัดตั้งขึ้น

3) ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชน และพิธีกรรม สรุปได้ว่า เป็นปัจจัยความเชื่อที่ส่งผลต่อการจัดการป่าชุมชนเฉพาะถิ่น โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนามาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการป่าชุมชน สามารถสร้างความรัก ความสามัคคี และสร้างจิตสำนึกที่ดีในการร่วมกันรักษาทรัพยากรป่าไม้ชุมชน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.3.2 ปัจจัยภายนอก

ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน เครือข่าย และองค์กรอิสระ สรุปได้ว่า เป็นปัจจัยเสริมที่สำคัญที่จะผลักดันให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการป่าชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เนื่องจากลำพังเพียงการจัดการป่าชุมชน โดยชุมชนอาจขาดปัจจัยทางการบริหารจัดการที่จำเป็นบางประการ เช่น งบประมาณ ความรู้ความเข้าใจด้านการอนุรักษ์ การจัดการกล้าไม้ พันธุ์ไม้ เป็นต้น

1.4 แนวทางการจัดการป่าชุมชนของพื้นที่ที่ทำการศึกษา

แนวทางการจัดการป่าชุมชน โดยการสังเคราะห์ผลงานวิจัยตัวอย่างที่ทำการศึกษามาสามารถสรุปแนวทางดังกล่าวได้ ดังต่อไปนี้

1.4.1 การปลูกฝังจิตสำนึกและความตระหนักด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน ให้กับสมาชิกในชุมชน

1.4.2 การกระจายอำนาจในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ในรูปแบบของป่าชุมชน ภายใต้บทบัญญัติตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562

1.4.3 ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นระบบตามแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม มุ่งเน้นการส่งเสริมให้ชุมชนในพื้นที่ได้เข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนในทุกขั้นตอน ประกอบด้วย (1) ทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (2) ทุกคนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (3) ทุกคนมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และ (4) ทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินผล

1.4.4 คัดเลือกผู้นำหรือประธานป่าชุมชนและคณะกรรมการป่าชุมชนที่มีความเข้มแข็ง

1.4.5 ให้ความสำคัญกับเยาวชนคนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน มอบหมายหน้าที่ให้เยาวชนในการดูแลป่าชุมชนร่วมกันกับผู้ใหญ่

1.4.6 การมีกฎ ระเบียบ และข้อบังคับป่าชุมชนที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงที่เป็นรูปธรรม มุ่งให้เกิดดุลยภาพระหว่างการรักษาป่ากับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

1.4.7 การใช้กุศโลบายด้านวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าไม้ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

1.4.8 การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชน ภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่ายและองค์กรอิสระต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ

1.4.9 การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระเบียบ กฎหมาย หลักการและวิธีการจัดการป่าชุมชนให้กับประชาชนและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยการจัดโครงการฝึกอบรมหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง

1.4.10 การรณรงค์ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ชุมชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง

2. อภิปรายผล

2.1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับป่าชุมชนภาคเหนือตอนบน สภาพป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณที่มีป่าชนิดอื่นขึ้นปะปน แบ่งเป็นเขตอนุรักษ์และเขตใช้สอยในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการยังชีพ สอดคล้องกับ ชญาณิศา เกตุแก้ว (2556) ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาชุมชน บ้านแม่เจดีย์ใหม่ ตำบลแม่เจดีย์ใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาพบว่าการจัดการป่าโดยชุมชนบ้านแม่เจดีย์ใหม่มีการดำเนินการจัดการป่า ออกเป็น 2

ลักษณะ คือ ป่าชุมชนอนุรักษ์และป่าชุมชนใช้สอย โดยมีลักษณะการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าชุมชน คือ ป่าชุมชนอนุรักษ์ หมายความว่า ป่าที่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำที่หล่อเลี้ยงพื้นที่ทำการเกษตร ซึ่งป่าดังกล่าวไม่อนุญาตให้มีการบุกรุกทำลาย จะต้องช่วยรักษาและป่าชุมชนที่เอาไว้ใช้สอย คือ บริเวณตั้งแต่เขตติดต่อกับวัดเป็นแนวเขตเรื่อยไปจนถึงบริเวณวังมัจฉา รวมถึงบริเวณพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด และสอดคล้องกับ ประสพชัย (2540) ที่ระบุว่า ภาคเหนือเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของสภาพป่าไม้สูงสุด ป่าที่สำคัญ ได้แก่ 1) ป่าเบญจพรรณ เป็นแหล่งไม้มีค่าโดยเฉพาะไม้สักถือเป็นไม้เศรษฐกิจ 2) ป่าดิบ พบตามที่ลุ่มชื้น ริมห้วย ลำธารและตามริมแม่น้ำใหญ่จนถึงระดับสูง 1,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลและมี ป่าดิบเขาใน ประเทศไทยอยู่ในภาคเหนือ ที่ระดับสูงกว่า 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเลขึ้นไป มีไม้จำปีและไม้เมืองหนาวขึ้นอยู่ทั่วไป 3) ป่าสนเขา ส่วนใหญ่พบอยู่บนเขาที่สูงเหนือระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 700 เมตรขึ้นไป เป็นแหล่งไม้กายาน ก่อสนสองใบ และสนสามใบ 4) ป่าเต็งรัง มีไม้ รัง เต็ง เหียง พลวง แดง ประดู่ และตะแบก

2.2 สภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชน ส่วนใหญ่ดำเนินการโดยคณะกรรมการหมู่บ้านและ/หรือคณะกรรมการป่าชุมชนและ/หรือคณะกรรมการชุมชนอื่นร่วมกับองค์กรภาครัฐ และ/หรือภาคเอกชน ในลักษณะแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การบริหารจัดการป่าชุมชน ตามหลักการจัดการพื้นฐานสำคัญ 4 ด้าน ประกอบด้วย (1) การวางแผน (2) การจัดองค์การ (3) การนำ และ (4) การควบคุม ซึ่งสอดคล้องกับ สอดคล้องกับ รังสรรค์ ประเสริฐศรี (2549) กล่าวว่า เมื่อมีการวางแผนที่จะทำอะไร ก็ต้องมีการกำหนดหรือจัดสรรว่าใครจะทำอะไร โดยมีการสั่งการและชักนำให้พนักงานปฏิบัติตามแผน และสุดท้ายคือการควบคุมให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้

2.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชน แบ่งออกเป็น (1) ปัจจัยภายใน ได้แก่ การมีส่วนร่วมของชุมชน การมีผู้นำและคณะกรรมการป่าชุมชนที่เข้มแข็ง การมีกฎ ระเบียบ และข้อบังคับป่าชุมชนที่เป็นรูปธรรม และการใช้กุศโลบายด้านวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าไม้ และ (2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่ายและองค์กรอิสระต่าง ๆ สอดคล้องกับ ทินกฤต (2554) ที่ระบุว่า การจัดการป่าชุมชนให้บรรลุผลสำเร็จตามที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้ มีปัจจัยต่าง ๆ ที่มาสนับสนุน ดังนี้ ปัจจัยภายนอก (1) การสนับสนุนทางด้านวิชาการ และ (2) การสนับสนุนด้านงบประมาณ และอุปกรณ์ จากทั้งหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชน หรือหน่วยงานภายนอกประเทศ ปัจจัยภายใน (1) การพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะปัจจัย 4 ในการดำรงชีพ (2) ผู้นำที่มีประสบการณ์ ความรู้ และมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ (3) การปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีที่

เกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าไม้ (4) การใช้และสืบทอดภูมิปัญญา (5) ความร่วมมือในกิจกรรมที่เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ และ(6) กฎหมายที่ส่งเสริมการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน

2.4 แนวทางการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ (1) การปลูกฝังจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน ให้กับสมาชิกในชุมชน (2) การกระจายอำนาจในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ในรูปแบบของป่าชุมชน (3) การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล (4) การคัดเลือกผู้นำป่าชุมชนที่มีความเข้มแข็ง (5) การให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลป่าชุมชน (6) การมีกฎ ระเบียบ และข้อบังคับป่าชุมชนที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง (7) การใช้วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อมาใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อการจัดการป่าชุมชน (8) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชน ภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่ายและองค์กรอิสระต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ (9) การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน (10) การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารอย่างสม่ำเสมอ สอดคล้องกับ เสน่ห์ และยศ (2536) ที่ต้องประกอบไปด้วย (1) มีความเป็นชุมชนสูง ทนทางสังคม ความเชื่อ อุดมการณ์ พิธีกรรม (2) มี ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อยู่ในสภาพที่ฟื้นตัว เป็นฐานใน การผลิต (3) การร่วมกันดูแลรักษาป่า มีฐานมาจากการ มีผลประโยชน์ร่วมกันและป่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการ ดำรงชีวิต พึ่งพาป่าเพื่อการยังชีพ (4) มีจิตสำนึกของ การอนุรักษ์ป่าที่เข้มแข็งและลึกซึ้ง การมีผลประโยชน์ ร่วมกัน มองผลประโยชน์ในระยะยาว เพื่อนาคต ของลูกหลาน (5) มีผู้นำที่เข้มแข็ง เสียสละ มีวิสัยทัศน์ เพื่อส่วนรวม จิตสาธารณะ สูง ปฏิบัติตนเป็น แบบอย่างที่ดี สร้างศรัทธาให้กับสมาชิกในชุมชน (6) มี การจัดตั้งองค์กรประชาชน เพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบการจัดการอย่างเหมาะสมและเป็นธรรมบนพื้นฐานของภูมิ ปัญญา จารีต ประเพณี ประสพการณ์ที่สั่งสมกันมา (7) มีจารีตของการจัดการทรัพยากรส่วนรวม มีสิทธิใน การกำหนดกฎกติกาเพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ประโยชน์

3.1.1 ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

1) หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรพิจารณานำแนวทางการจัดการป่าชุมชนที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมด้านการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ป่าชุมชนต่าง ๆ อย่างทั่วถึง เพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนของชุมชนท้องถิ่นที่ได้จัดตั้งในชุมชนทั่วประเทศร่วมกับหน่วยงานภาครัฐเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

2) หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการเสริมสร้างองค์ความรู้และความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และจัดการป่าชุมชนให้กับราษฎรในชุมชนที่มีพื้นที่ป่าชุมชนให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวได้อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อยกระดับการจัดการป่าชุมชนของชุมชนท้องถิ่นให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรพิจารณาให้ความสำคัญและเข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและชุมชนในพื้นที่รับผิดชอบของตนเองให้มากขึ้น โดยเฉพาะการสนับสนุนเงินงบประมาณในการจัดการป่าชุมชน จะสามารถส่งผลทำให้การจัดการป่าชุมชนในพื้นที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3.1.2 ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง

1) ราษฎรในชุมชนที่มีพื้นที่ป่าชุมชนที่เกี่ยวข้องควรนำแนวทางการจัดการป่าชุมชนที่ได้จากการศึกษาคำนี้ไปประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ของตนเองอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนของชุมชนท้องถิ่นมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นต่อไป

2) คณะกรรมการป่าชุมชนในชุมชนที่มีพื้นที่ป่าชุมชนที่เกี่ยวข้อง ควรขยายเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่หมู่บ้านของตนเองอย่างทั่วถึง เพื่อสร้างแนวร่วมในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่อย่างทั่วถึง จะสามารถส่งผลทำให้มีเครือข่ายการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน ควรดำเนินการศึกษาวิจัยการสังเคราะห์ทฤษฎีและงานวิจัย เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการป่าชุมชนในท้องที่ภาคอื่น ๆ ของประเทศไทยอย่างทั่วถึง เพื่อให้ได้ข้อมูลแนวทางการจัดการป่าชุมชนที่รอบด้าน สามารถนำมาประมวลผลข้อมูลกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชนที่มีประสิทธิภาพ สามารถสร้างแนวร่วมภาคประชาชนและทุกภาคส่วนในการจัดการป่าชุมชน และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาติได้อย่างยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้. (2540). *แนวทางปฏิบัติงานโครงการพัฒนาป่าชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กรมการศาสนา.
- กรมป่าไม้. (2557). *ป่าชุมชน รูปแบบการพัฒนาและบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพมหานคร: สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้.
- กรมป่าไม้. (2561ก). *คู่มือป่าชุมชน เพื่อการจัดการป่าชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักจัดการป่าชุมชน, กรมป่าไม้.
- กรมป่าไม้. (2561ข). *คู่มือประชาชน ส่งความรู้ เสริมความเข้าใจ “ป่าชุมชน”*. กรุงเทพมหานคร: สำนักจัดการป่าชุมชน, กรมป่าไม้.
- กรมป่าไม้. (2562). *ข้อมูลสารสนเทศ: เนื้อที่ป่าไม้*. สืบค้นจาก <http://forestinfo.forest.go.th/Content.aspx?id=1>, สืบค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2562.
- กรมป่าไม้. (2563). *ข้อมูลการอนุมัติโครงการป่าชุมชน*. ส่วนส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน สำนักจัดการป่าชุมชน. สืบค้นจาก <https://www.forest.go.th/community-extension/2017/02/02/%e0%b8%9c%e0%b8%a5%e0%b8%81%e0%b8%b2%e0%b8%a3%e0%b8%ad%e0%b8%99%e0%b8%b8%e0%b8%a1%e0%b8%b1%e0%b8%95%e0%b8%b4%e0%b9%82%e0%b8%84%e0%b8%a3%e0%b8%87%e0%b8%81%e0%b8%b2%e0%b8%a3%e0%b8%9b%e0%b9%88%e0%b8%b2/>, สืบค้นเมื่อ 2 พฤษภาคม 2563.
- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2563). *กฎหมายว่าด้วยป่าชุมชน: พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562*. สืบค้นจาก <http://newweb.mnre.go.th/th/information/list/1704>, สืบค้นเมื่อ 2 พฤษภาคม 2563.
- กริ่มกมล มหัทธนวิศัลย์. (2543). *การจัดการความขัดแย้งในป่าชุมชนของชาวปกาสัยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- กฤษฎา บุญชัย. (2556). *การปฏิรูปที่ดิน ป่า และน้ำ เพื่อความมั่นคงทางอาหารของสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- กัลยานี ภาคอืด. (2547). *ประมวลสาระชุดวิชาการศึกษาค้นคว้าอิสระ บัณฑิตศึกษา วิชาเอกการพัฒนาครอบครัวและสังคม สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

- เกตุม สระบุรีรินทร์. (2551). *การวิเคราะห์แรงจูงใจในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- โกมล แพรกทอง. (2535). *แนวความคิดป่าชุมชนในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- โกมล แพรกทอง. (2540). *ป่าชุมชนในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- คะเนิงนิจ ฟองสา. (2553). *การใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนหมู่บ้านแม่เมะ ตำบลแม่ทะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- จักรพงษ์ ผู้วิจารณ์. (2555). *ศักยภาพป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์ของชุมชน ตำบลแม่ทราย อำเภอร่องควาง จังหวัดแพร่* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยแม่โจ้, เชียงใหม่.
- จินตนา สุจอนันท์. (2549). *การศึกษาและการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- จุฑารัตน์ ชมพันธ์. (2555). การวิเคราะห์หลัก “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ใน “The Public Participation Handbook: Marking Better Decisions Through Citizen Involvement” ในบริบทประเทศไทย. *วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม*: 8, 127-128.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2526). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภารพิมพ์.
- ชญานิสสา เกตุแก้ว. (2556). *กระบวนการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านแม่เจดีย์ใหม่ ตำบลแม่เจดีย์ใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย* (การค้นคว้าแบบอิสระมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- ชิต นิลพานิช และกุลชน ธนาพงศธร. (2532). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท*. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ชินรัตน์ สมสืบ. (2539). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- คุณิต เวชกิจ. (2535). “การมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชน. ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน เล่ม 1*. หน่วยที่ 5 สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

- ถวิลวดี บุรีกุล. (2551). *การมีส่วนร่วม: แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.
- ทวิวงศ์ ศรีบุรี. (2541). *EIA การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพมหานคร: มายด์ พับลิชชิ่ง.
- ทักษิณ มาลีแก้ว. (2546). *การจัดการป่าชุมชนบ้านแม่จองไฟ อำเภอคลอง จังหวัดแพร่* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- ไทยจีไอคอบทลือกส์ป๊อตกอทคอม. (2563). *ภูมิศาสตร์ประเทศไทย: ภูมิศาสตร์ภาคเหนือ*. สืบค้นจาก http://thaigeo.blogspot.com/2011/08/blog-post_24.html, สืบค้นเมื่อ 2 พฤษภาคม 2563.
- รัชเฉลิม สุทธิพงษ์ประชา. (2559). *การศึกษากระบวนการและผลลัพธ์ของการจัดทำนโยบายงบประมาณ โดยการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชน: กรณีศึกษาสภาเมืองขอนแก่น เทศบาลนครขอนแก่น*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.
- ธัญญาภรณ์ บุญเสริม. (2550). *การประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์จากการใช้ประโยชน์ของป่าชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลาปาง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต) มหาวิทยาลัยแม่โจ้, เชียงใหม่.
- ธาราพงศ์ เพ็ชรจริง. (2554). *แนวทางในการจัดการป่าชุมชนของเทศบาลตำบลท่าจำปี อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา* (การศึกษาระดับปริญญาโทบริหารบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, เชียงราย.
- นงลักษณ์ วิรัชชัย. (2542). *การวิเคราะห์ห่อภิมาน*. กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นรชาติ วงศ์วันดี. (2554). *ความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชน บ้านดงผาปูน ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (2547). *การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง*. เชียงใหม่: สิริลักษณ์การพิมพ์.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2527). *กลวิธีแนวทางการวิธีการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสการพิมพ์.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2542). *กลวิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสการพิมพ์.
- บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ. (2554). *ความมั่นคงแนวใหม่*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- บัวเรศ ประไชโย, ไพรัช เคนวิเศษ และวณิช สุรแสง (2538). “รายงานการศึกษาโครงการศึกษา
ป่าชุมชนประจำปี 2538 เรื่อง การจัดการป่าชุมชน โดยองค์กรในท้องถิ่น: กรณีศึกษา
ป่าชุมชนบ้านโสกนาค ตำบลวังม่วง อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น”. ใน *แนวทาง
ปฏิบัติงานพัฒนาป่าชุมชน (2)*. ส่วนป่าชุมชน สำนักส่งเสริมการปลูกป่า กรมป่าไม้.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- ปกรณ์ จริงสูงเนิน. (2540). *การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนเพื่ออนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร*.
(คำบรรยายนำเสนอร่างรายงานการศึกษาต่อคณะกรรมการการเกษตรและสหกรณ์
วุฒิสภา. 2 มีนาคม 2540 ณ โรงแรมเวสติน จังหวัดเชียงใหม่).
- ประพนธ์ ปิยะรัตน์. (2534). *การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม. เอกสารวิชาการประกอบการสัมมนา
วิชาการเรื่องการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม*. นครปฐม: สถาบันพัฒนาการสาธารณสุข
อาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปรีชา โสทอง. (2547). *ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี ตำบลแม่เปา อำเภอ
พญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย (การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาโทมหาบัณฑิต)*.
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- ปณิชา ฝ่ายคำตา. (2547) *ผลจากการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โครงการ
ป่าชุมชนเฉลิมพระเกียรติห้วยซ่าน อำเภอสอง จังหวัดแพร่ (วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พยงค์ ฉัตรวิรุฬห์. (2543). *กฎหมายว่าด้วยการป่าไม้*. กรุงเทพมหานคร: อนิเมท พรินท์ แอน ดีไซน์.
- พรทิพย์ ดีสมโชค. (2537). *แนวความคิดและพัฒนาการเกี่ยวกับความเป็นอิสระของมหาวิทยาลัยไทย:
การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรพิมล ชำรัมย์. (2556). *การจัดการป่าชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษา:
บ้านสามขา หมู่ 6 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง (วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.
- พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์. (2541). *การสร้างพลังชุมชนโดยชวนการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพมหานคร:
ไทยวัฒนาพานิช.
- เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์. (2543). *ระดับการมีส่วนร่วมตามหลักวิชาการ*. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้.
- ไพรัช เตชะรินทร์. (2527). *นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนา
ปัจจุบัน*. กรุงเทพมหานคร: โสภการพิมพ์.

- ภณิดา ทองคำ. (2553). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านหนองกวาง ตำบลนายาง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์* (การศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- ภัศรา เสถียรวัฒน์ชัย. (2550). *การจัดการป่าชุมชนให้ยั่งยืนของบ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- มงคล ด่านธานินทร์, บัญชา แก้วส่อง, วีระ ภาคอุทัย, ประสิทธิ์ คุณรัตน์ และสุวิทย์ ชีรสาสวัต. (2536). *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 3 ป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ขงยุทธ สุยานะ. (2553). *โครงสร้าง องค์ประกอบของป่า และการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชน: กรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านใหม่จัดสรร ตำบลร้องเข็ม อำเภอร่องกวาง จังหวัดแพร่* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยแม่โจ้, เชียงใหม่.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2534). *การพัฒนาชุมชนจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพมหานคร: บางกอกบล็อก.
- วรรณิ ธงเธียร. (2545). *การจัดการป่าชุมชนบ้านด้าในกับหลักการจัดการของกรมป่าไม้: กรณีศึกษา บ้านด้าใน ตำบลด้า อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา* (การค้นคว้าแบบอิสระมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- วรากร ฟองกระจาย. (2549). *ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ จังหวัด เชียงใหม่* (การค้นคว้าแบบอิสระมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- วสิน อิงคพัฒนากุล. 2548. *การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วารุณี ขัติเตมิ. (2548). *ศักยภาพในการจัดการป่าชุมชนของชุมชนบ้านแพะ อำเภอสันกำแพง จังหวัด เชียงใหม่* (การค้นคว้าแบบอิสระมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- วีระยุทธ โพธิ์ถาวร. (2550). *การมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการป่าชุมชนบ้านห้วยไผ่ ตำบล แม่ยม อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- ศักดิ์ดา มณีวงศ์. (2556). *การจัดการป่าชุมชนที่มีผลต่อสวัสดิการชุมชนบ้านท่าชมพู ตำบลทาบลาคุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน* (การค้นคว้าแบบอิสระมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2550). *การจัดการป่าชุมชน: เพื่อคนและเพื่อป่า*. กรุงเทพมหานคร: ทวีวัฒนาการพิมพ์.

- สมหญิง สุนทรวงษ์. (2557). *ป่าชุมชนกับสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วนศาสตร์ชุมชน เพื่อคนกับป่า.
- สรรพสิทธิ์ เยาวสกุลมาศ. (2552). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาป่าชุมชนบ้านใหม่พัฒนา ตำบลคอนไฟ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง (การค้นคว้าแบบอิสระมหาบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- สรรเสริญ ทองสมนึก. (2542). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน (การค้นคว้าแบบอิสระมหาบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- สร้อยชา สุริยกุล ณ อยุธยา. (2546). *ชุมชนชายกวันพะเยากับการจัดการป่าชุมชน (การค้นคว้าแบบอิสระมหาบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2562). *ทรัพยากรดินและที่ดิน: เนื้อที่ จำแนกเป็นรายภาค และจังหวัด ปี พ.ศ. 2552 – 2561*. สืบค้นจาก <http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/21.aspx>, สืบค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2562.
- สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรี และราชกิจจานุเบกษา. (2563). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560*. สืบค้นจาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2560/A/040/1.PDF>, สืบค้นเมื่อ 3 พฤษภาคม 2563.
- สำราญ ปาลี. (2553). *กระบวนการพัฒนาป่าชุมชนแบบบูรณาการสู่ความสำเร็จของบ้านทาป่าเปา หมู่ที่ 6 ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน (การศึกษาระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- สุทิน บุญญาธิการ, ดวงพร บุญครบ และรักกิจ ศรีสรินทร์. (2540). *รายงานการวิจัย การบริหารการมีส่วนร่วมของประชาชน: กรณีศึกษาโครงการที่มีผลกระทบต่อประชาชน*. กรุงเทพมหานคร: กรมการปกครอง.
- สุนีย์ มัลลิกะมาลย์. (2545). *รัฐธรรมนูญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพร โหม่งคำ. (2548). *ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านแพะ ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยแม่โจ้, เชียงใหม่.
- สุภาวดี ทรงพรพาณิชย์. (2545). *การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนของตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

- สุวิมล ว่องวานิช. (2545). *เคล็ดลับการทำวิจัยในชั้นเรียน*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรไทย.
- แสงคำ พลเจริญ. (2552). *ความหลากหลายของชนิดพืช ลักษณะดินและการใช้ประโยชน์ป่าชุมชนบ้านทรายทอง ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- สัมฤทธิ์ กางเพ็ญ. (2544). *รูปแบบการมีส่วนร่วมในสถานศึกษา*. วารสารข้าราชการครู, 22 (1), หน้า 10-13.
- อกิน รพีพัฒน์. (2527). *การมีส่วนร่วมของชุมชนในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสธา.
- อกิน รพีพัฒน์. (2531). *คู่มือฝึกพัฒนาวิธีการทำงานกับเกษตรกร*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อารมณ ชมขวัญ. (2542). *การจัดการป่าชุมชนบ้านแม่จองไฟ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่* (การค้นคว้าแบบอิสระมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- อุทุมพร จามรمان. (2531). *การสังเคราะห์งานวิจัย: เชิงปริมาณเน้นวิชาวิเคราะห์เมตต้า*. กรุงเทพมหานคร: พันนี้พลับลิชชิ่ง.
- อรทัย ก๊กผล. (2550). *คู่มือพลเมืองยุคใหม่*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.
- Arnstein, Sherry R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association*, 35. (4), pp. 216-224.
- Bartol, K.M. and Martin D. C. (1991). *Management*. New York: McGraw-Hill, Inc.
- Cary, Lee J. (1976). *Community Development as a Process*. Columbia: University of Missouri.
- Cohen, Norman T., & Uphoff, John M. (1977). *Rural Participation: Concept and Measures for Project Design*. New York: McGraw-Hall.
- Cohen, Norman T., & Uphoff, John M. (1980). *Participation's Place in Rural Development: Seeking Clarity*. New York: McGraw-Hall.
- Cooper, H. and Lindsay, J.J. (1997). *Research Synthesis and Meta-analysis*. In Bicknam, L. and Rog, D. J. (eds). *Handbook of Applied Social Research Method*, pp. 315-337. California: Sage Publication
- Creighton, J. L. (2005). *The Public Participation Handbook: Making Better Decisions Through Citizen Involvement*. San Francisco: Jossey Bass Asis.
- Erwin, William. (1976). *Participation Management: Concept, Theory and Implementation*. S.L.: Atlanta State University.

Fornaroff, A. (1980). *Community Involvement in Health System for Primary Health Care.*

Geneva: World Health Organization.

Gregerson, R.A., & McGregor, M.S. (1989). *Cardiac surgery.* In S.L. Underhill, et al. (Eds.),

Cardiac Nursing (2nd ed., pp. 537-560). Philadelphia: J.B. Lippincott.

ภาคผนวก

แบบบันทึกข้อมูลการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน ประกอบการสังเคราะห์งานวิจัย
เรื่อง แนวทางการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน

1. พื้นที่และลักษณะทางกายภาพของจังหวัดภาคเหนือตอนบน

1.1 จังหวัดเชียงใหม่

1.1.1 พื้นที่.....ตารางกิโลเมตร

1.1.2 สภาพภูมิประเทศ.....

1.1.3 สภาพภูมิอากาศ.....

1.2 จังหวัดเชียงราย

1.2.1 พื้นที่.....ตารางกิโลเมตร

1.2.2 สภาพภูมิประเทศ.....

1.2.3 สภาพภูมิอากาศ.....

1.3 จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1.3.1 พื้นที่.....ตารางกิโลเมตร

1.3.2 สภาพภูมิประเทศ.....

1.3.3 สภาพภูมิอากาศ.....

1. พื้นที่และลักษณะทางกายภาพของจังหวัดภาคเหนือตอนบน (ต่อ)

1.4 จังหวัดลำพูน

1.4.1 พื้นที่.....ตารางกิโลเมตร

1.4.2 สภาพภูมิประเทศ.....

1.4.3 สภาพภูมิอากาศ.....

1.5 จังหวัดลำปาง

1.5.1 พื้นที่.....ตารางกิโลเมตร

1.5.2 สภาพภูมิประเทศ.....

1.5.3 สภาพภูมิอากาศ.....

1.6 จังหวัดพะเยา

1.6.1 พื้นที่.....ตารางกิโลเมตร

1.6.2 สภาพภูมิประเทศ.....

1.6.3 สภาพภูมิอากาศ.....

1.7 จังหวัดแพร่

1.7.1 พื้นที่.....ตารางกิโลเมตร

1.7.2 สภาพภูมิประเทศ.....

1.7.3 สภาพภูมิอากาศ.....

1. พื้นที่และลักษณะทางกายภาพของจังหวัดภาคเหนือตอนบน (ต่อ)

1.8 จังหวัดน่าน

1.8.1 พื้นที่.....ตารางกิโลเมตร

1.8.2 สภาพภูมิประเทศ.....

1.8.3 สภาพภูมิอากาศ.....

1.9 จังหวัดอุดรธานี

1.9.1 พื้นที่.....ตารางกิโลเมตร

1.9.2 สภาพภูมิประเทศ.....

1.9.3 สภาพภูมิอากาศ.....

2. พื้นที่ป่าไม้และป่าชุมชนในจังหวัดภาคเหนือตอนบน

2.1 จังหวัดเชียงใหม่

2.1.1 พื้นที่ป่าไม้.....ไร่ คิดเป็นร้อยละ.....ของพื้นที่จังหวัด

2.1.2 พื้นที่ป่าชุมชน จำนวน.....หมู่บ้าน.....โครงการ รวมพื้นที่.....ไร่

2.2 จังหวัดเชียงราย

2.2.1 พื้นที่ป่าไม้.....ไร่ คิดเป็นร้อยละ.....ของพื้นที่จังหวัด

2.2.2 พื้นที่ป่าชุมชน จำนวน.....หมู่บ้าน.....โครงการ รวมพื้นที่.....ไร่

2.3 จังหวัดแม่ฮ่องสอน

2.3.1 พื้นที่ป่าไม้.....ไร่ คิดเป็นร้อยละ.....ของพื้นที่จังหวัด

2.3.2 พื้นที่ป่าชุมชน จำนวน.....หมู่บ้าน.....โครงการ รวมพื้นที่.....ไร่

2.4 จังหวัดลำพูน

2.4.1 พื้นที่ป่าไม้.....ไร่ คิดเป็นร้อยละ.....ของพื้นที่จังหวัด

2.4.2 พื้นที่ป่าชุมชน จำนวน.....หมู่บ้าน.....โครงการ รวมพื้นที่.....ไร่

2. พื้นที่ป่าไม้และป่าชุมชนในจังหวัดภาคเหนือตอนบน (ต่อ)

2.5 จังหวัดลำปาง

2.5.1 พื้นที่ป่าไม้.....ไร่ คิดเป็นร้อยละ.....ของพื้นที่จังหวัด

2.5.2 พื้นที่ป่าชุมชน จำนวน.....หมู่บ้าน.....โครงการ รวมพื้นที่.....ไร่

2.6 จังหวัดพะเยา

2.6.1 พื้นที่ป่าไม้.....ไร่ คิดเป็นร้อยละ.....ของพื้นที่จังหวัด

2.6.2 พื้นที่ป่าชุมชน จำนวน.....หมู่บ้าน.....โครงการ รวมพื้นที่.....ไร่

2.7 จังหวัดแพร่

2.7.1 พื้นที่ป่าไม้.....ไร่ คิดเป็นร้อยละ.....ของพื้นที่จังหวัด

2.7.2 พื้นที่ป่าชุมชน จำนวน.....หมู่บ้าน.....โครงการ รวมพื้นที่.....ไร่

2.8 จังหวัดน่าน

2.8.1 พื้นที่ป่าไม้.....ไร่ คิดเป็นร้อยละ.....ของพื้นที่จังหวัด

2.8.2 พื้นที่ป่าชุมชน จำนวน.....หมู่บ้าน.....โครงการ รวมพื้นที่.....ไร่

2.9 จังหวัดอุตรดิตถ์

2.9.1 พื้นที่ป่าไม้.....ไร่ คิดเป็นร้อยละ.....ของพื้นที่จังหวัด

2.9.2 พื้นที่ป่าชุมชน จำนวน.....หมู่บ้าน.....โครงการ รวมพื้นที่.....ไร่

ส่วนที่ 2 ข้อมูลพื้นที่ป่าชุมชนในจังหวัดภาคเหนือตอนบน 9 จังหวัดที่ทำการศึกษา

1. ชื่อป่าชุมชน ชื่อเรื่องการศึกษาวิจัย พื้นที่ป่าชุมชน และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนในจังหวัดภาคเหนือตอนบนที่ทำการศึกษา

1.1 จังหวัดเชียงใหม่

1.1.1 ชื่อป่าชุมชน.....

1.1.2 ชื่อเรื่องการศึกษาวิจัย.....

.....

1.1.3 ชื่อผู้วิจัย.....

1.1.4 พื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้.....ไร่

1.1.5 พื้นที่ป่าชุมชนที่ระบุไว้ในผลงานวิจัย.....ไร่

1.1.6 รางวัลที่ได้รับ.....

.....

1. ชื่อป่าชุมชน ชื่อเรื่องการศึกษาวิจัย พื้นที่ป่าชุมชน และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนในจังหวัดภาคเหนือตอนบนที่ทำการศึกษา (ต่อ)

1.2 จังหวัดเชียงราย

1.2.1 ชื่อป่าชุมชน.....

1.2.2 ชื่อเรื่องการศึกษาวิจัย.....

.....

.....

1.2.3 ชื่อผู้วิจัย.....

1.2.4 พื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้.....ไร่

1.2.5 พื้นที่ป่าชุมชนที่ระบุไว้ในผลงานวิจัย.....ไร่

1.2.6 รางวัลที่ได้รับ.....

.....

1.3 จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1.3.1 ชื่อป่าชุมชน.....

1.3.2 ชื่อเรื่องการศึกษาวิจัย.....

.....

.....

1.3.3 ชื่อผู้วิจัย.....

1.3.4 พื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้.....ไร่

1.3.5 พื้นที่ป่าชุมชนที่ระบุไว้ในผลงานวิจัย.....ไร่

1.3.6 รางวัลที่ได้รับ.....

.....

1.4 จังหวัดลำพูน

1.4.1 ชื่อป่าชุมชน.....

1.4.2 ชื่อเรื่องการศึกษาวิจัย.....

.....

.....

1.4.3 ชื่อผู้วิจัย.....

1.4.4 พื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้.....ไร่

1.4.5 พื้นที่ป่าชุมชนที่ระบุไว้ในผลงานวิจัย.....ไร่

1.4.6 รางวัลที่ได้รับ.....

.....

1. ชื่อป่าชุมชน ชื่อเรื่องการศึกษาวิจัย พื้นที่ป่าชุมชน และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนในจังหวัดภาคเหนือตอนบนที่ทำการศึกษา (ต่อ)

1.5 จังหวัดลำปาง

1.5.1 ชื่อป่าชุมชน.....

1.5.2 ชื่อเรื่องการศึกษาวิจัย.....

.....

.....

1.5.3 ชื่อผู้วิจัย.....

1.5.4 พื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้.....ไร่

1.5.5 พื้นที่ป่าชุมชนที่ระบุไว้ในผลงานวิจัย.....ไร่

1.5.6 รางวัลที่ได้รับ.....

.....

1.6 จังหวัดพะเยา

1.6.1 ชื่อป่าชุมชน.....

1.6.2 ชื่อเรื่องการศึกษาวิจัย.....

.....

.....

1.6.3 ชื่อผู้วิจัย.....

1.6.4 พื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้.....ไร่

1.6.5 พื้นที่ป่าชุมชนที่ระบุไว้ในผลงานวิจัย.....ไร่

1.6.6 รางวัลที่ได้รับ.....

.....

1.7 จังหวัดแพร่

1.7.1 ชื่อป่าชุมชน.....

1.7.2 ชื่อเรื่องการศึกษาวิจัย.....

.....

.....

1.7.3 ชื่อผู้วิจัย.....

1.7.4 พื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้.....ไร่

1.7.5 พื้นที่ป่าชุมชนที่ระบุไว้ในผลงานวิจัย.....ไร่

1.7.6 รางวัลที่ได้รับ.....

.....

1. ชื่อป่าชุมชน ชื่อเรื่องการศึกษาวิจัย พื้นที่ป่าชุมชน และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนในจังหวัดภาคเหนือตอนบนที่ทำการศึกษา (ต่อ)

1.8 จังหวัดน่าน

1.8.1 ชื่อป่าชุมชน.....

1.8.2 ชื่อเรื่องการศึกษาวิจัย.....

.....

.....

1.8.3 ชื่อผู้วิจัย.....

1.8.4 พื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้.....ไร่

1.8.5 พื้นที่ป่าชุมชนที่ระบุไว้ในผลงานวิจัย.....ไร่

1.8.6 รางวัลที่ได้รับ.....

.....

1.9 จังหวัดอุดรธานี

1.9.1 ชื่อป่าชุมชน.....

1.9.2 ชื่อเรื่องการศึกษาวิจัย.....

.....

.....

1.9.3 ชื่อผู้วิจัย.....

1.9.4 พื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้.....ไร่

1.9.5 พื้นที่ป่าชุมชนที่ระบุไว้ในผลงานวิจัย.....ไร่

1.9.6 รางวัลที่ได้รับ.....

.....

2. ข้อมูลผลการศึกษาวิจัยลักษณะส่วนบุคคลและลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมของกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษาในจังหวัดภาคเหนือตอนบน

2.1 ผลการศึกษาวิจัยจังหวัดเชียงใหม่

2.1.1 จำนวนกลุ่มตัวอย่าง.....ครัวเรือน

2.1.2 เพศชาย.....คน เพศหญิง.....คน

2.1.3 อายุเฉลี่ย.....ปี

2.1.4 ระดับการศึกษา.....

2.1.5 อาชีพหลัก.....

2.1.6 รายได้เฉลี่ยต่อเดือน.....บาท

2. ข้อมูลผลการศึกษาวิจัยลักษณะส่วนบุคคลและลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมของกลุ่มตัวอย่าง
ที่ทำการศึกษาในจังหวัดภาคเหนือตอนบน (ต่อ)

2.2 ผลการศึกษาวิจัยจังหวัดเชียงราย

2.2.1 จำนวนกลุ่มตัวอย่าง.....ครัวเรือน

2.2.2 เพศชาย.....คน เพศหญิง.....คน

2.2.3 อายุเฉลี่ย.....ปี

2.2.4 ระดับการศึกษา.....

2.2.5 อาชีพหลัก.....

2.2.6 รายได้เฉลี่ยต่อเดือน.....บาท

2.3 ผลการศึกษาวิจัยจังหวัดแม่ฮ่องสอน

2.3.1 จำนวนกลุ่มตัวอย่าง.....ครัวเรือน

2.3.2 เพศชาย.....คน เพศหญิง.....คน

2.3.3 อายุเฉลี่ย.....ปี

2.3.4 ระดับการศึกษา.....

2.3.5 อาชีพหลัก.....

2.3.6 รายได้เฉลี่ยต่อเดือน.....บาท

2.4 ผลการศึกษาวิจัยจังหวัดลำพูน

2.4.1 จำนวนกลุ่มตัวอย่าง.....ครัวเรือน

2.4.2 เพศชาย.....คน เพศหญิง.....คน

2.4.3 อายุเฉลี่ย.....ปี

2.4.4 ระดับการศึกษา.....

2.4.5 อาชีพหลัก.....

2.4.6 รายได้เฉลี่ยต่อเดือน.....บาท

2.5 ผลการศึกษาวิจัยจังหวัดลำปาง

2.5.1 จำนวนกลุ่มตัวอย่าง.....ครัวเรือน

2.5.2 เพศชาย.....คน เพศหญิง.....คน

2.5.3 อายุเฉลี่ย.....ปี

2.5.4 ระดับการศึกษา.....

2.5.5 อาชีพหลัก.....

2.5.6 รายได้เฉลี่ยต่อเดือน.....บาท

2. ข้อมูลผลการศึกษาวิจัยลักษณะส่วนบุคคลและลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมของกลุ่มตัวอย่าง
ที่ทำการศึกษาในจังหวัดภาคเหนือตอนบน (ต่อ)

2.6 ผลการศึกษาวิจัยจังหวัดพะเยา

- 2.6.1 จำนวนกลุ่มตัวอย่าง.....ครัวเรือน
- 2.6.2 เพศชาย.....คน เพศหญิง.....คน
- 2.6.3 อายุเฉลี่ย.....ปี
- 2.6.4 ระดับการศึกษา.....
- 2.6.5 อาชีพหลัก.....
- 2.6.6 รายได้เฉลี่ยต่อเดือน.....บาท

2.7 ผลการศึกษาวิจัยจังหวัดแพร่

- 2.7.1 จำนวนกลุ่มตัวอย่าง.....ครัวเรือน
- 2.7.2 เพศชาย.....คน เพศหญิง.....คน
- 2.7.3 อายุเฉลี่ย.....ปี
- 2.7.4 ระดับการศึกษา.....
- 2.7.5 อาชีพหลัก.....
- 2.7.6 รายได้เฉลี่ยต่อเดือน.....บาท

2.8 ผลการศึกษาวิจัยจังหวัดน่าน

- 2.8.1 จำนวนกลุ่มตัวอย่าง.....ครัวเรือน
- 2.8.2 เพศชาย.....คน เพศหญิง.....คน
- 2.8.3 อายุเฉลี่ย.....ปี
- 2.8.4 ระดับการศึกษา.....
- 2.8.5 อาชีพหลัก.....
- 2.8.6 รายได้เฉลี่ยต่อเดือน.....บาท

2.9 ผลการศึกษาวิจัยจังหวัดอุตรดิตถ์

- 2.9.1 จำนวนกลุ่มตัวอย่าง.....ครัวเรือน
- 2.9.2 เพศชาย.....คน เพศหญิง.....คน
- 2.9.3 อายุเฉลี่ย.....ปี
- 2.9.4 ระดับการศึกษา.....
- 2.9.5 อาชีพหลัก.....
- 2.9.6 รายได้เฉลี่ยต่อเดือน.....บาท

ส่วนที่ 3 ข้อมูลการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนที่ทำการศึกษา

1. คณะกรรมการ องค์ประกอบของกรรมการ การจัดแบ่งหน้าที่ กฎ ระเบียบ และการมีส่วนร่วม

1.1 จังหวัดเชียงใหม่

1.1.1 คณะกรรมการ องค์ประกอบของกรรมการ

.....

.....

1.1.2 การจัดแบ่งหน้าที่ กฎ ระเบียบ

.....

.....

1.1.3 การมีส่วนร่วมของประชาชน/ชุมชน

.....

.....

1.2 จังหวัดเชียงราย

1.2.1 คณะกรรมการ องค์ประกอบของกรรมการ

.....

.....

1.2.2 การจัดแบ่งหน้าที่ กฎ ระเบียบ

.....

.....

1.2.3 การมีส่วนร่วมของประชาชน/ชุมชน

.....

.....

1.3 จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1.3.1 คณะกรรมการ องค์ประกอบของกรรมการ

.....

.....

1.3.2 การจัดแบ่งหน้าที่ กฎ ระเบียบ

.....

.....

1.3.3 การมีส่วนร่วมของประชาชน/ชุมชน

.....

.....

.....

1. คณะกรรมการ องค์ประกอบของกรรมการ การจัดแบ่งหน้าที่ กฎ ระเบียบ และการมีส่วนร่วม (ต่อ)

1.4 จังหวัดลำพูน

1.4.1 คณะกรรมการ องค์ประกอบของกรรมการ.....

1.4.2 การจัดแบ่งหน้าที่ กฎ ระเบียบ.....

1.4.3 การมีส่วนร่วมของประชาชน/ชุมชน.....

1.5 จังหวัดลำปาง

1.5.1 คณะกรรมการ องค์ประกอบของกรรมการ.....

1.5.2 การจัดแบ่งหน้าที่ กฎ ระเบียบ.....

1.5.3 การมีส่วนร่วมของประชาชน/ชุมชน.....

1.6 จังหวัดพะเยา

1.6.1 คณะกรรมการ องค์ประกอบของกรรมการ.....

1.6.2 การจัดแบ่งหน้าที่ กฎ ระเบียบ.....

1.6.3 การมีส่วนร่วมของประชาชน/ชุมชน.....

1. คณะกรรมการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การจัดแบ่งหน้าที่ กฎ ระเบียบ และการมีส่วนร่วม (ต่อ)

1.7 จังหวัดแพร่

1.7.1 คณะกรรมการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1.7.2 การจัดแบ่งหน้าที่ กฎ ระเบียบ

1.7.3 การมีส่วนร่วมของประชาชน/ชุมชน

1.8 จังหวัดน่าน

1.8.1 คณะกรรมการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1.8.2 การจัดแบ่งหน้าที่ กฎ ระเบียบ

1.8.3 การมีส่วนร่วมของประชาชน/ชุมชน

1.9 จังหวัดอุดรธานี

1.9.1 คณะกรรมการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1.9.2 การจัดแบ่งหน้าที่ กฎ ระเบียบ

1.9.3 การมีส่วนร่วมของประชาชน/ชุมชน

2. กิจกรรมการจัดการประชุมชนในภาคเหนือตอนบนที่ทำการศึกษา

2.1 จังหวัดเชียงใหม่

- 2.1.1
- 2.1.2
- 2.1.3
- 2.1.4
- 2.1.5

2.2 จังหวัดเชียงราย

- 2.2.1
- 2.2.2
- 2.2.3
- 2.2.4
- 2.2.5

2.3 จังหวัดแม่ฮ่องสอน

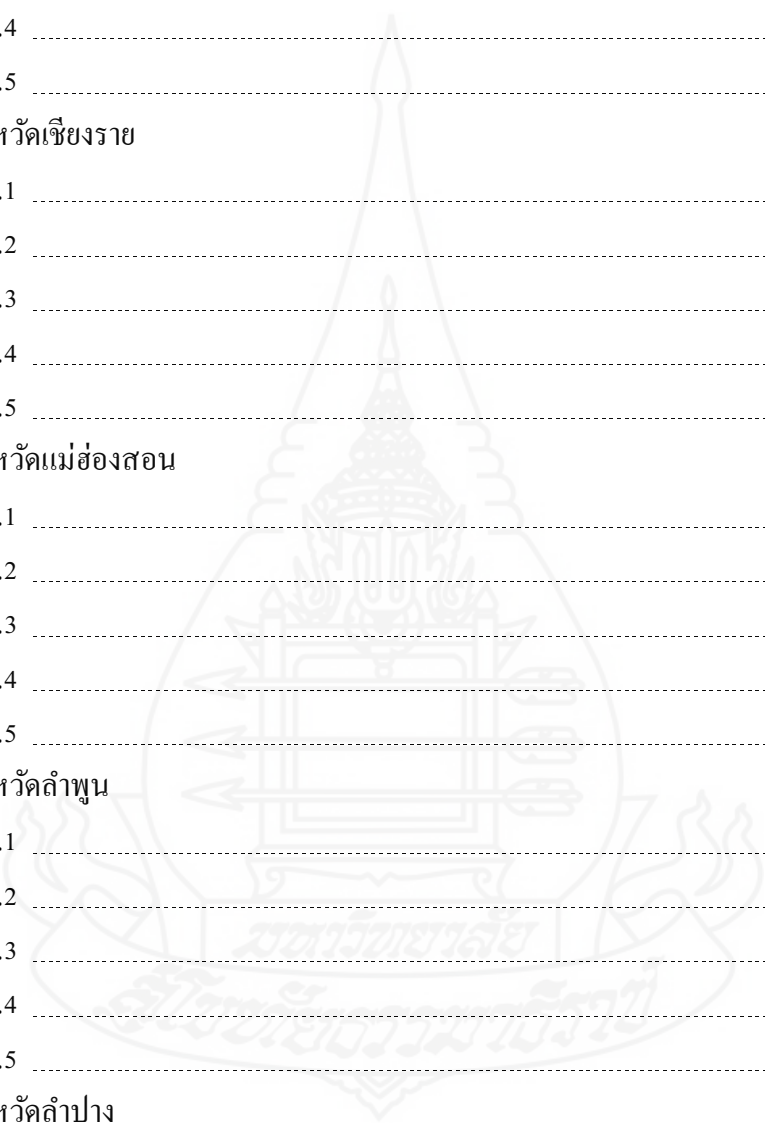
- 2.3.1
- 2.3.2
- 2.3.3
- 2.3.4
- 2.3.5

2.4 จังหวัดลำพูน

- 2.4.1
- 2.4.2
- 2.4.3
- 2.4.4
- 2.4.5

2.5 จังหวัดลำปาง

- 2.5.1
- 2.5.2
- 2.5.3
- 2.5.4
- 2.5.5

2. กิจกรรมการจัดการประชุมชนในภาคเหนือตอนบนที่ทำการศึกษา (ต่อ)

2.6 จังหวัดพะเยา

- 2.6.1
- 2.6.2
- 2.6.3
- 2.6.4
- 2.6.5

2.7 จังหวัดแพร่

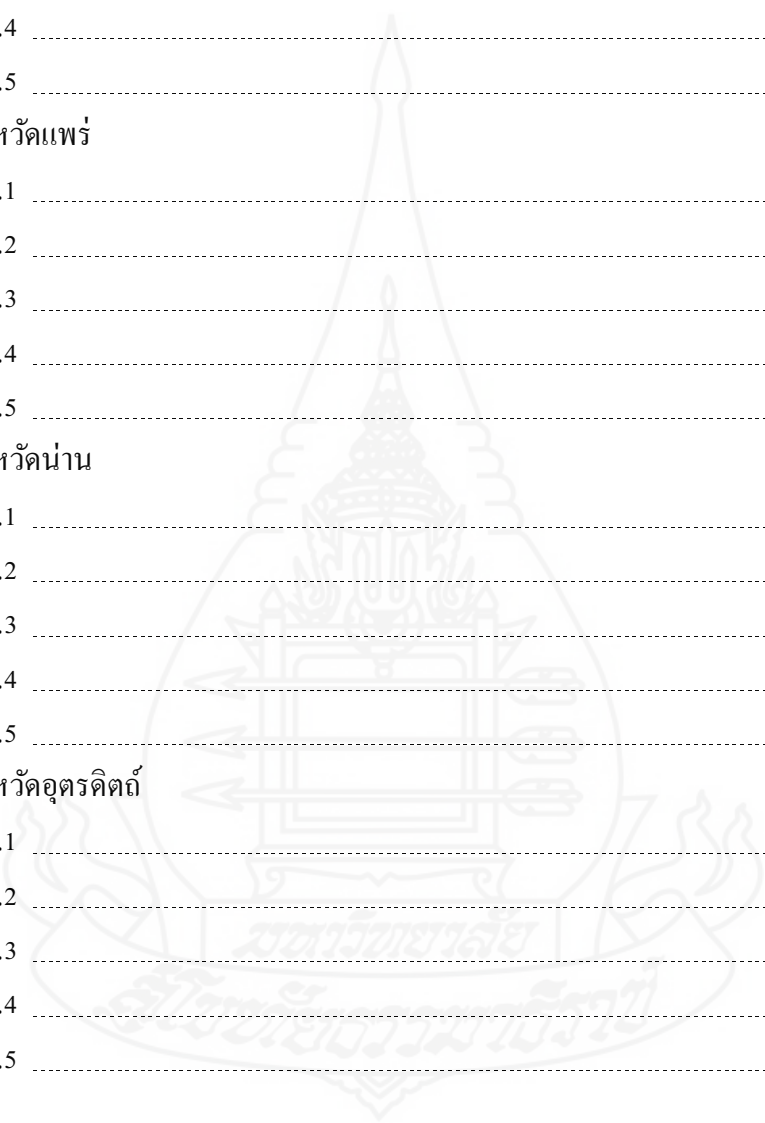
- 2.7.1
- 2.7.2
- 2.7.3
- 2.7.4
- 2.7.5

2.8 จังหวัดน่าน

- 2.8.1
- 2.8.2
- 2.8.3
- 2.8.4
- 2.8.5

2.9 จังหวัดอุตรดิตถ์

- 2.9.1
- 2.9.2
- 2.9.3
- 2.9.4
- 2.9.5

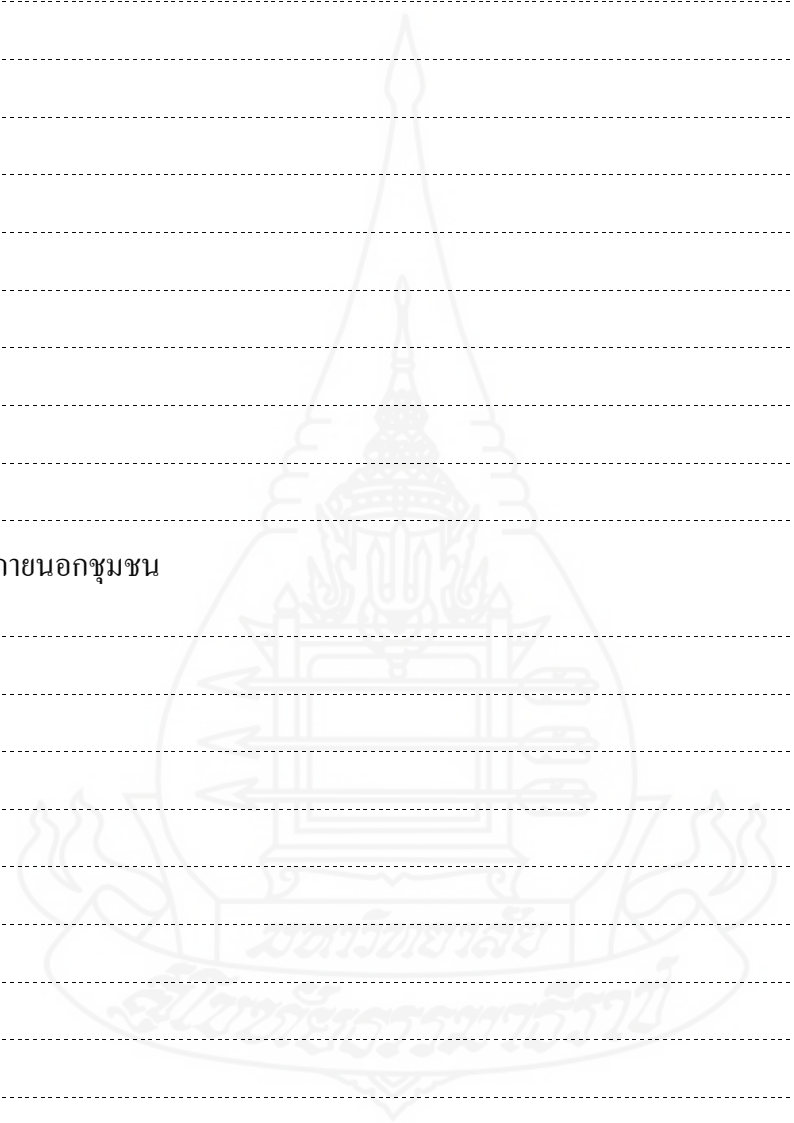
ส่วนที่ 4 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนที่ทำการศึกษา

1. ปัจจัยภายในชุมชน

- 1.1
- 1.2
- 1.3
- 1.4
- 1.5
- 1.6
- 1.7
- 1.8
- 1.9
- 1.10
- 1.11
- 1.12

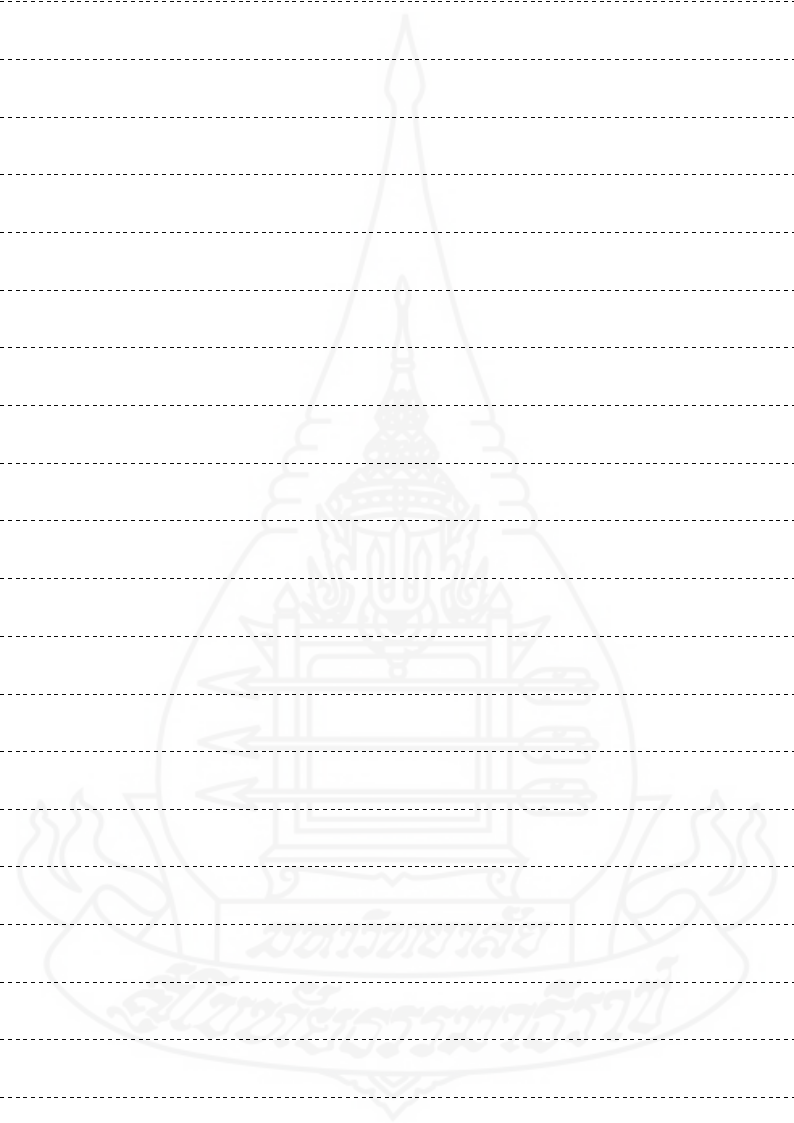
2. ปัจจัยภายนอกชุมชน

- 2.1
- 2.2
- 2.3
- 2.4
- 2.5
- 2.6
- 2.7
- 2.8
- 2.9
- 2.10
- 2.11
- 2.12

ส่วนที่ 5 การสังเคราะห์แนวทางการจัดการป่าชุมชน

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.

ประวัติผู้ศึกษา

ชื่อ	นางสาวจริยา รัมมนต์
วัน เดือน ปีเกิด	วันที่ 10 สิงหาคม 2527
สถานที่เกิด	อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี
ประวัติการศึกษา	เกษตรศาสตรบัณฑิต (การจัดการการเกษตร) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช ปี พ.ศ. 2559
สถานที่ทำงาน	สำนักบริหารการอาชีวศึกษาเอกชน สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ กรุงเทพมหานคร
ตำแหน่ง	นักวิชาการศึกษา ระดับ ปฏิบัติการ

